

Idrettsanlegg og anleggsbrukere - tause forventninger og taus kunnskap

Skisse til en ny forståelse av
idrettsanleggenes danning, betydning og funksjon

Jan Ove Tangen

Avdeling for allmenne fag (Bø)

HiT skrift nr 2/2004

ISBN 82-7206-227-5 (trykt)

ISBN 82-7206-228-3 (online)

ISSN 1501-8539 (trykt)

ISSN 1503-3767 (online)

Serietittel: *HiT skrift* eller *HiT Publication*

Høgskolen i Telemark

Postboks 203

3901 Porsgrunn

Telefon 35 57 50 00

Telefaks 35 57 50 01

<http://www.hit.no/>

Trykk: Kopisenteret. HiT-Bø

© Forfatteren/Høgskolen i Telemark

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven, eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk

SAMMENDRAG

Dette skriftet skisserer en ny forståelse av idrettsanleggenes danning, betydning og funksjon. Forfatteren reiser innledningsvis spørsmålet om hvorfor det er ulike sosiale forskjeller i bruk av norske idrettsanlegg og hva er det som mer og hemmer bruken av slike anlegg. Det som finnes av forskning på dette så langt synes å ha begrenset forklaringskraft i forhold til disse spørsmålene. En ny måte å angripe disse spørsmålene blir lansert.

Først skisseres det et nytt teoretisk grunnlag med utgangspunkt i den tyske sosiologen Niklas Luhmanns sosiologiske systemteori. Deretter forsøker forfatteren å analysere idrettens anlegg som et element produsert av idrett som et sosialt system. Det pekes spesielt på hvorledes idrettssystemet må mestre 'rommet' og hvordan forventninger om forventninger materialiseres i form av et idrettsanlegg. Siden idrett som sosialt system må forholde seg til en økologisk, samfunnsmessig og individuell omverden, blir 3 hovedavsnitt viet en grundigere analyse av disse omverdensforholdene. Her vektlegges det hvorledes forholdet mellom idrettssystemet og forhold i den økologiske omverden får konsekvenser for hvordan ulike anleggsformer kommer i stand. Forholdet mellom idrettssystemet og samfunnet får konsekvenser for hvorledes politikk, teknologi, økonomi og massemedier på hver sin måte influerer på anleggsutformingen.

Til slutt pekes det på visse politiske implikasjoner en slik analyse kan ha.

Forord

Norges forskningsråds program "Idrett, samfunn og frivillig organisering" bevilget meg midler til å gjennomføre undersøkelsen "Idrettsanleggs inklusjons- og eksklusjonsmekanismer" i perioden 1998-2001. Dette er en foreløpig rapport fra det prosjektet.

Da jeg startet opp prosjektet viste det seg at det var gjort lite relevant teoretisk arbeid på feltet 'idrettsanlegg og idrettsutøvelse'. Det var nødvendig med en teoretisk avklaring og forankring av dette forholdet. Dessuten var min prosjektsøknad forankret i en sosiologisk teori som ikke uten videre var anvendbar for det temaet som prosjektet tok sikte på å belyse. Mye tid og arbeid har derfor gått med til å sette meg inn i foreliggende studier og utvikle et teoretisk perspektiv som kunne ha relevans for temaområdet. Den foreliggende skissen er et foreløpig bidrag til forståelsen av forholdet mellom idrettsanlegget og dets brukere. Den utgjør også grunnlaget for den mer empirisk baserte forskningen som undertegnede nå gjennomfører.

Det må imidlertid understrekes at skissen er både foreløpig og uferdig. Den vil løpende bli justert og forbedret ettersom jeg blir oppmerksom på nye funn og resultater i tillegg til at jeg selv gjennom refleksjon og diskusjon med kollegaer vinner nye innsikter og perspektiver. Selv om det parallelt med utviklingen av denne skissen vil bli produsert artikler for vitenskaplige tidsskrifter, vil ikke alle nye momenter bli innarbeidet i dette skriftet. De av leserne som ønsker å sette seg inn i prosjektets utvikling bør også sjekke opp hva som ellers er publisert og formidlet fra prosjektet, og en eventuell videreføring av prosjektet i 2002 og videre.

Programstyret skal takkes for at de fant mitt prosjekt interessant og bevilget forskningsmidler til det. Jeg vil også takke mine kollegaer både i Bø og andre steder for synspunkter og kommentarer både på ideer og framleggelsler. Pål Augestad skal takkes spesielt for innsiktsfulle og presise kommentarer på dette utkastet og andre tidligere skrifter på dette temaet fra undertegnede.

Høgskolen i Telemark

November 2001

Jan Ove Tangen

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG.....	iii
FORORD	V
INNHOLDSFORTEGNELSE	vii
I. INNLEDNING	1
Problemet.....	1
Det teoretiske grunnlaget	2
Framdrift	5
II. IDRETTENS ANLEGG.....	6
Idrett som sosialt system.....	6
Mestring av rommet.....	9
Rom som mening.....	11
Forventninger om forventninger	13
Idrettsanleggets sosio-materialitet	17
Oppsummering.....	19
III. ØKOLOGISKE OMGIVELSER SOM PROBLEM.....	20
Stedets egnethet.....	20
Naturen som trussel	21
Været spiller en rolle.....	22
Den virtuelle høyden	23
Oppsummering.....	24
IV. SAMFUNNETS IDRETT OG IDRETTENS ANLEGG	25
Differensiering, evolusjon og funksjon.....	25
Idretten og andre delsystemer.....	28
Idrett og politikk.....	29
Idrett, byggekunst og teknologi.....	31
Idrett og økonomi.....	33
Idrett og massemedier	35
Oppsummering.....	36

V. DEN SOSIALE KONSTRUKSJONEN	37
Tause forventninger	37
En fotballbane er ikke en fotballbane	38
Noen implikasjoner av skissen	39
Oppsummering.....	40
VI. IDRETTSANLEGGET OG DETS BRUKERE.....	41
Inklusjon og eksklusjon av individet	41
Tilslutning eller avvisning	44
Idrettsidolenes symbolske makt.....	46
Familiens betydning.....	47
Kroppsliggjøring av anleggets forventninger	48
Kropp, identitet og erkjennelse.....	50
Bruk og ikke bruk av idrettsanlegg	51
Oppsummering.....	52
VII. AVSLUTNING.....	53
REFERANSER	55

I. Innledning

I det norske samfunnet anses det som positivt at befolkningen er fysisk og idrettslig aktiv. Det er nedfelt som mål for både de politiske myndigheter og den organiserte idretten at idrettstilbud og idrettsanlegg skal være åpne for alle. Likefullt kan det observeres store variasjoner i befolkningens aktivitet og anleggsbruk. Det viser en rekke undersøkelser. Her skal kun noen få eksempler trekkes fram for å vise denne variasjonen. Tall fra 1997 viser at 65% av den norske befolkning er regelmessig fysisk eller idrettslig aktive (Levekårsundersøkelsen, MMI 1997). De mest vanlige *aktiviteter* er fotturer i skog og mark (51%), skiturer (35%), jogging i mosjonshensikt (30%) (Breivik og Vaagbø 1998). *Motivene* for å være idrettslig eller fysisk aktiv er at det gir velvære og overskudd, at det er spennende og gøy og det gir sosialt fellesskap (Dølvik 1990). Idrettslagene *organiserer* en stor andel i gruppen 15-19 år, mens andelen faller dramatisk til tretti års alderen, for så å falle jevnt. De *private* tilbudene øker fra 15-19 for å holde seg på høyt nivå hos tyveåringene. Det *anlegget* som de fleste, nærmere 50%, bruker er 'skogsbilveier/gangvei/stor sti'. 'Skiløyper' blir brukt av godt 26 % av befolkningen. Av mer tradisjonelle anlegg brukes 'innendørs svømmebasseng' av 25%, 'idrettsplasser' av 15%. 'Idrettshaller' blir brukt av ca 12%, mens tennisbaner brukes av ca 4% (Langkaas m. fl. 1997). Grad av idrettslig og fysisk aktivitet, og dermed også bruk av anlegg, samt motivene for deltakelse, varierer med alder, kjønn, bosted, sivil status osv. Det er de yngre som er mest aktive. Det er også de som bruker de tradisjonelle anleggene og det er de som oppgir 'gøy' som den viktigste grunn til å være aktiv. Hvorfor oppstår disse forskjellene i bruken av anleggene? Hvorfor bruker ikke alle et eller annet idrettsanlegg? Hva er det som fremmer og hemmer bruken av idrettsanlegg, generelt og spesielt? Dette er sentrale spørsmål for både idrettsbevegelsen, idrettspolitikken og idretts sosiologien. Denne analysen tar sikte på å gi noen svar på disse.

Problemet

At kun noen bruker idrettsanlegg mens andre ikke gjør det, kan betraktes som et *problem* som krever et svar eller en løsning. Den organiserte *idrettsbevegelsen* ser kanskje dette forholdet som manglende anleggsdekning og krever bevilgninger til flere anlegg. *Politikerne* ser kan hende dette som en noe feilslått idrettspolitikk og ønsker svar på om så er tilfelle i og med at de har utformet en idrettspolitikk som har som mål idrett og idrettsanlegg for alle. *Økonomene* vil kanskje se dette som udekket etterspørsel og ser for seg et potensielt marked og investeringsområde. *Samfunnsforskerne* oppfatter kanskje dette som et uttrykk for sosial ulikhet og prøver å finne årsakene til ulikheten. Jeg hører til sistnevnte kategori og søker et sosiologisk svar på problemet. Men fordi det ikke foreligger et konsistent og sammenfattende sosiologisk svar på problemet, har jeg sett det som min oppgave å skissere et slikt.

Det ligger allerede elementer til et slikt svar i den forskningen som allerede foreligger om idrettsanlegg. Men de enkelte bidragene er tildels ganske forskjellige, både i tema, tilnærming og teoribruk at de ikke kan sammenføres uten videre. Noen av studiene er først og fremst *empiriske* (se f. eks. Mordal m. fl. 1994, Olsen og Giske 1994, Holm 1995, Wichstrøm 1995, Olsen 1996). Andre studier er først og fremst *teoretiske* (Centring 85/2, Riiskjær 1992, Puig & Ingham 1993, Bale 1993, Bale & Moen 1995, Weiss & Schulz 1995, Eichberg & Hansen 1996). Mange konkurrerende perspektiver og forskjellige begreper er blitt lansert. Det er kanskje det som har fått Bale til å konstatere at idrettsanlegg er "... *an ambiguous place.*" (Bale & Moen 1995 s 11). Denne uklarhet og tvetydighet arter seg på mange måter og har blitt behandlet på forskjellige vis av forskerne. Dels har man fokusert hvordan anlegget framtrer som *sportslandskap*, f. eks gjennom å angi 10 måter å se på sportslandskapet på (Bale 1992) f. eks. som fengsel, teater, menns kulturelle senter osv. Sportslandskapet blir også studert ut fra hvordan idrettsanleggene eller "sports places" inngår i et kompleks "landscape ensemble" hvor idrettshendelsen, anlegget og omgivelsene interagerer og bidrar til en total opplevelse (Raitz 1995). Dette sportslandskapet har i økende grad blitt rasjonalisert (Bale 1985, Eichberg 1985, 1990) for å bli mer og mer likt verden over (Bale 1996). Andre studier f. eks. det kroppsantropologiske perspektivet dreier seg i hovedsak om å forstå hvordan *bevegelsen* formes av rommet (Eichberg & Hansen 1996) og hvordan erfaringer *nedfeller* seg i kroppen (Eichberg 1996) eller psyken (Kayser Nielsen 1996a, 1996b). Ut fra et kultursosiologisk perspektiv er temaer som hvordan individer *opplever* kropp, bevegelse og arkitektur med konsekvenser for identitet og sosialisering (Nagbøl 1983, 1990, 1991, 1995, 1997, Hansen og Nagbøl 1996) sentrale. Herunder finner vi også studier som fokuserer på hvordan idrettsanlegg kan gi 'stedstilørighet', så som Bales (1993) studie av "topophilia" og Møllers (1997) "genus loci" ('stedets ånd'). Men her vektlegges også hvordan idrettsanlegg har store opplevelsesmessige konsekvenser både for befolkningen utenfor anlegget (Nagbøl 1991) som det har for de som beveger seg inne i anlegget (Nagbøl 1996). Figurasjonssosiologene på sin side, ser på idrett og idrettsanlegg i lys av *sivilisasjonsprosessen*, slik den kommer til uttrykk på både et individuelt og samfunnmessig nivå (Dunning 1995). Ut fra et planleggingsperspektiv er *individet* hovedfokus, og da særlig hvordan en skal utforme anlegget med henblikk på estetiske opplevelser (Csernyus 1992), sanselighet (Dieckert 1992) eller hvordan gamle anlegg

eller bygninger kan fornyes for å møte nye behov (Delforge 1992, Strijp 1992, Wilson 1992), gjerne i form av multifunksjolle anlegg (Wilson 1992, Hasløw & Høgh 1992).

Det er ikke til å underslå at disse analysene gir viktig innsikt i ulike sider idrettsanleggsproblematikken. Men etter min mening har disse bidragene overbetont hva jeg vil kalle bi-betydninger ved anlegget og underbetont hovedbetydningen av anlegget. Sagt på en annen måte: de har i for sterk grad *tolket* idrettsanlegg som 'noe annet' enn anlegget som et avgjørende element ved idretten og idrettsutfoldelsen *sui generis*. De har oversett de det viktigste, nemlig at et idrettsanlegg først og fremst produseres av idretten for å produsere mer idrett. Det skyldes nok en manglende refleksjon over idrett som sosialt fenomen, dets danning og vedlikehold, dens utvikling og samfunnsmessige betydning. For å forstå idrettsanlegget som sådan må en forstå idrettsfenomenet, og først da kan en si noe om sammenhengen mellom anlegget og bruken.

Derfor blir disse bidragene kun indirekte relevante for å forstå hvorfor noen bruker idrettsanlegg og andre ikke; i min terminologi 'inkludering' og 'eksklusjon'. Mitt utgangspunkt for analysen er altså at man kan ikke forstå hvorfor noen bruker idrettsanlegg og andre ikke før én forstår hva 'idrettsanlegg' er som sosiologisk kategori, hvilken kobling det er mellom 'anlegget' og 'idretten', på hvilken måte anleggets utforming og bruk er betinget av den plass og funksjon 'idretten' har i samfunnet og dessuten hvordan det enkelte individ observerer og opplever anlegget ut fra egne erfaringer og kunnskaper. I tråd med den sosiologiske systemteori (se Luhmann 1984) spør jeg her: hvilket problem er 'idrettsanlegget' et svar på, dvs. hvilken funksjon fyller det i idrettssystemet? Først deretter er det rimelig å spørre hvordan anlegget virker inkluderende og ekskluderende. Forskningsproblemet blir da mer omfattende enn bare å beskrive 'anleggsbrukere' i lys av demografiske og sosiokulturelle variabler. Problemet blir også annerledes enn å se på anlegget bare som et sted, et område, et rom osv.

For meg er hovedspørsmålet å avdekke hvilke sosiale mekanismer og prosesser er virksomme bak det forholdet at noen 'slippes inn', samtidig som andre 'holdes utenfor' anlegget. De statistiske fordelingene av hvem som faktisk bruker de enkelte former for idrettsanlegg må etter min mening sees på som et sluttresultat av en prosess med to hovedmekanismer. På den ene siden vil ethvert idrettsanlegg være en materialisering av et sett av *tause forventninger*. Disse forventningene vil regulere hvilke aktiviteter som skal kunne foregå på de respektive anleggene og hvem som skal få delta. Slik sett vil denne mekanismen dreie seg om *inkludering* av bestemte ytelser fra individer og *eksklusjon* av andre ytelser. Den andre mekanismen knytter an til det forholdet at potensielle brukere vil observere de nevnte tause forventningene og *slutte seg til* eller *avvise* å bruke anlegget ut fra kunnskap, tidligere erfaringer og opplevelser, slik disse er lagret som *taus kunnskap* i den enkeltes kropp. Til sammen fører disse to mekanismene til det vi kan observere som bruken av det aktuelle idrettsanlegget. Det som binder sammen disse mekanismene er *bevegelsen*; dvs. det *mediet* som den idrettslige kommunikasjonen baserer seg på og som er basis for at den kan observeres som sosial *form*. I dette skriftet gjør jeg rede for hvordan jeg er kommet fram til denne konklusjonen. Denne teoretiske skissen vil bli fulgt opp av mer empirisk orienterte studier i neste omgang.

Det teoretiske grunnlaget

I dette skriftet vil det bli argumentert for at idrettsanlegg må forstås som 'noe' som er *produsert* av og for idretten. Dette kan synes som et trivielt poeng. Selvfølgelig vil de som spiller fotball måtte lage en fotballbane. De vil f. eks. lete etter en egnet område hvor spillet kan foregå. Men det ligger mer i dette enn *egnethet*, et aspekt som til nå har vært utgangspunktet for å definere idrettsanlegg (Almedal 1977, Langkås 1997). Heller ikke hvorvidt et område er *tilrettelagt* for idrettslig aktivitet er et sterkt nok definitorisk kjennetegn på hvorvidt vi observerer et idrettsanlegg eller ikke (Morgan Olsen 1999). Min påstand er mer radikal. Jeg påstår at et idrettsanlegg er et helt nødvendig og grunnleggende aspekt ved idretten som kommunikasjon¹. Anlegget sikrer at denne kommunikasjonsformen oppstår, gjentar og vedvarer over tid. Idrettsanlegget er derfor en løsning på et problem, det fyller en funksjon. Jeg vil vise at dette kommer til uttrykk på tre måter. For det første vil et anlegg angi systemets *grenser*. For det andre vil et anlegg sikre at den idrettslige kommunikasjonen kommer i gang og fortsetter over tid i form av en *forventningsstruktur*. Anlegget regulerer slik sett den aktuelle kommunikasjonen. Jeg vil videre påstå at å se idrett og idrettsanlegg på denne måten, åpner opp for, ja nærmest tvinger oss til å se nærmere på koblingen mellom idrettssystemet og andre delsystemer i samfunnet, så som det politiske systemet, det økonomiske systemet, utdanningssystemet, kunstsystemet (i første rekke arkitekturen), og hvilke konsekvenser dette får for den endelige utformingen av anlegget. Dette elementet er slik innrettet at den *inkluderer og ekskluderer* bestemte ytelser fra individene. Anlegget regulerer hvem som skal få delta og hvem som ikke skal det, i idrettslig utfoldelse.

¹ Begrepet 'kommunikasjon' skal i denne sammenheng anvendes i tråd med Luhmanns (1984) definisjon. Det kommer jeg straks tilbake til.

Det teoretiske grunnlaget for denne skissen er i første rekke hentet fra Niklas Luhmanns sosiologiske systemteori (se f. eks. Luhmann 1984 og 1997). Siden mange av leserne ikke er fortrolig med Luhmanns teoretiske rammeverk vil det bli brukt noe plass til å klargjøre noen sentrale begreper samtidig som mitt eget perspektiv introduseres. Luhmanns teori er både kontroversiell og vanskelig tilgjengelig. Ankepunktene er i første rekke rettet mot påstandene om at sosiale systemer er operasjonelt lukkede og at individet befinner seg på utsiden av det sosiale systemet. At sosiale systemer er operasjonelt lukkede følger av tesen om at sosiale systemer er selvproduserende og selvorganiserende, dvs. *autopoietiske*. Luhmanns hovedpoeng er at sosiale systemer består av kommunikasjon og kun det. Kommunikasjon er en tredelt størrelse som består av informasjon, meddelelse og forståelse². Når Ego observerer at Alter løper, tolker (forståelse) Ego løpingen (informasjon) som en invitasjon fra Alter om å kappløpe (meddelelse). Alle sosiale systemer er bygd opp av kommunikasjonselementer som henger sammen. Enhver kommunikasjonshandling henviser til tidligere kommunikasjonshandlinger og åpner opp for tilknytning av etterfølgende kommunikasjonshandlinger. Hvert sosialt system har sin bestemte og unike kommunikasjonsform. Det er denne kommunikasjonsformen som definerer systemets egenart. Det er derfor vi kan observere økonomi, politikk, religion, vitenskap og idrett som forskjellige sosiale systemer. I økonomi kommuniseres det om penger, i politikk dreier det seg om makt, i vitenskap kommuniseres sannhet, rettssystemet handler om hvem som har rett, i idrett kommuniseres det om hvem som vinner osv³. Alt som skjer i slike systemer blir observert og relatert til om dette er av den type kommunikasjon som systemet er basert på eller om det er 'noe annet', dvs. det som ikke hører til systemet. Alt som ikke er av den relevante typen kommunikasjon utelukkes fra systemet. I dette ligger altså systemets operative lukkethet. Systemet bestemmer altså selv hva som skal produseres og hva det skal la seg influere av. Alt som ikke er spesifikk og relevant kommunikasjon (dvs. andre systemers kommunikasjon, individer, vær og vind osv.) hører derfor ikke til systemet og befinner seg i det sosiale systemets omverden. Dette impliserer paradoksalt nok at individet, som jo ikke kan hevdes å være kommunikasjon, dermed tilhører det sosiale systemets omverden. Hvordan forholdet mellom det sosiale systemet og individet da skal begrepssettes skal jeg komme tilbake til.

Til tross for den autopoietiske systemteoriens vektlegging av systemers lukkethet åpner den paradoksalt opp for en bedre forståelse av hvorledes det moderne samfunnet er en svært intens og eksplosiv blanding av politikk, økonomi, jus, utdanning og andre samfunnsområder. Nettopp gjennom å betone de lukkede, autopoietiske kreftene som ligger under disse systemenes virkemåte, blir teorien i stand til bedre å belyse de sofistikerte prosessene som finnes i de åpne, omformende relasjonene mellom de ulike sosiale systemene (Teubner 1997). Sagt på en annen måte: den autopoietiske teoriens viktigste bidrag ligger faktisk i hva den sier om betingelsene, mekanismene og konsekvensene av gjensidig påvirkning mellom idretten og andre autopoietiske systemer. Det er et viktig poeng i denne sammenheng. Jeg vil altså ikke fokusere på idrettssystemets atskillelse fra f. eks. det politiske og økonomiske systemet og dermed kun være opptatt av det autopoietiske aspektet ved idrettssystemet og idrettsanlegget i lys av det. I vel så stor grad skal det fokuseres på hvordan idrettssystemet forholder seg til andre delsystemer som politikk, økonomi, massemedier, kunst, utdanning osv. og til individene og hvilke konsekvenser disse relasjonene har for produksjonen av idrettsanlegg. Sagt på en annen måte: idrettsanlegg skal dels sees på som et aspekt ved idrettens *autonomi*, dvs. hvordan idrettslige operasjoner danner et lukket nettverk for produksjon og reproduksjon av idrett, og dels som et resultat at idrettens strukturell kobling til andre systemer, dvs. som en form for 'avhengighet' eller *heteronomi* som når 'penger' blir et tema i idrettssystemet og 'idrettsprestasjoner' blir et tema i det økonomiske systemet. Men siden heteronomien forutsetter autonomien, dvs. at åpenheten forutsetter lukketheten, skal jeg først analysere hvordan idrettsanlegg skal forstås i lys av idrettssystemets autopoiese.

Denne form for systemteori er koblet sammen med en spesiell form for analyse, nemlig den *funksjonelle*. Det innebærer at det som studeres, analyseres som om det fyller en funksjon i forholdet mellom et system og dets omverden (Se Götke 1997), dvs. 'funksjon' betraktes her som et svar eller løsning på et problem. Idretten fyller en funksjon i samfunnet og anlegget fyller en funksjon i idretten er grunnperspektivet i denne sammenheng. En slik funksjonell analyse står i motsetning til andre analyseformer som tar sikte på å avdekke en eller annen form for 'substans' eller 'materie'. For Luhmann bør en sosiologisk analyse *ikke* dreie seg om en "vesensbestemmelse" av den undersøkte gjenstand, altså en slags avdekking av tingen-i-seg-selv dvs. "Das Ding an Sich". Han tilstreber en sosiologi hvor man helt bevisst forsøker å oppløse objektet i dets funksjon (Götke 1997). I stedet for å lette etter fenomeners eller elementers 'vesen' eller 'essens' tas det utgangspunkt i fenomenenes og elementenes 'eksistens' og hva slags problem deres eksistens er et svar på. Det samme resonnementet er også gyldig for å forstå danningen av alle systemets elementer. De er også et svar på et

² Luhmanns kommunikasjonsbegrep er komplisert og annerledes enn andre kommunikasjonsbegreper. Det er ikke tid og sted til å gå nærmere inn på hans forståelse her. Se Tangen (1997, 2001) for en anvendelse av begrepet på idrettsfenomenet.

³ At idrett kun dreier seg om 'å vinne' vil være kontroversielt. Jeg kommer tilbake til en mer systematisk drøfting av denne senere.

problem. Dette har to åpenbare konsekvenser for en idrettens sosiologi⁴. Vi må for det første avdekke hvilket samfunnmessig problem idrettssystemet er et svar på. For det andre må vi prøve å avdekke hvilke problem de ulike elementer, mekanismer og strukturer som vi kan observere i idrettssystemet er de mest relevante løsningene på. Når jeg i denne sammenheng skal undersøke idrettsanlegg som et grunnleggende aspekt ved idrettssystemet, så vil jeg fokusere på hva slags problem dette anlegget er et svar på i forholdet mellom idretten og dens omverden⁵.

Den idrettens sosiologi som legges til grunn for den foreliggende analysen forankres altså på den antakelse at idretten generelt og alle dens strukturer er løsninger på bestemte problemer, dvs. både idretten selv og dets elementer, operasjoner og strukturer fyller bestemte funksjoner (Se Tangen 2000). Sagt på en annen måte: på grunnlag av Luhmanns teoretiske rammeverk og program for studier av selvproduserende sosiale systemer betrakter jeg i dette skriftet idretten som et funksjonssystem i det moderne samfunnet; et funksjonssystem som under de historisk gitte samfunnmessige rammebetingelser har utdifferensiert seg til en operativ lukkethet gjennom selv å bestemme hva som er 'seier' og hva som er 'tap' og hvor 'forbedring' og 'tilbakegang' er gjort til operative tilleggskoder. At enkeltpersoner vinner og taper, presterer framgang og tilbakegang, er ikke kun snakk om biologi og psykologi. Det er også snakk om at dette er gjort sosialt mulig. Det innebærer et mangfold av samfunnmessige betingelser og forutsetninger. Tallrike forbindelser mellom idrettssystemet og omverden er innrettet på å vinne og forbedre prestasjoner, og på hver sin måte muliggjør disse forbindelsene den operative lukketheten, selvorganiseringen, de stadig tilbakevendende selvreferansene og fremmedreferansene⁶. Hvordan dette kommer til uttrykk i idrettsanleggene er altså hovedtemaet for dette skriftet.

Problemet med denne avgrensningen av hva som kjennetegner idrettssystemet vil for mange være at det blir vanskelig å hevde at fenomener som f. eks turgåing, vekttrening og klatring inngår i idretten. Disse virksomhetene kan vanskelig sies å innebære å vinne/tape eller forbedring/tilbakegang. Slik jeg ser det er heller ikke disse formene for fysisk utfoldelse 'idrett' i streng filosofisk og sosiologisk forstand. De er noe annet, de er sosiale systemer basert på en annen mening enn idrettens mening. Og disse systemene opererer ut fra andre koder enn idretten. Hvilke koder det er, skal jeg komme tilbake til litt senere. Men siden de operer ut fra andre koder vil de også produsere andre former for anlegg i tråd med det som er sagt over om at et anlegg produseres av og for det systemet det er en del av. Det som kalles 'stadionanlegg', 'turløype', 'helsestudio' og 'klatrevegg' er ut fra dette resonnementet forskjellige typer anlegg produsert av og for forskjellige typer sosiale systemer. Men i dette forskningsprosjektet er de likevel blitt inkludert for nærmere gransking⁷. Det er to grunner til det. For det første: disse anleggene er sentrale anlegg i den norske befolknings fysiske utfoldelse. Dermed er de blitt viktig for politikken, noe som har resultert i at flere av disse formene er delvis stønadsberettiget til spillemidler. Den politiske interesse ligger også bak opprettelsen av Norges forskningsråds program "Idrett, samfunn og frivillig organisering" og finansiering av det forskningsprosjektet dette skriftet er et resultat av. Verken i politikken eller programmets notat gjøres det noe prinsipielt skille mellom disse anleggsformene. Alle anleggene oppfattes her som idrettsanlegg. Men siden dette forskningsprosjektet skal bringe inn ny kunnskap til fellesskapet så innebærer det blant annet også å problematisere de begreper og perspektiver som offentligheten bruker på de aktuelle områdene og fenomenene. Et viktig poeng i dette arbeidet blir da å foreta sammenlikninger av ulike former for anlegg for å få fram likheter og ulikheter. Og da er vi over på den andre grunnen til at disse anleggsformene inkluderes, nemlig den erkjennelsesgevinst som ligger i å sammenlikne ulike systemer og deres koder og operasjoner. Moderne systemteori, som Luhmanns, har universalistiske pretensjoner. Grunnbegrepene er generelle og skal kunne anvendes innenfor forskjellige fag og på forskjellige fenomener. Dermed skaper teorien mulighet for å sammenlikne ellers ganske forskjellige områder. Det skapes en erkjennelsesgevinst gjennom at det oppnås en avstand til gjenstanden, hevder Luhmann (1972). "*Sammenlikningen belyser sin gjenstand ved å henvise til varianter. Denne belysning av det værende gjennom henvisning til andre muligheter er en spesifikk moderne erkjennelsesteknikk. Den fører til en bevisst håndtering av sammenlikningen som metode og til en erkjennelse av forskningsresultatenes metodeavhengighet*" (Luhmann 1972 s 36). Dette er det viktigste argumentet for at disse fire anleggsformene er med.

⁴ I "Hvordan er idrett mulig? Skisse til en idrettens sosiologi" forsøker jeg å skissere en sosiologi som ivaretar idrettens egenart og som legger denne til grunn for en sosiologisk begrepssettelse og forståelse. Se Tangen (2001).

⁵ Jeg har i "Samfunnets idrett" (Tangen 1997) forsøkt å svare på hvilken samfunnmessig funksjon idrettssystemet fyller. Derfor blir dette kun kort omtalt i denne sammenheng.

⁶ Dette program er en omskriving av Luhmanns (1991 s 9) redegjørelse for hvordan hans studie av vitenskap er tenkt gjennomført.

⁷ Det foreligger utkast til analyser av 'Kyststien' (Tangen 1999) og 'Klatreveggen' (Tangen 2001) basert på den foreliggende skissen.

Framdrift

I det påfølgende kapittel II skal jeg først gjøre rede for hvilket grunnleggende forhold det er mellom idretten og dets anlegg. Dernest skal jeg analysere hvordan de økologiske omgivelsene får konsekvenser for hvordan et idrettsanlegg utformes. I kapittel IV skal jeg gå nærmere inn på forholdet mellom idretten og samfunnet og hvordan dette materialiserer seg i anlegget. Det enkelte anlegg er å betrakte som en sosial konstruksjon. Det er temaet for kapittel V. Denne konstruksjonen kan individene observere og eventuelt bruke eller avvise. Dette momentet, sammen med diskusjon av forholdet mellom individet og anlegget, er tema for kapittel VI.

II. Idrettens anlegg

Det kan sikkert synes vel trivielt å diskutere hva et idrettsanlegg er. I enhver by eller tettsted finnes det en fotballbane eller en gymsal, ei lysløype eller et svømmebasseng osv. De fleste har en eller annen gang vært tilstede i et idrettsanlegg. Alle vil kunne skille mellom en fotballbane og en kirke. De vil også uten problemer kunne beskrive hva disse 'anleggene' primært brukes til. Men de færreste vil være i stand til å gjøre rede for hvorfor slike anlegg har kommet i stand og hvilke sosiale prosesser som ligger bak. Idrettsanlegg, og bruken av de, er 'sosiale fakta' som tas for gitt og som det ikke stilles spørsmål ved. Men fra et faglig ståsted synes det å være på høy tid at det stilles virkelig grunnleggende spørsmål om idrettsanlegg og bruken av de. Hovedtesen i dette skriftet er at spørsmål knyttet til befolkningens bruk av ulike typer idrettsanlegg ikke kan besvares før en først har avklart hvilket forhold det er mellom idrettsanlegget og idretten og dernest hvilket forhold det er mellom idrettsanlegget og idrettens omgivelser.

Disse spørsmålene kan bare besvares teoretisk. Men utgangspunktet er konkret og hverdagslig nok. Et utgangspunkt som de fleste vil kjenne igjen og ha erfaring fra kan være følgende: En liten gruppe barn i alderen 10-12 år har bestemt seg for å spille fotball. De står umiddelbart overfor en rekke problemer som må løses; hva slags fotball skal spilles, hvem skal spille på hvert lag, hvilke regler skal brukes osv. De må også avklare *hvor* kampen skal foregå. De må bestemme eller lete etter et område hvor 'fotball' kan spilles. Hvis ikke det er en fotballbane i nærheten må de ordne en selv. Et noenlunde flatt område, gjerne dekket med gress, vil være passende. Om de er heldige vil de kanskje kunne finne et slikt område i nærheten der de bor. Ofte vil de oppdage at noe må gjøres med dette området; jevne ut humpene, slå gresset, fjerne noen kvister osv. Naturen omkring representerer et problem som må løses. Dessuten vil de kanskje oppdage at 'noen' 'eier dette området, f. eks. en bonde. De må derfor skaffe seg tillatelse til å bruke området og eventuelt utbedre det. Av og til vil det være naboer som ikke vil være like glad for at det spilles fotball i nærheten av deres egne hus med utsatte vindusruter osv. Det representerer en potensiell konflikt som må hankses med. Ungene ønsker kanskje også å lage målstolper og merke opp spilleflaten. De trenger både utstyr og materialer. Det kan kun skaffes gjennom å kontakte foreldre og andre voksne. Over tid vil kanskje spillerne få ambisjoner og ønsker å forbedre banen. Da må kommunen kontaktes og det må gjennomføres en politisk prosess for at en utviding kan godkjennes. Dette eksemplet viser at det er komplekse og mangfoldige forhold som er koblet sammen. For å beskrive og forklare det samfunnsmessige og sosiale opphavet til denne kompleksiteten trengs det en sosiologisk teori.

Jeg har funnet den sosiologiske systemteorien til Niklas Luhmann spesielt egnet til å analysere og begrepssette disse forholdene⁸. Som allerede antydnet er teorien både omfattende, vidtrekkende og komplisert. I dette skriftet er det kun plass til en kort introduksjon av de begrepene som er nødvendige for å analysere hovedspørsmålet. De som måtte være interessert i en mer omfattende innføring denne teoriens begrepsapparat i relasjon til idrett som sosialt system kan se nærmere på Tangen (1997, 2000, 2001). Det første sentrale spørsmålet er knyttet til hva slags sosialt fenomen står vi overfor når vi snakker om 'idrett'. Jeg har valgt å se på idrett som et sosialt system.

Idrett som sosialt system

Hva menes egentlig med 'sosialt system' i denne sammenheng? Det finnes mange sosiologiske teorier hvor dette begrepet er sentralt. Her skal det gis en bestemt betydning i tråd med den sosiologiske systemteorien til Niklas Luhmann. Ta utgangspunkt i følgende eksempel. Det er 25 mennesker på en fotballbane under en kamp, 22 spillere og 3 dommere⁹. Disse er lett observere og forleder oss til å tro at en fotballkamp 'består' av disse elementene og relasjonene mellom de¹⁰. Ut fra nyere teoriforståelse er ikke dette riktig. Kampens 'sosiale system' er det 26. elementet i det vi observerer som en fotballkamp. Det er et *meningsproduserende* element med en dynamikk som kan minne om det som foregår i bevisstheten til de 25 fysiske deltakerne. Dette elementet, som alle andre sosiale systemer, består imidlertid ikke av konkrete mennesker og deres relasjoner. Derimot består det kun av kampens kommunikative handlinger basert på kroppslige bevegelser, verbale ytringer og andre sensoriske informasjonen. Det er en egen meningsverden som ikke representerer en aggregering av hva som har funnet sted i den enkeltes bevissthet. Denne meningsverden er forskjellig fra den enkeltes tanker og hukommelse

⁸ De viktigste bøkene er Luhmann (1984, 1991, 1997). Nyttige innføringsbøker er Kneer & Nassehi (1993), Moe (1995), Jönhill (1997) og Götke (1997).

⁹ Dette eksemplet er basert på Teubners (1997) innledende merknader til Luhmanns teori anvendt på det juridiske systemet. Strengt tatt finnes det flere en 25 mennesker på banen i og med at innbyttere, trenere, helsepersonell, tidtakere osv. også inngår i systemet. Men for eksempelets skyld er disse ikke tatt med her.

¹⁰ Tidligere definisjoner av systemer vektla elementer og relasjoner som sentrale kjennetegn når en skulle definere disse fenomenene. Se Bråten (1981).

(Teubner 1997), selv om det kan observeres korrelater til denne meningsverden i bevisstheten hos den enkelte. En slik meningsverden er såkalt *emergent* i forhold til slike psykiske forhold. Den er også emergent i forhold til fysiske forhold, selv om den forutsetter disse. Denne meningsverden forutsetter bestemte fysiske og psykiske ytelser fra omgivelsene, men opererer ut fra egne premisser og forutsetninger når den bestemmer hvilke ytelser som er relevante. I denne sammenheng betyr dette at idrettens anlegg er produsert ut fra forhold i det emergente systemet 'idrett' og ikke ut fra, eller på bakgrunn av, deltakernes tanker og følelser, ei heller deres organiske forutsetninger og motoriske ferdigheter. Like fullt er de forutsetninger for hverandres eksistens og vedvarenhet og vil endres gjensidig og delvis komplementært. De henger sammen på en veldig indirekte og komplisert måte, samtidig som de også er knyttet til organismen på tilsvarende komplekse vis. Det skal jeg komme tilbake til.

Hvorfor oppstår så sosiale systemer og hvordan vedvarer de? Sosiale systemer er konstituert på basis av *mening* samtidig som de også konstituerer mening. Luhmann hevder at mening må forstås om en systemspesifikk strategi for å redusere kompleksitet. Verdens omfattende kompleksitet er verken fattbar eller erfarbar for mennesket. I avstanden mellom verdens ytterste kompleksitet og menneskets bevissthet trer sosiale systemer inn. De overtar oppgaven med å redusere kompleksitet. Sosiale systemer blir formidler mellom verdens ubestemte kompleksitet og det enkelte menneskes kapasitet til kompleksitetsbearbeiding. Meningen er alltid forskjellen mellom det som er aktualisert og det som gjenstår som muligheter. Mening viser alltid ut over det aktuelle, til en horisont av andre og redundante muligheter for aktualisering i form av enten opplevelser eller handlinger. Sosiale systemer er et uttrykk for at det er foretatt en seleksjon. 'Noe' er selektert framfor 'noe' annet. I en systemteoretisk ramme kan mening analyseres som visse systemtypers spesifikke og selvreferensielle måte å takle kompleksitetsproblemet på. 'Idrett' er en måte, 'friluftsliv' en annen, 'politikk' en tredje osv. Forskningsmessig er det derfor viktig å avdekke hvilken 'mening' det enkelte sosiale system produserer og reproducerer. Spesielt viktig er det i denne sammenheng når anlegget påstås å være et nødvendig aspekt ved det enkelte system. Jeg hevder at anlegget er en sosial form konstruert på grunnlag av den mening som utgjør basis for det aktuelle sosiale systemet. Det skal begrunnes i det følgende.

Gjennom meningsproduksjonen, dvs. på grunnlag av forskjellen mellom det aktuelle og det mulige er det oppstått en *differanse* mellom system og omverden. Denne differensen skal tjene som utgangspunkt for enhver systemteoretiske analyse. Forskeren må avdekke hvilke differanser er det som er trukket i etableringen av det enkelte system. Denne differensen blir kontinuerlig opprettholdt og vedlikeholdt av systemet gjennom en observasjon av seg selv og omverdenen. Systemer er ikke bare tilfeldigvis og ikke bare adaptivt orientert mot omverden. De er strukturelt orientert mot omverdenen, og vil ikke kunne "...bestå uten omverden. De konstituerer og vedlikeholder sig gjennom frembringelse og opretholdelse av en difference til omverden, og de benytter sine grenser til regulering av denne difference" (Luhmann 1984/93:4). I sosiale system som 'samfunn' utdifferensieres det delsystemer som skal ta seg av kompleksitetsreduksjonen på vegne av systemet. En analyse av delsystemene må derfor også være en analyse av hovedsystemet i ut fra et system/omverden perspektiv. Ikke overraskende blir Luhmanns analyse av delsystemer som rett, religion, politikk, økonomi, vitenskap, kunst osv. til "Die Recht der Gesellschaft", "Die Religion der Gesellschaft", "Die Politik der Gesellschaft", "Die Wirtschaft der Gesellschaft", "Die Wissenschaft der Gesellschaft" og "Die Kunst der Gesellschaft". I tråd med dette har jeg skissert "Der Sport der Gesellschaft" eller "*Samfunnets idrett*"; et sosialt system differensiert ut som et delsystem i et gitt samfunn (Tangen 1997)¹¹.

Det epokegjørende ved Luhmanns sosiologi kom med den "*autopoietiske vendingen*" i hans arbeider. Den kom først til uttrykk i hans hovedverk fra 1984 (Luhmann 1984). Her utvikles et perspektiv som er sterkt inspirert av faglige diskusjoner i andre fag. Et av de vitenskapelige gjennombruddene både i naturvitenskap og i samfunnsvitenskap kom med innføringen av begrepet autopoietiske systemer dvs.: «*systems that are defined as unities, as networks of productions of components, that recursively, through their interactions, generate and realize the network that produces them, and constitute, in the space in which they exist, the boundaries of the network as components that participate in the realization of the network*» (Luhmann 1986:174). Luhmann understreker at autopoietiske systemer ikke bare er selv-organiserende systemer, men også selvproduserende og dermed også *operasjonelt lukkede*¹² slik jeg omtalte foran. Ikke bare produserer og eventuelt forandrer de på sin egen *struktur*, men deres selvreferanse går også på hvordan de produserer andre *elementer* for seg selv. Omverdenen kan ikke bidra til systemets reproduksjon med noen som helst form for operasjon. Og systemet kan heller ikke benytte egne operasjoner til å etablere kontakt med omverdenen. Alle systemets operasjoner er interne operasjoner (Luhmann 1992). Alt som systemet bruker som en enhet i systemet er produsert som enhet

¹¹ Se også Bette (1984), Cachay (1988), Schimank (1988) og Thyssen (2001) for en tilsvarende diskusjon av idrett som samfunnets delsystem.

¹² Systemers "lukketethet" er kanskje det aspektet ved Luhmanns teori som har vakt størst kritikk. Se Bråten (1981) og (1986). Jeg kommer tilbake til dette aspektet senere i artikkelen.

av systemet selv, gjennom interne operasjoner, det være seg elementer, prosesser, grenser og andre strukturer. “*This is the decisive conceptual innovation*” (Luhmann 1986:174).

Idrettssystemet dannes altså hver gang idrettslig handlinger dukker opp som et sett av operasjoner som *rekursivt* viser tilbake til tidligere handlinger av samme type for å produsere nye handlinger av samme type, i kontrast da til andre handlinger som da gjenstår som muligheter. Sagt på en annen måte: når en ball sparkes videre som et svar på at en ball er sparket i en bestemt retning for å skåre et mål og et nytt spark følger, kanskje i form av et skudd mot mål, da har ’fotball’ som sosialt system etablert seg. Idrett som sosialt system er en kjede eller nettverk av idrettslige handlinger som bekrefter sin gyldighet til bestemte forventninger som er etablert ut fra den første grunnleggende distinksjonen. Disse forventninger er knyttet til eller strukturert rundt det som kalles en *binær kode*. Spørsmålet er imidlertid hvilken mening og hvilken kode som er gjort gjeldene i idrettssystemet. Jeg har påstått et annet sted at idrettens mening er ”kroppslig å vise fram og sammenlikne dyktighet i en konkurranse” og at idrettssystemet fra arkaisk tid og til i dag har operert ut fra koden ’vinne/tape’. Denne koden har i moderne tid blitt supplert med tilleggs-koden ’forbedring/tilbakegang’ (se Tangen 1985, 1997). Kun handlinger som kan betraktes i lys av ’forbedring/tilbakegang’ med henblikk koden ’vinne/tape’ gjøres gyldige i systemet. Alle andre handlinger, f. eks. å synge en sang, avvises som irrelevante for systemet. I fotball blir sparkene mot mål relevante ut fra at seieren oppnås gjennom flere skåringer enn det andre laget. Alt som produseres av systemet, inkludert idrettsanlegget, blir holdt opp i mot koden og vurdert ut fra relevans. Sagt på en annen måte: koden betinger hva som skal produseres. Et idrettsanlegg må inngå, slik forstått, i produksjonen av idrett, ellers hører det ikke til i systemet. I klartekst: et idrettsanlegg er produsert for å bistå i kommunikasjonen om vinne/tape og i moderne tid også ’framgang/tilbakegang’. Andre anleggene som brukes innen andre former for fysisk aktivitet, så som tursti, treningsstudio, klatrevegg osv., er produsert ut fra annen mening og andre binære koder. Det kommer jeg tilbake til.

Men et moment til må nevnes. Sosiale systemer er bare et blant flere former for autopoietiske systemer. Luhmann gjør et prinsipielt skille mellom *organisme*, *psykisk system* og *sosiale systemer*. Han hevder at disse systemene benytter tre forskjellige former for autopoietisk reproduksjon. Organismen reproduseres på grunnlag av ’liv’, psykisk system på grunnlag av ’bevissthet’ og sosiale systemer reproduseres gjennom ’kommunikasjon’. Organisme, psykisk system og sosialt system er slik sett omverden for hverandre. I vår sammenheng er det spesielt viktig å presisere hva slags system vi analyserer og hvordan de hver for seg opererer, samtidig som vi også må spesifisere hvordan forholdet mellom dem er. Vi ønsker jo nettopp å forstå forholdet mellom idretten og dets anlegg, hvordan den er formet og omformet i et gitt samfunn og befolkningens deltakelse i idrett og dens bruk av idrettens anlegg. Derfor må det sies litt mer teoretisk om slike forhold her. Luhmann introduserer begrepet *strukturell kobling* for å beskrive bindende forbindelser mellom delsystemer og andre systemer i omgivelsene. Eller mere presist: strukturell kobling henspiller på “... *the reciprocal dependency between system and the environment that an observer may see if he uses the distinction between system and environment.*” (Luhmann 1986 p 41). Luhmann hevder det finnes to former for strukturell kobling, en basert på *irritasjon* og en annen basert på *interpenetrasjon*. Den førstnevnte går på at to systemer gjensidig observerer hverandres ytelser, som f. eks. at det politiske systemet anser idrettslig utfoldelse som viktig for befolkningens helse og trivsel. De kan tilby idretten midler til å bygge anlegg om idretten står for den praktiske tilrettelegging av idrettsutfoldelse for befolkningen. Disse ytelsene blir nærmest å betrakte som “irritasjon” eller “støy” på det andre systemets “bildeskjerm” og får konsekvenser for de seleksjoner det enkelte system foretar under disse betingelsene. Systemene bestemmer imidlertid selv om og på hvilken måte det vil gjøre seg bruk av denne “irritasjonen”. Både irritasjonen og seleksjonen er systeminterne prosesser. Det politiske kunne funnet andre alternativer til å bedre befolkningens helse og trivsel på. Og idretten kunne takket nei til midlene og fått de finansiert på annen måte gjennom andre strukturelle koblinger. Hvis derimot begge fant å ville nytte hverandres ytelser i sin egen autopoiese ville de måtte forholde seg til hverandres ytelser som kompleksitet og behandle denne internt i oppbyggingen av egen kompleksitet. Dette vil bli utførlig diskutert senere.

Den andre formen for strukturell kobling, nemlig interpenetrasjon, benyttes vanligvis for å beskrive forholdet mellom det sosiale systemet og ’mennesket’. Luhmann formulerer dette som “*when a system makes its own complexity (and thereby also indefiniteness, contingency and compulsory selections) available to the building of another system. Interpenetration is present ...when ... both systems make each other possible. ... In cases of interpenetration the receiving system effects on the structure formation of the penetrating system.*” (Luhmann 1984, p 290)¹³. Når et menneske sier ja til å delta i idrett, f. eks. fotball, etableres en slik kobling, med konsekvenser for både for individet og fotballen. Organismens muskelkraft og utholdenhet og dets nevrologiske oppmerksomhet og koordinering, det psykiske systemets tankekraft og strategiske evner, intuisjon og rasjonalitet, blir stilt til disposisjon for at det skal kunne spilles håndball. Avhengig av kvaliteten på disse ytelsene vil spillet bli bra eller dårlig, kampen kan vinnes eller tapes. Det er altså ikke Anja Andersen som

¹³ Min oversettelse til engelsk

menneske som får konsekvenser for håndballresultatet, men kun de relevante håndballmessige ytelser hun er i stand til levere i denne kommunikasjonen. Håndballen på sin side, vil kausalt influere på oksygenomsetningen, kraftutviklingen og koordineringen hos deltakerne. Organismen må møte de økte krav gjennom å bli sterkere, raskere og mer oppmerksom. Det kan også hevdes, og det kommer jeg mer tilbake til under, at 'håndballen' gjør noe med oss', altså at det psykiske systemet erfarer konsekvenser for opplevelse av identitet. 'Jeg fikser ikke dette spillet' eller 'jeg kan virkelig spille håndball' og 'jeg er blitt i bedre form'. Sagt på en annen måte: individet vil gjennom å slutte seg til den kommunikasjonsformen som kalles fotball risikere strukturelle endringer på både kroppen og på sinnet. Håndballaget erfarer på sin side at slike ytelser vil spille en avgjørende rolle for om spillet blir godt eller dårlig. I tråd med idrettens preferansekode om å vinne, er det om å gjøre å koble til seg individer som leverer de beste ytelsene. Jeg kommer tilbake til denne problematikken senere.

For å ha et lite bakteppe for analysen av hva slags problem et idrettsanlegg er et svar på og hvordan det er løst i moderne tid, er det nødvendig med en kort karakteristikk av den moderne idretten som sosialt system og hvordan den har utviklet seg de siste par hundre år. Jeg har annetsteds argumentert for at idretten i vår moderne tid kjennetegnes ved følgende stikkord¹⁴: Den moderne idretten operer ut fra koden vinne/tape supplert med tilleggskoden framgang/tilbakegang. Idrettsprestasjonene blitt mer og mer konstruerte og teknologiserte. Gramsentimeter-sekund har blitt viktige kriterier for å bedømme prestasjonene i tråd med et stadig mer komplekst, standardisert regelverk. Flere og flere har fått mulighet til å delta, samtidig som deltakerne har blitt inndelt i klasser og kategorier for å utlikne forskjeller i alder, vekt, kjønn osv. Treningen er blitt mer og mer progresjonsorientert og forskningsbasert. Mer av mer av aktiviteten foregår og forvaltes av lag og organisasjoner, inkludert approbering og timingen av de mange slags idrettsarrangement som finner sted. Det har funnet sted en økende kommersialisering, globalisering og idolisering som følge av idrettens koblinger mot det politiske, økonomiske og vitenskapelige delsystemet. Det kan hevdes at idretten er differensiert ut som et funksjonssystem for å fungere som speil for framskrittet i det moderne samfunnet¹⁵. Dette er en utvikling som må sees som et resultat av idrettssystemets mestring av intern og ekstern kompleksitet.

Det er altså i dette perspektivet at idrettsanlegg og andre typer anlegg skal analyseres og forstås. Vi må altså forsøke å avdekke hva slags enhet idrettsanlegget er i idrettssystemet, enten det er enheter 'stadion', 'bane' eller lignende. Men analysen vil også være relevant for å kunne analysere enheter som 'turløypa', 'helsestudioet' og 'klatreveggen' slik disse er dannet av og for henholdsvis tursystemet, fitness-systemet og klatresystemet. For å kunne gjøre det må vi altså lete etter hva slags problem denne strukturen er et svar på, dvs. hvilken funksjon denne enheten fyller.

Mestring av rommet

Som leseren allerede har erfart er mine resonnementer i dette skriftet til dels ganske teoretiske. Men utgangspunktet for analysene er svært så konkret og praktisk, nemlig idrettens observerbare anlegg. Dessuten, det problemet som anlegget er et svar på, er også praktisk og konkret. At anlegget oppstår, må sees i sammenheng med at i en konkret og praktisk idrettsutfoldelse har 'noe' oppstått som et problem som måtte løses. Et første skritt i retning av å avdekke hva dette problemet består i kan være å starte med noen enkle observasjoner av hva aktørene står overfor for så å avklare hva disse enkle observasjonene teoretisk impliserer.

Selv om det ikke er like iøynefallende ved alle situasjoner hvor det er kommet i gang et sett av operasjoner som viser tilbake til tidligere handlinger for å produsere nye handlinger av samme type, dvs. at det utfoldes idrett eller fysisk aktivitet i en eller annen form, vil spørsmålet om "Hvor?" fotballspillet, turgåingen, klatringen, treningen osv. skal foregå, dukke opp. I dette ligger et problem som må løses. Selve idrettsaktiviteten kan ikke komme i gang før det er bestemt 'hvor' aktiviteten skal foregå. Dette er uomgjengelig for idrettssystemet. 'Hva' henger uløselig sammen med 'hvor' i dette tilfelle. Idrett og anlegg er to sider av samme sak. For å formulere dette retorisk: går det an å tenke seg at det spilles fotball uten at det skjer på et sted eller område? Går det an å kappløpe uten at deltakerne vet hvor de skal løpe eller hvor langt? Går det an å klatre uten at det skjer i et tre, i en fjellvegg eller lignende? Svarer man nei på spørsmålene har man allerede akseptert denne fundamentale kobling mellom utfoldelsen og anlegget, nemlig at idretten må forholde seg til dimensjonen 'rom' på en bestemt måte. Det potensielle og konkrete 'rommet' må så langt det er mulig sammenfalle med det ideelle rommet, dvs. kunne realisere de kommunikative handlinger som systemet baserer sin mening på. Ser vi nærmere etter så er svaret på spørsmålet, og dermed løsningen på problemet, gitt gjennom en systembestemt operasjon som derigjennom danner anlegget.

¹⁴ Se Tangen (1997), samt Bette (1984), Cachay (1988), Schimank (1988) og Thyssen (2001).

¹⁵ Galtung (1981), Klaussen (1996) og Tangen (1997) bruker speil-metaforen for å beskrive den moderne idrettens funksjon.

Dette har så langt blitt observert og begrepsatt som 'egnethet' og 'tilrettelagt'. La meg problematisere denne begrepsbruken grundigere gjennom å gå en liten omvei. For det første vil all idrettslig utfoldelse være "lagt an" til et bestemt sted eller et område. Idrettssystemet må bestemme 'hvor' kommunikasjonen skal foregå. Språklig er dette helt tydelige. Termen 'anlegg' kommer fra 'å an-legge', dvs. å legge 'noe' an. Man kan legge an et skjegg, anlegge ei brygge, legge an på 'det annet kjønn' osv. I vår sammenheng er det snakk om at idretten anlegges til et bestemt sted eller område. I bestemmelsen av 'hvor' aktiviteten skal anlegges, gjøres det vurderinger av stedet eller områdets *egnethet*. For å kunne hoppe på ski må det i hvert fall finnes en bakkehelling. Når en idrettslig utfoldelse er anlagt til et bestemt sted eller område så er det et uttrykk for stedets eller områdets egnethet med henblikk på idrettslig utfoldelse. Som antydning innledningsvis har da noen forskere og planleggere brukt egnethet som et definitorisk kjennetegn på idrettsanlegg. Jeg vil hevde at det ikke er tilstrekkelig.

Et kriterium for anleggelsen kan være at stedet eller området er egnet. Men dette kriteriet er ikke en nødvendig betingelse for anleggets oppståelse. Det som ikke er egnet kan bli egnet, dvs. andre operasjoner kan iverksettes. Implisitt i det nyss beskrevne ligger også en observasjon av at stedet eller området i større eller mindre grad er *bearbeidet* eller *tilrettelagt* med henblikk på idrettslig utfoldelse, dvs. at bestemte forhold ved stedet eller området må foreligge før aktivitetene kan komme i gang. Det må reises et par mål som det kan skytes mot i fotballspillet. Det må merkes av i terrenget hvor turløypa faktisk befinner seg før det er mulig å gå turløypa. Det er mulig at termen 'tilrettelegging', som noen bruker som et definitorisk kjennetegn på idrettsanlegg, dekker noe av vi forsøker å fange i denne observasjonen. Men termer gir to litt uheldige assosiasjoner: For det første: 'tilrettelegging' nærmest impliserer at en ekstern part legger forholdene til rette for idrett, det være seg kommunen, staten, individene. Idrettens interne logikk og betydning for anlegget blir borte ut fra dette perspektivet. Det andre viktige forholdet som mistes av synet er at koblingen mellom idretten og anlegget blir diffus. Anlegget sees nærmest på som en tilstrekkelig, men ikke en nødvendig betingelse for idrettslig aktivitet. Bearbeidings termen gir bedre assosiasjoner i retning av at det er idrettssystemet selv som bearbeider stedet eller området. Dessuten, gir det assosiasjoner i retning av at det er materie eller natur som bearbeides. Det åpner opp for muligheten til å knytte an til sosiologisk teori om sosiomaterialitetens betydning i sosiale sammenhenger. Det skal tas opp igjen senere.

Uten at forskerne og planleggerne synes å være klar over det, er begrepene egnethet, bearbeiding og tilrettelegging, et forsøk på å betegne hvordan idretten forholder seg til 'rommet' som en meningsstørrelse¹⁶. At et område er 'egnet', 'bearbeidet' og 'tilrettelagt' for fotball er kun sosialt bestemt i en historisk prosess i en samfunnsmessig kontekst. Ting kunne vært annerledes. Fotball kan fint spilles i oppoverbakke med store ujevnheter og innenfor linjer i form av et timeglass. Det at andre aspekter er blitt valgt, som f. eks. at banen er flat, jevn og firkantet, må forståes sosiologisk og systemteoretisk. Jeg vil hevde at et annet begrep enn de overnevnte bedre fanger opp idrettsanlegget som en del av en sosial meningskonstruksjon, samtidig som det gjør oss i stand til å forklare hvorfor idrettsanlegg blir til en sosial realitet. Idrettssystemet mester 'rommet' gjennom operasjonen *merking*. Som jeg skal vise inkluderer dette begrepet alle de nyss nevnte begrepene. Alle former for idrettsanlegg, enten vi opererer med en vid eller snever definisjon av idrett, er merket på en eller annen måte. Inne i en idrettshall ser vi oppmerkingen til flere former idrett. Banene til de ulike ballspillene er merket med forskjellig farge. Det er merket av hvor turnapparater skal monteres osv. I hoppbakken er det avsatser i tilløpet, kritisk punkt er angitt, lengdemåler er montert i unnarennet osv. I alpinanleggene er løyper gradert og markert ut fra vanskelighetsgrad. Det blir fra tid til annen også satt ulike løyper ved hjelp av fargete plaststolper. For å få til et orienteringsløp må det henges opp røde og hvite flagg ved hver post. Den samme merkingen kan vi observere i friluftsliv. Også her er anleggene merket. Turlagene gir ut informasjonsfoldere med inntegnede turløyper. Turløypene har veivisere og rødmaling på trestammer og steiner for å vise hvor turen skal gå. Turistforeningen har egne merker for sine løyper på fjellet. Men merkingen behøver ikke være *permanente* som i disse eksemplene. De kan også være mer *temporære* som når man blir enige om at denne streken i sanden er 'start' og 'mål'. Straks kappløpet er over, og et regnskylt har kommet er merkingen borte. Men både permanent og temporær merking er *konkret* merking, til forskjell fra *imaginær* merking. Denne siste formen er av typen at deltakerne i et kappløp kan bli enige om at denne steinen her er 'start', mens det treet der borte er 'mål'. En liknende imaginær merking ligger også bak fjellklatreres krav om at klatreruter i størst mulig grad skal preges av sporløs ferdsel. Bolter og rep skal fjernes etter at ruten er gått slik at 'naturen forblir uberørt'. Men alle klatrerer er klar over hvor rutene går og hvor vanskelig de er. De er til og med gradert ut fra et sinnrikt system. Gjennom temporær eller permanent, konkret eller imaginær merking, løses deler av problemet med hvor aktiviteten skal finne sted. Samtidig er denne merkingen også et klart uttrykk for systemets egenart, dvs. en angivelse av hva som skal foregå der. De hvite side- og baklinjene, den runde sirkelen på midten, målstengene og cornerflaggene osv. på en fotballbane indikerer at her skal det foregå fotball. Dette impliserer det grunnleggende skillet som systemet trekker mellom seg og omgivelsene, det være seg mellom fotball og andre idrettsformer og mellom idretten og andre delsystemer. Hver form for idrett har sin form for merking. Det

¹⁶ Se neste avsnitt for en gjennomgang av 'meningsbegrepet'.

aktuelle anlegget er det materielle uttrykket for denne merkingen. Én vil derfor ikke finne merking for skihopping på en fotballbane eller omvendt. Det man kan observere er at flere idretter har merket 'rommet' med sine markeringer. Det vi vanligvis oppfatter som et anlegg, f. eks. en idrettshall, vil inneholde flere slike sett av markeringer. Vi kan observere oppmerking for basketball, volleyball, håndball, friidrett, turn, klatrevegg osv. Da har vi egentlig med flere idrettsanlegg å gjøre. Det er også erkjent av de politiske myndigheter som gir midler til flere av disse anleggene som separate bevilgninger.

Det overnevnte impliserer at det ligger mer i merkingen enn kun en mestring av rommet. Systemet som sådan oppstår nettopp gjennom en markering av forskjellen mellom det selv og omverdenen. Systemteoretisk er merkingen å betrakte som grunnleggende trekk ved måten sosiale systemer dannes og opprettholdes. Gjennom merkingen oppstår systemet og blir observerbart for seg selv og for omverdenen. Luhmann krever, som nevnt foran, at enhver systemteoretisk analyse må ta utgangspunkt i forskjellen eller skillet mellom system og dets omverden. Der hvor en før studerte 'objekter' må en nå ta utgangspunkt i dette skillet (Luhmann 1997 s 60f). Enhver observasjon eller kommunikasjon starter med å gjøre et skille, en *distinksjon*. Ulike former som kan observeres kan ikke lenger sees på som gestalter eller helheter, men isteden som grenselinjer, som markeringer av forskjeller eller differanser. Ethvert skille systemet trekker er karakterisert ved at systemet gjør det Spencer Brown (1969) betegner som 'distinction' og 'indication'; eller med hans egne ord "*We take as given the idea of distinction and indication, and that we cannot make an indication without drawing a distinction.*"¹⁷. I Luhmanns termer blir 'noe' merket innenfor rammen av en forskjell. Å merke er å merke den ene siden av en forskjell. En forskjell eller et skille har både en 'innside' og en 'utside', hvor 'innsiden' er den markerte siden. Utsiden forblir umerket. Det sosiale systemet etablerer seg nettopp gjennom merkingen. Det dannes som sosialt system i det øyeblikk den første distinksjonen foretas. De påfølgende distinksjoner tar form av merking og gir systemet identitet. Det blir observerbart 'for seg selv' og for systemer i dets omverden. På ulike måter gjentas og stabiliseres denne merkeprosessen og sikrer derved en gjendanning og omdanning av systemet.

De eksemplene jeg ga over viser hvordan denne grunnleggende danning, gjendanning og omdanningsprosessen har nedfelt seg i idrettsanlegget. Idrettsanlegget er derfor et materielt uttrykk for hvordan idrettssystemet markerer grensene mellom seg selv og omverdenen, hvordan idrettssystemet merker innsiden for videre operasjoner samtidig som det dermed angis hvilke operasjoner som hører til systemet og hvilke som hører til omverden. Fotballbanens linjer, felter, målstenger og cornerflagg osv. markerer at her skal det sparkes fotball, ikke noe annet. Ytterligere markeringer i form av enda mer markante markeringer som tribuner, inngangspartier, overbygg osv. er bare en markering av markeringene. At det fra tid til annen finner sted andre ting på fotballbanen, dvs. at et annet system omdefinerer idrettsanlegget, er bare et uttrykk for at et annet system for en periode produserer sitt anlegg, og markerer det på sin måte. Hvordan dette skal forstås kommer jeg tilbake til. Hovedpoenget her var å slå fast at merking er en grunnleggende operasjon som systemet foretar for å danne og opprettholde seg selv som en forskjell fra en omverden. Det jeg er spesielt opptatt av her, er hvordan rommet merkes.

Rom som mening

Det skal nå handle om hvordan idrettssystemet forholder seg til romdimensjonen og hvordan dette kan begrepssettes systemteoretisk. Jeg har allerede antydnet at sosiale systemer baseres på mening. Som det ble sagt foran er ikke mening noe annet enn enheten av forskjellen mellom aktualitet og mulighet. Det som i det sosiale system aktualiseres, står alltid fram i lyset av det som kunne vært aktualisert (Luhmann 1984). Hva som aktualiseres og hva som foreligger som muligheter og derved danner den definerende mening i sosiale systemer som idrett, friluftsliv, fitness osv. skal ikke diskuteres her. Det kommer jeg tilbake til annetsteds. Det må imidlertid understrekes at disse systemene konstituerer og er konstituert av en bestemt mening; en mening som er unik for det enkelte sosiale system og forskjellig fra de andre sosiale systemenes mening. I tråd med den aktuelle mening produserer og reproducerer det enkelte sosiale system de elementer, operasjoner og strukturer det består av.

Et sentralt aspekt ved systemenes meningskonstituering må omtales noe mer uttømmende. Luhmann (1984) hevder at en kan skille mellom 3 *meningsdimensjoner*. I meningsens *sak-dimensjon* henvises det til 'innenfor' og 'utenfor' dvs. skillet mellom 'system' og 'omverden' som ble beskrevet foran. I anlegget kommer dette til uttrykk i markeringer som viser at her skal det spilles fotball og ikke gås langrenn, altså en markering at hva slags idrettsform som skal finne sted i anlegget. Den andre meningsdimensjonen, *tidsdimensjonen*, markeres gjennom forskjellen mellom 'fortid' og 'framtid'. Men alle hendelser kan kun foregå i 'nåtiden' så må skillet mellom 'fortid' og 'framtid' etableres i 'nåtiden'. Nuet konstituerer hva som har hendt og hva som skal komme til

¹⁷ Spencer Brown (1969 s)

å hende. For å sikre at idrettslig utfoldelse slik den ble utført i går også kan finne sted i morgen, kan stedet eller området merkes. Dette kommer til uttrykk i anlegget i form av om det er snakk om mer eller mindre *permanente* anlegg. Men anlegget kan også uttrykke at slik utfoldelsen foregikk i går skal den ikke foregå i morgen. Da har vi mer eller mindre *temporære* anlegg. Når orienteringsflaggene henges opp så etableres et temporært anlegg. Det tas ned når løpet er over. Nye løyper vil settes i morgen. Det er jo liten vits å løpe ei orienteringsløype som er kjent ved at den ble løpt i går. Vikingskipet derimot skal sikre at skøytingen slik den foregikk i 1994 også skal foregå slik i 2004. Dette anlegget vil nok vare en del tiår og utgjør et permanent anlegg. Luhmanns siste meningsdimensjon, *sosialdimensjonen*, knyttes til hvordan personer i kommunikasjonen relaterer seg til samme mening. Det handler altså om en distinksjon mellom Ego og Alter, der Alter betegnes som tilskrives en meddelelse mens Ego er den som forstår. Eller sagt på en annen måte; hvem som deltar i kommunikasjonen og hvem som ikke gjør det.

Men hva med 'rommet'? Intuitivt vil vi hevde at 'rommet' vil gjøre en viktig forskjell i idrettssystemet. F. eks. vil medspilleres og motspilleres posisjoner og forflytning på en fotballbane ha avgjørende konsekvenser for hvorvidt det ene laget kåres til vinner eller ikke. Det slås pasninger i 'bakrommet' med sjanse for skåring. Et annet eksempel er hvordan man avgjøre brytekamper. Her skal motstanderens skuldre være nede i bakken før vinneren kan kåres. Begge disse eksemplene antyder en romlig meningsdimensjon ved kommunikasjonen som ikke kan reduseres til en tidsdimensjon. Hvordan skal dette forstås systemteoretisk? Luhmann er blitt kritisert for ikke å inkludere en *rom*-dimensjon ved meningsbegrepet sitt (Harste 1992). Rombegrepet er imidlertid ikke totalt fraværende i hans teori, men det har ingen sentral eller strategisk plassering (Stichweh 1998). Kun i analysen av kunsten blir rombegrepet trukket inn som en egen meningsdimensjon (Luhmann 1995, se Werber 1998). I de fleste arbeidene blir romaspektet subsumert under tidsdimensjonen (Stichweh 1998). Luhmann synes å mene at en samfunnsteori må bestemme samfunnets grenser uten henvisninger til tid og rom (Luhmann 1997, s 30). Han hevder videre at sosiale meningsystemer ikke er begrenset i rom, men har en helt annen form for grense, nemlig en internt produsert grense (Luhmann 1997 s 76). Stichweh tar til orde for at en systemteoretisk samfunnsteori ikke kommer utenom å reflektere både over romdimensjonen (Stichweh 1998). Både han og Werber (1998) tar utgangspunkt i Luhmanns egen analyse av kunsten og det rombegrepet Luhmann anvender der. Begge peker på hvordan Luhmann analyserer hvordan romlige forskjeller blir dannet ved meningsfulle kommunikative operasjoner på *innsiden* av systemet. Forskjellen mellom 'rom' og 'tid' blir brukt av Luhmann for å forklare kunststartenes evolusjon. Både for den observerende bevissthet og for kommunikasjonen er "*die Welt immer schon räumlich und zeitlich geöffnet.*" (Luhmann 1995, s 180). Uten disse meningsdimensjonene ville en meningsfull konstitusjon av objekter være umulig (Werber 1998). Luhmann sidestiller her 'rom' som en meningsdimensjon på lik linje med 'tid'. Begge betegnes som et *iaktakelsesmedium* ("Wahrnehmungsmedium"). I dette mediet henvises det til forskjellen mellom "steder" (Stellen) og "objekter". I rommet er steder identifiserbare og kan besettes med objekter, men muligheten er tilstede at objektene bytter plass (Se Werber 1998 s 228 og Stichweh 1998 s 4). Men i henhold til både Stichweh og Werber henvises det også til en annen forskjell i dette mediet, nemlig 'her' og 'der' ("da und dort" [Werber], "ferne und nahe" [Stichweh]). Når slike forskjeller gjør en forskjell, dvs. "*also den Systemzustand eines sinnverarbeitenden Systems verändert und mithin Information erzeugt, dann solte man sie in den Rang einer Sinndimension befördern*" krever Werber (1998 s 230)¹⁸.

I min analyse vil rommet sees på som en fjerde dimensjon ved meningsbegrepet. Først og fremst fordi idrettslig kommunikasjon og mening knyttes til forskjeller i rommet. Som nevnt, i fotball som i andre ballspill, vil medspillere og motspilleres posisjon og forflytning i rommet influere på kommunikasjons fortsettelse med henblikk på koden vinne/tape. Det er f. eks. avgjørende forskjell om en fotballspiller står offside eller ikke når gjennombruddspasningen kommer. Disse romlige forskjellene er også merket gjennom banens linjer og utforming for øvrig. Medspillere og motspillere ('objektene') forflytter seg hele tiden fra "sted til sted", dvs. i forhold til hverandre for å skape resp. redusere 'rom'. I langrenn som i friidrett er det forskjell på korte og lange løp og dermed hvem som kommer til å vinne. Rommet, dvs. løpets lengde og topografi, spiller en vesentlig rolle i form av 'herfra' til 'dit' (nähe – ferne), slik tiden også gjør det i form av tidtaking. Begge meningsdimensjoner inngår på en grunnleggende måte. I turn, rytmisk sports gymnastikk og stup er prestasjonene relatert til kroppsdelene og kroppsbevegelsers orientering i rommet og gjennomføringen av dette ut fra standarder. Her vil kommunikasjonen knyttes til forskjeller som 'opp-ned', 'framover-bakover', 'rotasjon' og lignende. Både konkrete og imaginære merker vil regulere denne bruken av rommet. I det hele tatt er idrettsprestasjonene som kroppslige bevegelser knyttet til romdimensjonen, på en grunnleggende måte, dvs. som en forskjell mellom sted og objekt og fjern og nær. Denne mestringen kommer altså til uttrykk gjennom anlegget som en systemgrense, en meningsgrense.

¹⁸ Det samme kravet framstilles også av Stichweh (1998). Han viser også, i motsetning til Werber, hvorfor denne meningsdimensjonen ikke har fått noen framtrekkende plass i Luhmanns teori. Begge disse artiklene argumenter godt for å supplere Luhmann på dette punktet.

Men idrettssystemet og de andre systemene jeg har omtalt må også mestre 'rommet' på en annen måte,. Det vil f. eks. foreligge former for kompleksitet i idrettssystemets romlige omgivelser som det må forholde seg til så som geografi, topografi og klima representerer. Snø og is, skiftende værforhold, høyde over havet osv. utgjør 'romlige' problemer for idrettssystemet. Stichweh (1998) foreslår en generell revidering av rombegrepet for også å inkludere hvordan slike romlige forskjeller blir taklet i sosiale systemer. Dette kommer jeg tilbake under avsnittet om "Idrettsanlegg og de økologiske omgivelsene".

Så langt har jeg antydning hvordan anleggingen, egnetheten og tilretteleggingen skal forstås systemteoretisk som en merkingsoperasjon i systemet, en merking av rommet ut fra en bestemt og unik mening. Hvordan dette får et sosio-materielt uttrykk, skal jeg berøre mer grundig i avsnittet om 'Idrettsanleggets sosio-materialitet'. Først må et spørsmål diskuteres: hva er denne merkingen et uttrykk for? Hvilken funksjon tjener den i systemet?

Forventninger om forventninger

De færreste av oss går rundt og er bevisste på hvilke strukturer som former vår tanker og handlinger. Vi er heller ikke særlig opptatte av eller oppmerksomme på hvilke sosiale strukturer som foreligger i ulike sosiale systemer og som regulerer det som anses som relevant adferd der. Historien om "Alice i eventyrland" av Lewis Carroll er en god illustrasjon på hvor mye vi tar for gitt i sosiale sammenhenger (Carroll 1990). Hele historien dreier seg om de implisitte, ja nærmest usagte normer og forventninger som regulerer all sosial adferd. Dette gjelder også idrett. Ta f. eks. beskrivelsen av "Dronningens krocketbane". Alice hadde bestemte forventninger om hvordan et krocketspill skal foregå. Når spillet utføres annerledes enn hva hun (og leseren) har forventninger om, begynner hun å beklage seg over at det ikke spilles rent, at spiller mangler regler, at banen var full av huller og groper og at krocketkulene er levende. Alice hadde forventninger om at et krocketspill skulle foregå annerledes og under andre forhold. Men for Dronningen og hennes undersåtter var dette måten spillet skulle foregå. Både Dronningen og Alice hadde implisitte forventninger om at spillet skulle foregå på en bestemt måte. Men forventningene var forskjellige. Vi har tilsvarende forventninger til våre former for spill og idrett. Spillets regler skal sørge for at forventningene innfris. Men det skal også anlegget. Gjennom at det er en markering av grenser vil spillet eller idrettsutfoldelsen måtte finne sted innenfor disse grensene. Ellers blir spillet for oss like absurd som krocketspillet i "Alice i eventyrland".

La oss belyse dette litt grundigere ved å se på fotball. Hvis markeringene på en fotballbane overtredes har det klare konsekvenser for spillet. Er ballen 'ute', så er den 'ute', f. eks. når ballen går ut over sidelinjen. Spillet stoppes, motstanderen overtar ballen og spillet fortsetter. Dette er alle innforstått med og oppfører seg deretter. Det kan selvfølgelig oppstå tvilstilfeller. Var hele ballen utenfor eller bare en mindre del av den? Dette kan diskuteres, men linjedommeren har fullmakt til å bestemme. Men ingen av deltakerne betviler at sidelinjen er grensen mellom 'på banen' og 'utenfor banen'. Ingen slår til lyd for at sidelinjen burde flyttes 1 meter lenger ut akkurat nå. Det kan kun skje i "Eventyrland". Fotball skal spilles slik fotball skal spilles, dvs. slik konvensjonen tiul enhver tid definerer. I det ligger også et skille mellom 'fotball' og andre 'idretter', og dermed også et skille mellom fotballanlegg og andre idrettsanlegg. En fotballbane er ikke egnet til langrenn for å velge et innlysende, men viktig skille. Fra tid til annen kan det imidlertid observeres at et anlegg som i første rekke er anlagt for en bestemt type aktivitet, kan bearbeides for å brukes til en annen aktivitet, for eksempel nå Vikingskipet omgjøres fra skøytebane til langrennstadion og deretter til en utstillingshall for landbruksmaskiner. Ofte har vi da å gjøre med et anlegg som er multifunksjonelt, dvs. det *skal* kunne brukes av flere idretter, like så vel som av andre sosiale systemer. Sagt på en annen måte, et idrettsanlegg uttrykker den form som aktiviteten har fått. En fotballbane viser tilbake til spillet 'fotball', en svømmehall viser tilbake til 'svømming', en turløype viser tilbake til fenomenet 'turgåing' osv. Dette er en triviell, men viktig konstatering. Den er nærmest oversett innenfor idrettsosnologien. Denne totaliteten av form kan spesifiseres i en rekke andre skiller. Det kommer jeg tilbake til. Men de uttrykker alle idrettens grunnleggende form for kommunikasjon relatert til idrettens binære kode 'vinne/tape'. Anlegget markerer også forskjellen til andre former av sosiale aktiviteter så som "kunst", "politikk", "økonomi", "religion" osv. Her skal det spilles fotball, ikke noe annet. Dermed er det ikke sagt at en fotballstadion fra tid til annen ikke kan brukes til kunstutstilling, valgkamparena, markeds plass eller vekkelsesmøte. Men den opprinnelige bruksmåten, endres ikke av den midlertidige omdefineringen. Dette form skillet, dvs. det at det er lagt til rette for en bestemt form for idrettsaktivitet, er så sterkt at det også tydeliggjør et klart skillet mellom fotball og andre idrettsformer.

Et anlegg uttrykker også andre viktige skiller. Her skal bare noen få trekkes fram for å få fram poenget. For eksemplets skyld, la oss holde oss til fotballbanen. Vi ser raskt at det går et viktig skille mellom banehalvdeler for hjemmelag og bortelag, spillefelt og sidefelt, mellom bane og tribune. På enkelte baner kan vi også observere skille mellom sitteplasser og ståplasser, VIP-losjer og mediatribuner osv. Her er det snakk om en materialisering av forskjeller i *roller*. Utdifferensieringen av et spesielt, operativt lukket system for kåring av vinnere og tapere,

har endret deltakelsesbetingelsene for mennesker, ikke bare for deltakelse i idretten selv men også for inklusjon i det felles samfunnet¹⁹.

Som andre sosiale systemer differensierer idretten sin inklusjonsmåte ved hjelp av rolleasymmetrier. I idretten finner vi forskjellen mellom medspillere og motspillere, mellom spillere og dommere, mellom utøvere og tilskuere, mellom interesserte og ikke-interesserte osv. Dette nedfeller seg i anlegget og regulerer de handlinger som finner sted. Spillere, støtteapparat og dommere har tilgang til og skal utføre sin virksomhet på området innenfor gjerdet som omgir banen. Publikum og medier må oppholde seg på tribunen på dertil anviste plasser. De skal ikke være inne på banen. Ulike tiltak settes i verk for å hindre det. Skillet mellom interesserte og ikke-interesserte, dvs. mellom deltakere i idrettssystemet og omverden kommer også til uttrykk i anlegget. Når du går inn gjennom portene på stadion, går du gjennom en grense. Du har valgt å gå fra et system til et annet, fra f. eks. 'samfunnet' til 'fotballen'. Du har sluttet deg til et system. Imidlertid er det ikke kun opp til deg om du slipper inn. Det kan avkreves bestemte ytelser for å slippe inn, enten i form av billettpriser, fribillett, pressekort, adgangstegn eller lignende. Det er snakk om tilslutning eller avvisning, inklusjon og eksklusjon. Samlet sett er slike skiller eller markeringer foruttrykk, eller *strukturer* for å bruke et mer vanlig sosiologisk uttrykk.

Hva slags strukturer er disse skillene uttrykk for? Ser vi nærmere etter, ser vi raskt at det ligger forventninger i alle disse skillene, forventninger om at visse handlinger er ønskelige mens andre handlinger er skjøvet til side som mulige. Slike strukturer er det vi kan kalle *forventningsstrukturer*. Strukturbegrepet hos Luhmann betegner seleksjonen av relasjoner mellom de elementer som er tillatt i et system. I fotballspillet skal ballen forflyttes ved hjelp av føtter, brystkasse, hode osv. men ikke ved hjelp av hender. Relasjonen mellom ball og hender er altså ikke selektert i dette ballspillet. Det er derimot mulig i andre ballspill. Ballen skal spilles fra en banehalvdel over på den andre og helst i motstanderens mål. Publikum får ikke delta i selve spillet. Spillerne kan ikke uten videre sette seg på tribunen. Forskjellen mellom 'bane' og 'tribune' markerer hvilke relasjoner mellom elementer som er selektert. Sagt på en annen måte: Forventninger er fortettede (kondenserte) meningshenvisninger, dvs. de viser til beskaffenheten ved en bestemt situasjon og hva som her stilles i utsikt; altså hva som kan forventes (Baraldi 1997). De dannes gjennom at et begrenset utvalg muligheter velges ut som systemet kan orientere seg på grunnlag av. Man forventer at når man sammen med andre går ut på en fotballbane så vil det bli spilt fotball der. Man forventer at når man går ut på en skøytebane som brister ikke isen under en. Slike fortetninger er basert på generalisering av mening, dvs. at det etableres identiteter utover den aktuelle hendelse eller situasjon. Det er ikke bare på den aktuelle fotballbanen at det forventes at det spilles fotball, men på alle fotballbaner. Det er ikke bare den aktuelle skøytebanen isflate som forventes å tåle vekten av skøyteløperne, men alle skøytebaner. Forventninger har som funksjon, tross kompleksitet og kontingens, å orientere både kommunikasjon og tanke på en stabil måte. Gjennom sin orienteringsfunksjon organiserer forventningene de enkelte hendelsene i systemets autopoiese (dvs. systemets selvproduksjon). Slik sett blir de til systemets strukturer. De muliggjør reproduksjonen av de nødvendige operasjoner i psykiske og sosiale systemer og garanterer for at systemets elementer kobles til hverandre (Baraldi 1997).

Hvorfor finnes slike strukturer? Det henger sammen med systemets autopoiese og de elementer som systemet produserer i denne prosessen. Kommunikasjonen i sosiale systemer har ingen varighet. Systemet er grunnleggende *ustabilt*. Meningen, som definerer det aktuelle sosiale system, "*ist ... ein ständiges Neuformieren der sinnkonstitutiven Differenz von Aktualität und Möglichkeit. Sinn ist laufendes Aktualisieren von Möglichkeiten*"²⁰. Likeså med elementene som systemet selv produserer. De skal hele tiden produseres og reproduseres, samtidig som de umiddelbart må forsvinne "*.... de er mer flyktige end døgnfluer: de dør i samme sekund de lever*"²¹. Og slik må det være hevder Luhmann. Systemets kontinuerlige reproduksjon krever nye elementer. Nye diskoskast skal kunne utføres, nye konkurrenter skal kunne overvinnes, nye avblåsninger for straffe skal kunne finne sted osv. Elementene som systemet består av må paradoksalt forsvinne like fort som de ble laget for å sikre produksjonen av nye. Uten et kontinuerlig tap av alle elementene ville slike systemer innen kort tid ha tatt vare på alt for mange elementer og være ute av stand til å opprettholde sin ordening²². Dette gir dynamikken sosiale systemer. Men hvordan skal kommunikasjonen kunne vedvare? På tross av elementenes diskontinuitet må en kontinuitet i kommunikasjonen sikres. Systemets struktur sikrer denne kontinuiteten. Strukturer er seleksjoner som sikrer at bestemte relasjoner mellom systemets flyktige elementer opprettholdes. Forventninger er strukturer i sosiale systemer. Forventningsstrukturer er en første seleksjon av hva som kan finne sted, mens den løpende kommunikasjonen benytter seg av en påfølgende seleksjon. En golfbane er derfor å betrakte som en forventningsstruktur som selekterer bestemte handlinger framfor andre, f. eks. å slå en liten hard

¹⁹ Se Luhmann (1991) s 346f.

²⁰ Luhmann (1984) s 100.

²¹ Thyssen (1992) s 48.

²² Luhmann (1990b) s 83.

ball med en bestemt type kølle framfor å kjøre moped på de grønne flatene. Men når spillet er i gang vil utfallet av de enkelte slag samt utfallet av motstanderens slag bestemme hvilke handlinger som er aktuelle og nødvendige. Når ballen havner i bunkersen hvilken kølle er mest aktuell å bruke?

Slike forventningsstrukturer springer ut av et problem som kjennetegner alle sosiale systemer, nemlig at både Ego og Alter må forholde seg til hverandres forventninger om hverandre. Begge har erfart det tilfeldige i verden. Man kan forvente både det ene og det andre, men alt kan gå annerledes enn en forventer. Verden er *kontingent*. Hvis en person sier noe kan denne ikke være sikker på at en annen person vil svare. Og om vedkommende svarer vil det kunne være på en annen måte enn forventet. Begge har frihet til å fastlegge og bestemme meningen i den aktuelle situasjon. Men begge er ugjennomsiktige for den andre. Ego kan ikke direkte observere Alters tanker og følelser og vise versa. Situasjonen er *dobbelt kontingent*. Og nettopp i erfaringen av denne gjensidige ugjennomsiktigheten oppstår sosiale systemer. Som Luhmann sier ”*Soziale Systeme entstehen jedoch dadurch (und nur dadurch), daß beide Partner doppelte Kontingenz erfahren und daß die Unbestimmbarkeit einer solchen Situation für beide Partner jede Aktivität, die dann stattfindet, strukturbildende Bedeutung gibt.*“ (Luhmann 1984 s 154). Dannelsen av sosiale systemer fører imidlertid ikke til at de samhandlende blir gjennomsiktige for hverandre og at det kan handles uten problemer. Sosialiteten sikrer at det kan handles på tross av ugjennomsiktighet fordi det dannes gjennomsiktighet på et annet og emergent systemnivå. Sagt på en annen måte: dannelsen av sosiale systemer betyr ikke at handlingene legges i faste rammer, men at *forventning* om handlinger stabiliseres gjennom en sosial strukturering. Ego forventer at Alter foretar sine egne valg og seleksjoner, slik Ego selv gjør. Og da må man forvente variasjon og uforutsette hendelser. Ego må derfor bygge inn i sine forventninger Alters uforutsigbare og varierte atferd. Men Ego kan forvente at Alter også orienterer seg ut fra forventninger om Ego. Bare gjennom forventninger om den andres forventninger gis Ego og Alter muligheter for å orientere den andres seleksjoner inn i sine egne orienteringer. Ego forventer at Alter forventer, at Ego handler slik og slik. Hvis det ikke var mulig å forvente den andres forventninger, ville det ikke vært mulig å orientere handlinger og føre videre kommunikasjonen. Mao. det ville ikke forekomme sosiale system (Baraldi 1997). Dette er altså den sosiologiske relevansen av forventninger om forventninger. Dette emergente forventningsplan kan ikke reduseres til handlingsplanet. Det er et selvstendig og selvregulerende autonomt plan. Det koordinerer selektiviteten og skaper en stabil orden. Idrett er etablert på andre forventninger om forventninger enn politikk. Forventninger om forventninger er det medium eller den kraft som gir sosiale systemer form.

Det doble kontingente forholdet kan med andre ord kun løses gjennom *kommunikasjon*. Luhmann påstår at sosiale systemer oppstår og består kun av kommunikasjon. Han har imidlertid en annen forståelse av kommunikasjon enn sosiologien for øvrig. Han hevder at kommunikasjon må forstås som en tredeling mellom informasjon (information), meddelelse (mitteilung) og forståelse (verstehen) (Luhmann 1984). Grunnbetingelsen for oppståelsen av et sosialt system er at det må foreligge et observerende system (f. eks. Ego) som *forstår* kommunikasjon gjennom å projisere forskjellen mellom *informasjon* og *meddelelse* til det observerte systemet (dvs. Alter) (Stichweh 1998a). F. eks.: Ego observerer at Alter begynner å løpe. Alter kunne ha funnet på noe helt annet. Han kunne ha gått, vinket med hendene, vendt seg bort eller lignende. Men han løper og så vidt Ego kan se så løper ikke Alter for å komme vekk fra en sint hund. Heller ikke løper Alter for å rekke en buss. Ego tolker (forstår) Alters løping (informasjon) som en invitasjon til kappløp (meddelelse). Ego kan akseptere forslaget eller forkaste det. Hvis Ego aksepterer så er det sosiale systemet 'kappløp' en realitet. Mer presist og prinsipielt: Ego observerer Alters bevegelser og gjør en seleksjon mellom forskjellige handlinger (gå, vinke, løpe osv.) og en annen seleksjon mellom alternative meddelelser løpingen kan være en meddelelse om (løpe fra et sint hund, rekke en buss, kappløpe osv.). Ego bruker så forskjellen mellom informasjon og meddelelse til å velge sine egne handlinger. Alter på sin side, som vet at han blir observert av Ego, bruker Egos seleksjoner til å gjøre sine egne. dermed styres kommunikasjonsprosessen i en eller annen retning. Hvis Ego også løper, fortsetter Alter løpingen. Hvis ikke Ego aksepterer forslaget og starter å løpe, blir ikke 'kappløpingssystemet' en realitet. Men det kan jo og være at Ego misforsto Alter, og oppfattet løpingen som 'løpe fra et stammemedlem'. Da kan det være at Alter stopper opp og forsøker på nytt, gjennom gester og på annen måte å få Ego til å justere sin forståelse. I slike situasjoner råder dobbel kontingens som et påtrengende problem, dvs. både Ego og Alter vet at noe annet kan være mulig. En slik kontingens vil alltid foreligge i situasjoner hvor Ego og Alter gjensidig observerer hverandre. Og det representerer et problem: hvilken situasjon foreligger, hvilke handlinger er aktuelle osv. Idrettslig utfoldelse er bare en av et utall muligheter som aktørene står overfor i en situasjon med dobbel kontingens. Det vil være en gevinst om det forelå strukturer som reduserte antallet muligheter f. eks. i form av en løpebane, et fotballmål eller lignende. Det ville øke sannsynligheten for at idrettshandlinger og dermed idrett kom i gang. I sosiale systemer blir problemet om dobbel kontingens avleiret som forventninger om forventninger, dvs. som strukturer. Disse strukturene gjør det mulig å koordinere kommunikasjonspartnerenes selektivitet. At det ikke er lov å skåre mål innenfor 7-meteren i håndball er et uttrykk for dette. Det forventes at spillerne velger å skyte utenfor streken, og det forventes at spillerne vet at dette forventes i den forstand at de vet hva slags forventninger oppmerkingen er et uttrykk for. I denne sammenheng er et idrettsanlegg en

forventningsstruktur av typen forventninger om forventninger. Ego forventer at Alter forventer at Ego vil spille fotball når de er sammen på en fotballbane. Utforming, oppmerking, utstyr osv. dvs. selve anlegget uttrykker denne forventning om forventning. Vi aner at et idrettsanlegg har en strukturell funksjon i idrettssystemet. Det skal jeg nå diskutere.

Forventninger er flyktige, og forventninger om forventninger enda mer. Ego kan handle annerledes enn Alter forventer at Ego skal handle. Sannsynligheten for at en bestemt type kommunikasjon skal oppstå og vedvare er i realiteten svært liten. Hvordan kan det gå til at Ego slutter seg til Alters forslag eller forventninger? Sosiologisk sett må det dokumenteres at det foreligger en kobling eller forbindelse mellom *seleksjonen* på den ene siden og *motiveringen* til å akseptere seleksjonen på den annen side. Hvorfor lar mini-jentene seg instruere av treneren i å få til et innsidespark når det er så masse annet å finne på? Hvorfor skal Ego i det hele tatt akseptere forslaget om å kappløpe, når det dels innebærer ganske stort ubehag og dessuten risikoen for å tape? Hvorfor skal Ego akseptere å bli kastet på ryggen av Alter uten at det skal utarte til en vanlig slåsskamp? Dette problemet med kommunikasjons usannsynlighet løses med det Luhmann kaller et *symbolsk generalisert medium* (Luhmann 1984) som er en helt spesiell form for eller struktur av forventninger om forventninger. Det foreligger et symbolsk generalisert medium når Ego aksepterer Alters ordre om straff, *når* Alter har makt til å ilegge straff. Det foreligger et symbolsk generalisert medium når Ego aksepterer Alters påstand om at jorda går rundt sola, når det handler om en vitenskapelig sannhet. Og det foreligger et symbolsk generalisert medium når Ego aksepterer Alters forslag om en hjemmekveld når Ego elsker Alter (Baraldi et al 1997). I disse tilfellene er makt, sannhet og kjærlighet symbolsk generaliserte media. Hva er det symbolske generaliserte mediet i idrett? Jeg vil hevde at vi har et symbolsk generalisert medium når Ego aksepterer å vise fram og sammenlikne sine kroppslige ferdigheter *når* det dreier seg om å vinne. Å vinne er det symbolsk generaliserte mediet i idrett (Tangen 1999). Ego motiveres til å løpe så fort han eller hun kan når det handler om å vinne. Ego setter utfordringer for de bratte utforbakkene, med risiko for alvorlige skader om han faller, når det dreier seg om å vinne. Ego passer ballen til sin medspiller som er bedre plassert, isteden for å forsøke å skåre selv, når det dreier seg om å vinne. Å vinne er det mediet som sikrer en felles forståelse i systemet og det reduserer kontingensen. Uten å innse den sosiologiske betydning i hva han sa, gjorde Wince Lombardi en viktig observasjon da han uttalte "*Winning isn't everything, it's the only thing!*". Å vinne er det eneste som gjør denne form for kommunikasjon sannsynlig; akkurat slik makt, sannhet, penger, osv. gjør kommunikasjonsformer som politikk, vitenskap og økonomi til autonome sosiale systemer. Det er dette mediet som har gjort at idrett som sosialt system har vedvart gjennom historien.

Dette mediet, som andre symbolsk generaliserte medier, fyller sin funksjon, når seleksjonene aksepteres uavhengig av bestemte situasjoner (Baraldi et al 1997). Dette er tilfelle når en generalisert regulering av koordineringen av seleksjonene foreligger når en mengde av henvisninger blir sett på som en enhet. Fra å være konkrete kontingente situasjoner av typen "Jeg er raskt til å løpe - kanskje raskere enn deg?", "Jeg er sterk - kanskje sterkere enn deg?" ble etter hvert til en generell situasjon "Jeg er dyktig - kanskje dyktigere enn deg?". Den som beseiret eller vant over 'den andre' var best. Det utviklet seg etter hvert et medium som symboliserte det generelle ved slike situasjoner, nemlig det 'å vinne'. 'Seieren' ble symbolet på det generelle mediet som gjør idrett som kommunikasjon sannsynlig. Vi finner henvisning til mediet i det Homeriske diktum "Vær alltid best og overgå alle andre" som vi finner det i Lombardi sitatet over. Mediet gir også form til elementer merking av baner, henvisninger til skåringer, til prestasjoner, til dommeravgjørelser, til medaljer osv. Det henvises hele tiden til å skulle vinne, dvs til 'seieren'. Meningen ved en bestemt kommunikasjon, f. eks. 'idrett', dukker altså ikke opp i kommunikasjonen selv, men er kondensert i et medium 'seier' som kan appliseres i forskjellige situasjoner, til forskjellige tider og med forskjellige partnere. En fotballkamp er form for idrett. Friidrett er en annen form osv. All idrett benytter mediet 'seier' for å sikre og opprettholde denne form for kommunikasjonen.

Gjennom kommunikasjon og på basis at det symbolsk generaliserte mediet kan det etableres enighet om at en skal kappri 'herfra' til 'dit', dvs. det som på sidene foran ble betegnet som en *imaginær* markering av anlegget. Slik skjedde det f. eks. som i Iliaden når en ansamling av stein og kvist langt borte på stranda skulle være vendepunktet, mens 'start' og 'mål' var her de greske heltene sto nå. Det kan også skje på badestranda i dag som når venner eller familiemedlemmer utfordrer hverandre til en kapplopingskonkurranse, f. eks. "herfra" og rundt redningsbøylen "der framme". Som en form for imaginær merking uttrykker de strukturer av forventninger om forventninger. Og som før nevnt, vil de ikke være observerbare for andre enn de som i øyeblikket deltar. Men for i størst mulig grad sikre disse forventningenes varighet vil systemet oftest forankre forventninger om forventninger i materien, eller mer presist, i form av *bearbeidet* materie. Det trenger ikke være mer bearbeiding enn en strek i sanden, eller opphenging av noen orienteringskart. Men i mange tilfelle er bearbeidingen langt mer omfattende, f. eks. i form av "Vikingskipet" eller "Toronto Sky Dome". Hvordan skal så en slik materialisering begrepssettes sosiologisk?

Idrettsanleggets sosio-materialitet

For det fleste så er det i en materiell form at folk flest oppfatter 'noe' som et idrettsanlegg. Først når målene er reist og sidelinjer og kortlinjer er trukket opp, framstår 'fotballbanen' som observerbar størrelse også for de som ikke deltar i kommunikasjonen. Men så vidt jeg kan bedømme vekker slike materialiseringsprosesser lite undring og oppmerksomhet. Fotballbaner og andre idrettsanlegg 'bare blir til'. Selv blant sosiologer blir 'materialitet' ved og 'materialisering' av sosiale forhold, f. eks. i form av idrettsanlegg, i svært liten grad problematisert eller drøftet. Det er på tide å framheve dette som et sentralt sosiologisk tema.

Luhmann har tilsynelatende ingen omfattende og eksplisitt drøfting av det *materiell* som vi omgis av og benytter til daglig, slik som bygninger, gjenstander, utstyr, veier, transportmidler osv. Det er overraskende i og med at slikt materiell synes å ha en avgjørende betydning i det moderne samfunn og de funksjonssystemer som er differensiert ut. Riktignok betoner han at materien er en forutsetning for systemers funksjonsdyktighet og for koblingen mellom dem. Det organiske systemet er basert på materie, det psykiske systemet er basert på liv og materie og det sosiale systemet forutsetter materie, liv og bevissthet. Verken bevissthet eller kommunikasjon ville kommet i stand uten bindingen til den menneskelige kroppslighet. Slik sett fungerer materien som en form for kontinuitet eller kobling mellom ulike systemer. Det skal jeg komme tilbake til. Luhmann er heller ikke fremmed for at teknologi spiller en rolle i sosiale systemer. Men han understreker at som ren materialitet eller 'ting' kommuniserer teknologien ikke, og er slik sett ikke elementer i sosiale systemer. Ikke desto mindre inngår teknologi som kunnskaps- og meningsbaserte konstruksjoner i meningsbaserte systemer. Kun som det, opererer teknologi kommunikativt hevder Luhmann (1997).

Jeg tror det er mulig å supplere og presisere Luhmanns grunnperspektiv ved hjelp av annen sosiologisk teori som eksplisitt drøfter materiellets betydning i sosiale sammenhenger. Som allerede nevnt er det få sosiologer som har vært opptatt av dette. Det er i første rekke Dag Østerberg som har innført slike betraktninger i norsk og internasjonal sosiologi (Se Østerberg 1986, 1997). Østerberg er særlig opptatt av det fysiske miljøets bydende karakter og tause språk. Han er opptatt av hvordan all vår virksomhet, og da i hovedformen arbeid, former og omformer materien slik at den i sin tur kommer til å virke tilbake på menneskene. I sin enkleste form setter den menneskelige virksomheten spor etter seg, og spor er tegn. Selv uberørt materie, "natur" er i seg selv betegnende hevder Østerberg. Er isen tykk, er det trygt å gå på den. Det som skiller materiell fra materie er at materiellet bærer spor av handling, hva materien ikke gjør. Østerberg hevder at materiellet er en syntese av materialitet og signitivitet. I sin signitivitet øver materiellet en kommunikativ påvirkning på de som er virksomme i materiellfeltet. Østerberg hevder at vi kan betrakte materiellet som en aktør, medaktør, i vårt handlingsfelt. Materiellet har en tekstualitet og derfor er materiellet kommunikativt. Det kommuniserer med oss, selv om det ikke er levende, fordi det er stivnete betydningsinnhold som har gitt det dets form. Østerbergs understreking av materiellets betydning og form minner mye om Luhmanns diskusjon av medium og form. Det er i den retning jeg nå vil bringe diskusjonen. Jeg vil holde fast på Østerbergs innsikt om at vi influeres av materiellet, men vil reformulere det i henhold til Luhmanns terminologi og perspektiv.

Materiell blir ofte, som betegnelsen allerede impliserer, formulert i begreper innenfor en *ting-ontologi* hvor det gammel-europeiske begrepet "materie" legges til grunn. Luhmann forsøker å komme unna denne ontologien slik den kommer til uttrykk i begrepsparrene 'stofflighet/flyktighet', 'ting/egenskaper', 'subjekt/objekt' og lignende (Se Luhmann 1990 s 53f, 1997 s 190ff, 1998 s 165ff). Han er mer opptatt av de materielle tingenes *ontogenese* og mener at dette kan fanges i begrepene 'medium' og 'form'. Mediet 'lys' gjør oss i stand til å se gjenstander og objekter, dvs. former. 'Lyd' er et annet medium som gjør at vi kan oppfatte former som f. eks. 'toner' i musikken. Slike medier som lyd og lys kalles *sansemedier* (Wahrnehmungsmedien). I sosiale systemer kan vi observere *utbredelsesmedier* (Verbreitungsmedien) som språk, skrift, boktrykk og massemedier, og *symbolsk generaliserte medier* (Erfolgsmedien) som penger, makt, sannhet osv. Vi kan ikke se eller høre mediet, kun observere de gjennom formen. Den materielle struktur i verden gjør det mulig å sanse, men forskjellen mellom medium og form er det det sansende organismen som står for²³. Mediet er å betrakte som en *løs* kobling av elementer, mens formen er en *fast* kobling. Et fotavtrykk på ei sandstrand kan illustrere dette poenget²⁴. Sanden er i dette tilfellet mediet, dvs. en løs kobling mellom sandkorn. Når en fot settes ned presses sandkornene tettere sammen, både under og til siden, og får en form, dvs. sandkornene får en fastere kobling enn før. Forskjellen mellom medium og form er alltid relativ. Verken 'medium' eller 'form' er 'noe i seg selv', snarere 'medium' i forhold til en form som tvinger seg på eller en form påtvunget av et medium på lavere nivå. F. eks. på den ene

²³ F. eks. har moderne hjerneforskning vist at 'farger' ikke er noe som finnes i tingene selv, som 'materie'. 'Farger' er kombinasjoner av fire faktorer: bølgelengden på det reflekterte lyset, lysbetingelsene i situasjonen, de tre formene for fargeregistrerende celler på vårt retina som fanger opp lys med kort, middels og lang bølgelengde og det komplekse nevralt nettverket som er koblet til disse cellene (Lakoff & Johnson 1999). 'Lys' er i seg selv ikke farger. Det er først når lyset treffer vår retina og under de gitte betingelser og deretter behandlet i hjernen at vi ser farger. M.a.o., opplevelse av farger må betraktes relasjonelt, eller som Luhmann ville si, relasjoner mellom medium og form.

²⁴ Eksemplet er hentet fra Baraldi et al 1997.

siden blir språkets elementer, dvs. ordene, til former i lydmediet og kondenserer seg til stabile konfigurasjoner gjennom dette, mens det på den annen side umiddelbart blir et medium for formidling av kommunikasjonens innhold. M.a.o. forskjellen mellom medium og form på et nivå, blir medium på et annet. Dette er viktig innsikt. Det vi kaller kroppslige bevegelser vil på et nivå framstå som former for løp, hopp og kast, mens de vil kunne utgjøre et medium på neste nivå og åpne opp for former for det vi kan kalle 'idrettsprestasjoner' (Tangen 1997, 2000).

Medium og form er alltid systemers konstruksjoner og kun relevante for de systemene som produserer dem. Medium og form forutsetter alltid en systemreferanse. F. eks. er penger og priser medium og form i økonomisystemets. Det enkelte systems karakteristiske og unike medium, det som over ble kalt symbolsk, generalisert medium, vil bestemme hvilke former som er mulige for systemet å innta. I følge Luhmann så er mediets funksjon i det aktuelle system å koble og avkoble systemets elementer, dvs. kontinuerlig å produsere former. Som før nevnt er elementer det et observerende system konstruerer, så som myntenhetene ved penger eller tonene i musikken, prestasjonene i idretten eller turene i tursystemet. Mediet er altså en *løs* kobling av disse elementene, og form en sterk kobling av disse. Former som skapes gjennom de sterke koblinger mellom elementer som mediet muliggjør, blir differensiert ut (som 'innside') fra andre muligheter som mediet tilbyr, gjennom en sterk kobling av de elementer som mediet åpner for (som 'utside'). I denne sammenheng innebærer dette at de anlegg jeg analyserer, må sees som en form av den form som den enkelte idrettsgren utgjør innenfor idretten som sosialt system. For å ta idretten som eksempel: idrettens primære og sekundære medium: dvs. kroppslige bevegelser og 'å vinne', kan ta formen av fotball, friidrett, svømming, cricket, tennis osv. Disse formene vil i neste omgang framtre som medium, og vil, i tråd med de refleksive forventninger i det enkelte system, koble materielle elementer som murstein, betong, vann sammen for å forme et egnet sted og område til et idrettsanlegg. Med andre ord, et idrettsanlegg er altså en form av en form: en fotballbane er en form av den spesielle formen for idrett som kalles fotball; en golfbane likeså en form av den formen som betegnes som golf. Sagt på en annen måte: den form som et anlegg får må sees i sammenheng med hvilket medium som ligger til grunn for systemets autopoiese. Det er allerede antydning at idrettens medium er et annet en friluftslivets medium som igjen er annerledes enn mosjonens medium. Dette kommer jeg tilbake til i andre delstudier.

I tråd med Spencer-Browns formbegrep som jeg omtalte foran, hevder Luhmann at former ikke lenger kan betraktes som mer eller mindre vakre gestalter. De er å betrakte som grenselinjer, som markering av forskjeller, som tvinger en til å gjøre klart hvilken side som betegnes og hvor observatøren selv befinner seg og hvilke operasjoner som da er aktuelle å utføre. Mitt hovedpoeng her er at det er samfunnets delsystemer som former og omformer de materielle omgivelsene til en sosio-materiell form i tråd med det enkelte systems symbolsk generaliserte medium og grunnleggende mening. Ut fra det jeg har sagt tidligere vil dette komme til uttrykk gjennom markeringen i romdimensjonen, slik den er nedfelt i anlegget i form av grenser. Anlegget er en materialisering av meningsgrenser. Som sosio-materiell form er den *observerbar* for psykiske systemer som forventninger om forventninger. F. eks. kan én stå utenfor en fotballbane. Én observerer grensene og nærmest tvinges til å velge: skal 'jeg' spille fotball eller skal 'jeg' la være? Det er opp til den enkelte å slutte seg til kommunikasjonen eller avvise denne. Selvfølgelig vil en seleksjon fra individets side være et resultat av en omfattende og livshistorisk sosialisering. Ut fra opplevelser, erfaringer og kunnskap sies det 'ja' eller 'nei' til å bruke anlegget. Det kommer jeg tilbake til i et senere kapittel. Men seleksjonen må foretas der og da. I den grad individer slutter seg til denne kommunikasjon, noe de i større eller mindre grad gjør, får denne materialiteten konsekvenser for det enkelte individs opplevelser, erfaringer og kunnskap og dermed for dets identitet og sosialisering. Det er et empirisk spørsmål hva disse opplevelsene og erfaringer består i. Senere studier vil forsøke å avdekke dette.

Det enkelte individs observasjon og eventuelle tilslutning vil skje i 'nåtid' på bakgrunn av opplevelser og erfaringer ervervet i 'fortid'. Disse erfaringer vil være knyttet til anleggets form i 'nåtid'. Men i analysen av utformingen av den enkelte idrettsanlegg må vi også ha med tidsdimensjonen i form av utvikling eller *evolusjon*. Idrettsanleggets form har endret seg gjennom historien under de betingelser at også idrettssystemet og samfunnet har endret seg. Gjennom å betrakte seg selv og omverdenen vil idrettssystemet hele tiden produsere de nødvendige operasjoner og eventuelt endre forventningsstrukturene om det er nødvendig. Den moderne idretten har i økende grad forsøkt å realisere det olympiske motto "Citius – altius – fortius" og produsert anlegg med henblikk på dette. Dette har historisk resultert i den mangfoldige og komplekse anleggsflora vi kan observere både i norsk og internasjonal sammenheng. En rekke historiske studier viser hvordan slike anlegg har utviklet seg til de karakteristiske formene vi kan observere i vår tid. Vi kan se lett gjenkjennelige former som fotballstadionenes ovale konturer som omgir den firkantede spilleflate; hoppbakkenes nærmest matematiske utformede konkave og konvekse ovarrenn og unnarenn; friidrettsarenaens superelliptiske løpebaner og sektorutformede kastfelt osv. Selv om det kan observeres forskjellige variasjoner og ulikheter innenfor samme anleggstype, kan det likevel hevdes at idrettsanleggene fram mot vår tid har vært preget av standardisering, monumentalisme og megalomani (Tangen 1997).

I dette siste ligger det også en antakelse om at jo mer spesialisert, kvantifisert, profesjonalisert, standardisert, forskningsbasert osv. idretten har blitt i moderne tid, i større grad har disse forventningene materialisert i de forskjellige idrettsanleggenes form. Ta f. eks. utgangspunkt i en hoppbakke som barna i et boområde har bygget i en skråning og sammenlikn den med de olympiske hoppbakkene på Lillehammer. Det er innlysende at det er helt forskjellige forventninger som er materialisert i disse to anleggene. Det er også like innlysende at de fleste ville ha lettere for å si ja til å hoppe i barnebakken enn i den olympiske bakken. Idrettens og de ulike idrettsformenes kompleksitet avspeiles i det enkelte anleggs materialitet med klare konsekvenser for hvem som slutter seg til og hvem som avviser bruken av anlegget. Anleggets konkrete form har altså konkrete konsekvenser i konkrete sammenhenger. Det er dette forholdet som her forsøkes fanget teoretisk.

Sagt på en annen måte: denne måten å betrakte anlegget på impliserer noen sentrale forhold som må analyseres nærmere. Anlegget vil over tid ha utviklet klare og materialiserte forventningsstrukturer. Disse vil være et resultat av idrettens betraktning av seg selv og av idrettens mestring av relevante forhold i omverdenen. Det første momentet var temaet for dette kapitlet. Det siste forholdet, nemlig hvordan forhold i omverden også influerer på anleggets utforming, skal jeg se nærmere på i de kommende kapitler. Tre forhold er her sentrale. Som det allerede er implisert i det som er sagt tidligere, vil bestemte forhold i idrettens *interne* omverden, dvs. den omverden som er skapt ved at idretten er utdifferensiert som et delsystem i samfunnet, være av interesse å fokusere på. Her tenker jeg på idrettens forhold til samfunnet som helhet, men også samfunnets delsystemer. Som allerede antydnet er 'individet' en del av idrettssystemets omverden. Men individet inngår i idrettens *ytre* omverden. Idretten må sikre seg at individet er villige til å stille bestemte ytelser til disposisjon for idretten. Kun visse ytelser fra individet vil bli inkludert. Andre ytelser som ikke anses som relevante for den aktuelle kommunikasjonen vil bli ekskludert. Hvilke former for ytelser idretten forventer vil kunne observeres i anlegget. Rent praktisk innebærer det at noen observerer anleggets forventninger og deltar. Andre lar være på grunnlag av en tilsvarende observasjon. Det er altså snakk om hvordan Alters seleksjoner i form av et anlegg får konsekvenser for Egos motivasjon med henblikk på bruk av anlegget. Sagt på en annen måte: en golfbane sees i dette perspektivet som en forventning fra Alter om at Ego spiller golf der. Det er imidlertid kun opp til Ego om så skjer. Men også et annet forhold i idrettssystemets ytre omgivelser er viktig å fokusere på når vi diskuterer idrettsanlegg som tause forventninger. Det er de *økologiske* omgivelser. Idrettssystemet kontinuerlig måtte forholde seg til og mestre ulike forhold som økologiske aspekter som topografi, flora og fauna og klima. Mestringen av disse omgivelsene vil få konsekvenser for idrettsanleggets form og innhold. Det kan hevdes at dette er det første problem idrettssystemet må hankses med. Dette skal nå analyseres. Deretter skal jeg se nærmere på forhold i samfunnet som får konsekvenser for anlegget og dernest hvordan idretten og idrettsanlegget forholder seg til 'individet'.

Oppsummering

På sidene foran forsøkte jeg å vise og argumentere for at et idrettsanlegg er produsert av og for idrettssystemet. På den ene siden er anlegget å betrakte som idrettens 'grense', dvs. et skille mellom idretten og idrettens omverden. Med en gang en slik første grense er trukket, må idrettens 'innside' merkes. De forskjellige idrettsanlegg er et uttrykk for denne merkingen. Siden all merking er konstruksjon av mening er et idrettsanlegg også et uttrykk for idrettens mening og betydning. Idrettsanlegget er et uttrykk for hvordan idrettssystemet mestrer og merker 'rommet' som mening. Men et idrettsanlegg vil også være et mer eller mindre materialisert uttrykk for forventninger om forventninger, dvs. strukturer som opprettholder idrett som en form for kommunikasjon.

III. Økologiske omgivelser som problem

De økologiske omgivelsene er både en *forutsetning* for og et *problem* for idrettssystemet. I utgangspunktet er det ikke mulig å hoppe på ski uten at det foreligger både en bakkehelling og tilstrekkelig med snø. Samtidig finnes det ikke bakkehelling som i utgangspunktet er helt perfekte som hoppbakker. De må gjøres noe med. Dessuten vil mengden og kvaliteten på snøen skape problemer; både ved at det kan være for lite snø og for mye snø, og den kan være kram og våt, ja til og med smelte vekk slik at hoppingen umuliggjøres.

Det er her i første rekke snakk om økologien som 'rom', dvs. en kausalt relevant dimensjon i samfunnets og idrettens ikke-sosiale omverden, i form av topografi, klima, høyde over havet osv. (Stichweh 1998b). Men det er også snakk om flora og fauna (inkludert mennesket) som i utgangspunktet 'befolker' det sted eller område som er påtenkt som anlegg og må 'fjernes', men som i neste omgang 'truer' anlegget gjennom at området vokser igjen av ugras eller andre planter om disse ikke holdes vekke eller 'oversvømmes' av menneskemasser som ønsker å se på. Alle disse økologiske forholdene representerer kompleksitet og må reduseres gjennom oppbygging av indre kompleksitet, bl. a. som sider ved idrettsanlegget. Tilstander og hendelser i de økologiske omgivelsene representerer irritasjoner på idrettssystemet og vil resultere i operasjoner og kommunikasjoner i idrettssystemet. Her er det ikke snakk om strukturell kobling, kun om tilstander i systemets omverden som det må forholde seg til. De er *forskjeller som gjør en forskjell* for å si det med Bateson (1979). Med referanse til seg selv og kodene vinne/tape og forbedring/ tilbakegang vil idrettssystemet forsøke å hankses med alt i de økologiske omgivelsene som truer en realisering av kodene. Idrettssystemet vil prøve på den ene eller annen måte å nøytralisere disse forskjellene. Idrettsanlegget, eller bestemte aspekter ved dette, vil være en løsning på dette problemet. Dette skal berøres under.

Stedets egnethet

Som det ble påpekt innledningsvis vil bestemmelsen av 'hvor' den idrettslige kommunikasjonen skal finne sted innebære vurderinger om stedet eller området er passende for den aktuelle aktiviteten. I det ligger en refleksjon om stedets eller områdets topografi egner seg for fotballspill, skihopping, bueskyting, kappløping o.l. Sagt på en annen måte: for idrettssystemet framstår stedet eller områdets topografi som en forskjell som betegnes som *egnethet*. I mange tilfelle vil den idrettslige utfoldelse nettopp være et slag svar på slike forskjeller, som f. eks. å stå på ski ned bratte lier og bakker eller å kappløpe over ei sandstrand ved havet. Tilsvarende ser vi hvordan Dels har man utnyttet de topografiske muligheter gjennom å velge traktformede, trange dalfører til klappjakt for de mesopotamiske keiserne, lange sandstrødde flater som elvebredder til de antikke aristokratenes kappløpingskonkurranser, islagte vann for for vikingenes knattleiker, britiske åkrer og jorder for den middelalderske 'hurling' eller folkefotball, snøkleddede fjellsider osv.

I de fleste tilfeller vil stedet eller området kanskje være for humpete eller for skrått til den aktuelle aktiviteten. Prosesser kommer i gang for å rette på disse forholdene. Den operasjon som kommer i stand på grunnlag av denne irritasjonen betegnes som *bearbeiding* eller *tilrettelegging*²⁵. På ulike måter bearbeides og legges de topografiske forholdene til rette slik at denne forskjellen nøytraliseres. Allerede langt tilbake kan vi se hvorledes idrettssystemet har forsøkt å hankses med stedets eller områdets topografi slik at dets egen kode kunne realiseres.. Fra langt tilbake i tiden har idrettssystemet bearbeidet topografien slik at den ble bedre egnet til den aktuelle idretten. Så lenge idretten inngikk i aristokratiets atspredelse, festligheter og religiøse ritualer foregikk idretten f. eks. på stranden (Iliaden) på byens torv (Oddysen) eller foran gudebildet til Zevs (Olympia) var det lite bearbeidelse av stedet eller området. Etter hvert som idretten ble skilt ut som et autonomt delsystem ble steder eller områder bearbeidet for å bedre egnetheten. Det ble f. eks. klargjort et eget stadionanlegg i Olympia i det 5. og 4. århundre f. kr. med skråstilte 'tribuner' for publikum. På denne tiden ble også de pytiske idrettsanleggene bygget. Store deler av en fjellside ble gravet ut for å gi plass til et stadion. Et baneanlegg ble bygget. En overbygget løpebane ble reist. Og en palaestra (bryteskole, treningsanlegg) ble konstruert i to terrasser (Weiler 1981). Idrettshistorien er full av eksempler på hvorledes idrettssystemet har forsøkt å mestre denne kompleksiteten.

I moderne tid, på grunnlag av sin tilleggskode forbedring/tilbakegang og koblingen til teknologien, har idrettssystemet på det nærmeste helt nøytralisert topografien. Ikke bare gjennom å bearbeide topografien til det nærmest ugjenkjennelige, men også gjennom å overskride dens begrensninger. Nå er det ikke lenger snakk om å planere den forholdsvis plane 'løkka' og sprøyte vann på for å få skøyteis eller grave ut tilløp og unnarenn i

²⁵ Det som Morgan Olsen med flere bruker som definitoriske kjennetegn ved et idrettsanlegg er heller et kjennetegn ved idrettens forhold til de økologiske omgivelser slik det materialisert seg i anlegget.

hoppbakken. Nei, nå skytes det ut tusener av tonn granitt for å lage skøytehall inne i fjellet (Gjøvik Fjellhall); det bygges egne stillaser for å øke tilløpet og pumpes ut vann fra tjernet i bunn av bakken for å få lengre unnarenn (Holmenkollen). De tidligere fotballøkkene noe ujevne og humpete grus underlag skapte vaskeligheter med å kontrollere ballen og kunne åpne for tilfeldige skåringer. Disse har nå i stor måttet må vike for fotballbaner som er nivellerte og drenerte for å sikre rask avrenning av regnvann og med et kunstdekk som er fritt for ujevnheter og dermed usikkerhet. Og dette gjelder ikke bare de store og flotte fotballanleggene, men også nærmiljøanlegg med spilleflater. Der hvor de ikke er egnet topografi skapes det et egnet sted eller område. Det bygges klatrevegg, halfpipe og big-jump, skateboard rampe og fun-box osv.

Det foregående impliserer at naturen som 'natur' er en forutsetning for mange idrettslige aktiviteter og former. Men i noen sammenhenger representerer naturen en forskjell som utgjør en 'trussel' for den idrettslige kommunikasjonen.

Naturen som trussel

Stedets eller områdets 'natur' vil i større eller mindre grad representere et problem, nærmest en 'trussel' mot anlegget. De fleste, som er gamle nok til å ha bygget sin egen fotballbane eller hoppbakke, vet dette. Mange trær, busker og andre planter skal ryddes før én har en tilfredstillende spilleflate. Der hvor det er gras skal dette slås til passende høyde. Men denne ryddingen er ikke endelig. Naturens 'motkrefter' vil ganske raskt sette inn. Graset blir fort for langt og må trimmes ofte. Andre planter og vekster gror fort opp igjen, selv om spilleflaten er dekket med sand. Om ikke anlegget passes på er snart spilleflaten grodd igjen. Nye trær vokser seg store og innover anlegget. Mange idrettsanlegg kan observeres rundt om hvor naturen har fått overtaket, og 'gjenerobret' sitt område. *Vedlikehold* er et stikkord når naturens trussel mot anlegget skal beskrives. Betydelige ressurser brukes for å nøytralisere dette problemet. Det arrangeres dugnad hver høst for å rydde i alpinraseen før snøen kommer. Kommunen eller klubben kjøper inn store gressklippere for å trimme alle fotballanleggene. Det ansettes egne gartnere til å holde greenene på golfbanen i orden²⁶. I noen tilfeller forsøkes denne trusselen nøytralisert helt gjennom kunstige dekker, så som kunstgras på fotballbaner og syntetiske dekker på friidrettsbanen og tennisbanene. En rekke andre eksempler kunne vært nevnt. Men poenget burde nå være klart for leseren.

Den største trusselen for idretten og anlegget er imidlertid menneskemassene. Her tenkes det altså ikke på mennesket i form av det enkelte individ, men som 'mengde'; en mengde som truer selve spillet eller konkurransen ved sin tilstedeværelse. Publikum måtte *kontrolleres*. Transformeringen av den middelalderske folkefotball til den moderne varianten av fotball, kan tjene som belysning av dette forholdet (se Bale 1993). Den skjedde i fire faser. Folkefotballen ble spilt på jorder og åkrer. Spillet foregikk ofte mellom landsbyer. Det laget som først fikk ballen fram til en av landsbyene hadde vunnet. Det var ikke noen grenser for hvor banen sluttet (*grenseløst*). Det fantes heller ikke noe fysisk skille mellom spillere og tilskuere. Det var ofte vanskelig å skille mellom hvem som spilte og hvem som så på. Alle som ville være med og kastet seg inn i spillet med liv og lyst, nærmest på livet løst. På begynnelsen av 1800-tallet ble de første forsøkene gjort på å få til regler som skulle regulere både spillet og banen (*innelukking*). Flere tiltak og nyvinninger ble iverksatt og tatt i bruk. F. eks. ble det lagt en tverrligger over de to målstengene for første gang i 1875. Det viktigste i denne sammenheng var de tiltak som ble satt i gang for å klargjøre skillet mellom spillere og publikum. Fotballspillet ble på denne tiden så populært at det ble vanskeligere og vanskeligere å få spilt ballen inne blant tilskuerne. Ofte kunne det være bare en smal stripe mellom målene som det kunne spilles på. Menneskemassene representerte en trussel mot selve spillet. I 1882 kom regelen om sidelinjer (*touchlines*) introdusert som en formell avgrensning av spillernes territorium fra publikums. Av en eller annen grunn, uvisst hvilken, ble de rette linjer og firkanten modell for hvordan spilleflaten skulle utformes. Man forsøkte også å ta inngangspenger for å hindre massenes intervensjon i spillet. Men det hjalp ikke mye, publikums-tilstrømmningen bare økte og økte. Inngangspengene kunne brukes til å bygge terrasser og tribuner, først på vestsiden av banen, dernest rundt hele banen. Dermed ble det også mulig skille samfunnsklassene noe som var umulig med de tidligere gjerdene av tau eller treverk (*inndeling*). Pengefolk og investorer så tidlig muligheten av å tjene penger på den voksende idrettsinteressen. Fortjenesten fra inngangspengene ble dels brukt til oppkjøp av spillere og forbedring av anleggene. Fra 1920 og framover ble fotballstadioner, og mange andre idrettsanlegg for øvrig, preget av en sterk teknologisering. Nye oppfinnelser og nye materialer ble brukt i anleggsbyggingen. Det ble reist helt innelukkede baner med syntetiske dekker og med betong i selve konstruksjonen. Tilskuerplassene ble delt opp i områder og soner. Publikum ble fullstendig segregert, i første rekke de ulike supportergruppene, mens også vip'er og vanlige folk. Men til tross for innelukking og inndeling av menneskemassene utgjorde de fortsatt et problem for spillet. På grunn av store opptøyer og mye uro under fotballkamper, ble en i økende grad opptatt av *overvåking* av massene og tok i bruk overvåkingsutstyr for raskt å identifisere potensielle eller reelle voldsmenn og hooligans. I dette ligger også et

²⁶ Det finnes utdanning for golfbanegartnere i Norge, bl. a. i Stokke

ansvar for sikkerheten til publikum. Menneskemassen blir også en trussel for mennesket selv og må kontrolleres. Store ansamlinger av mennesker som under en fotballkamp blir til en irritasjon for det politiske systemet som sammen med idretten må finne fram til løsninger²⁷.

De fleste ballspillanleggene har gjennomløpt en tilsvarende utvikling. Men også en rekke andre idrettsanlegg har gjennomløpt en liknende prosess med henblikk på å nøytralisere massene. Det settes opp temporære 'gjerder' rundt skiløypa under langrennskonkurranser eller langs veien under maratonløp eller sykkelritt. Under golfturneringer blir publikum geleidet rundt av vakter til de forskjellige hullene ettersom spillet skrider fram. Men kontrollen er ikke fullstendig og fra tid til annen skjer det ulykker. Publikum løper ut på veien for å ta bilde av den ledende syklisten i Tour de France med det resultat at de kolliderer. Tilskuere på fotballbaner sender raketter til værs og kaster flasker på spillere, eller de stormer banen for å ta dommeren. Tragiske hendelser som ulykkene på Hillsborough, Bradford og Heysel stadion, er de mest dramatiske eksemplene på hvilket problem menneskemassene kan representere for idretten og anlegget og også for andre delsystemer som politikk og juss. Løsningene kan observeres som klare materialiserte forventninger i anleggene i form av gjerder, atskilte tribuneseksjoner, egne innganger og utganger for hjemmesupportere og bortesupportere osv.

Været spiller en rolle

Været, eller mer presist, klimaet har alltid vært en forutsetning og et problem for idretten. Formuleringen "en kan ikke gå på ski i Sahara" uttrykker hvordan klimatiske forhold betinger hvilke idrettsformer som kan realiseres og dermed også hvilke idrettsanlegg som vil bli bygget. På den annen side vil klimaet kunne influere på idrettsprestasjonene og på eventuelle publikummers velbefinnende. Dette er et problem som må finne sin løsning. Alt fra svært gammelt av har man forsøkt å hindre at både regn og sol skulle influere for mye på både utøverne og publikum. Flere av de antikke gymnasiene hadde overbygde løpebaner, både for at banene ikke skulle bli gjørmete og sleipe, men også for at den sterke solen ikke skulle plage løperne. Det sies at to av Alexander den stores generaler fraktet med seg seg et digert telt under felttogene. Dette teltet var en 'stadia' lang, dvs. ca 180 meter. Her kunne både generalene og soldatene trene 'innendørs' under alle værforhold. Under de romerske keiserens styre, ble det gjort forsøk på å montere mobile tak på amfiteaterene for å hindre både sol og regn å redusere idrettsopplevelsene. Alt etter værforholdene kunne 'taket' trekkes fram eller tilbake.

Det er imidlertid først i moderne tid at klimaet virkelig har blitt et betydelig problem og avkrevd til dels dramatiske løsninger. Det ble etter hvert viktig å kare den 'rette' vinneren og å sette rekorder. Tilfeldigheter eller uforutsette problemer som f. eks. været, skulle ikke være avgjørende for utfallet. Argumentet ble derfor at én måtte skape *like forhold* for utøverne for å være sikre på at den rette vinneren ble kåret. I økende grad ble det opplevd som urettferdig at vinneren hadde hatt fordeler, f. eks. å gå når skøyteisen var hard og glatt, men at konkurrentene fikk sine løp 'ødelagt' ved et væromslag som gjorde isen bløt og vanskelig å gå på. En rekke anlegg vokste etter hvert fram som skulle løse dette problemet. F. eks. ble det anlagt kunstige fryseanlegg som skulle sikre lik iskvalitet for alle skøyteløpere. "Glaciarium" i London, som ble bygget i 1876, var den første innendørs ishallen vi kjenner til. I dag tilbys det mobile isanlegg til klubber og andre interessenter²⁸. Men vinden kunne også være et problem. Mange skøyteløpere har fått ødelagt sitt løp av vindkuler og motvind. Mange skihoppere har mistet gode plasseringer på grunn av for sterk vind eller vind inn fra feil vinkel. I enkelte skibakker ble vindseil montert med større eller mindre hell. For en del andre idretter ble aktiviteten flyttet innendørs. En rekke idrettsanlegg gikk fra å være utendørsanlegg til å være rene innendørsanlegg. Idrettens kobling til teknologien bidro til at slike muligheter ble mulige, men det ikke desto mindre et uttrykk for hvordan idrettssystemet forsøkte å hankses med været som et problem. Muligens har dette også sammenheng med den vedding eller 'gambling' som oppsto fra 1650 og framover. Omtrent hver eneste idrettsaktivitet på den tiden innebar "stake money", en term som henviser til stabling av penger ved siden av nettstengene ("stakes") under en tenniskamp. Slike stangpenger fantes innenfor feking, bowling, cricket, fotball, bryting hesteløp, hanekamper osv. Det ble etter hvert viktig at ikke noe uforutsett ved anlegget eller værforholdene skapte problemer for utfallet av kampen eller konkurransen og slik sett førte til at store formuer urettmessig skiftet eiere. Det å skape best mulig arenaer med optimale og like forhold må antas å være en nærliggende løsning. Siden store pengebeløp også tidlig ble knyttet til veddingen om hvorvidt en rekord, f. eks. i kappridning eller kappløp til fots, ble slått eller ikke, forsterket tendensen til å kontrollere været og forholdene under konkurransene.

For store deler av idretten ble *rekordsetting* et vesentlig aspekt ved kommunikasjonen (se Guttman 1978, Carter & Krüger 1990). Dette ga et ytterligere incitament til idretten om å nøytralisere værforholdene gjennom å flytte ulike idretter innendørs. Rekorden er bare et uttrykk for idrettens tilleggskode forbedring/tilbakegang. Det

²⁷ Tragediene på Hillsborough, Bradford og Heysel resulterte i både høringer og politiske tiltak. Se f. eks. Taylor (1990).

²⁸ Se s

olympiske motto "Citius – altius – fortius" er et annet. For å realisere dette ble, som jeg har vist, all mulig teknologi tatt i bruk. En side ved dette er forsøket på å nøytralisere været slik det kommer til uttrykk i sol, vind, kulde, varme, regn, snø osv. Men været er ikke likt året rundt. Flere steder i verden, betinget av avstanden fra ekvator, varierer været med *årstidene* vinter, vår, sommer og høst. De løsningene som ble beskrevet over for å mestre været, var relevante også for å redusere den kompleksitet som årstidene representerte. Å flytte innendørs var den mest aktuelle løsningen. Da kunne vinter, vår, sommer og høst komme og gå uten at det influerte på forsøket på å prestere stadig bedre. Opprinnelige sommeridretter som fotball og håndball fikk sine innendørsbaner. Vinteridretter som skøyting og ishockey fikk sine ishaller. Turning og gymnastikk foregikk fra starten av på turnplasser, men flyttet snart innendørs de også. Den første turnhallen kom i Frankfurt am Main i 1848. Den beholdt fortsatt kontakten med været og årstidene gjennom 12 store dører ut i friluft. Etterhvert ble disse permanent lukket. De mest avanserte stadionanlegg i dag er både utendørs- og innendørsanlegg, slik som Toronto Skydome og Gelredome stadion. I løpet av 20 minutter kan mobile tak beveges over tribuner og spilleflate og omforme fotballbanen til et innendørsanlegg i dårlig vær eller vinterstid, og trekkes vekk i fint vær eller på sommeren slik at det igjen blir et utendørsanlegg.

Den virtuelle høyden

For en del av oss har navn som Alma Ata og Davos en spesiell klang. De var skøytearenaer som ble forbundet med god is og verdensrekorder på 1960 og 1970 tallet. Vitenskapen kunne også fortelle at luftmotstanden var mindre der oppe i *høyden*. Gjennom å anlegge og bruke anlegg i høyden, åpnet det opp for å sprengte nye grenser. Det gjorde det lettere å gå fort og dermed realisere det olympiske motto og idrettens tilleggskode. Bob Beacons legendariske verdensrekord i lengde 8,90 meter, ble også forklart med at Mexico City, hvor rekorden ble satt under de olympiske leker i 1968, lå i høyden. På den annen side, opplevde flere av deltakerne i disse lekene, især i utholdenhetsidretter, at de presterte dårligere. Den reduserte luftmotstanden, som var en fordel for visse øvelser, representerte et problem for andre. Den tynne luften hadde for lite innhold av oksygen. Det slo ut på prestasjonene til langdistanseløpere, syklistene, roere osv. De færreste oppnådde de tidene de hadde prestert i lavlandet. Høyden, som en forskjell som gjør en forskjell i de økologiske omgivelser, innebærer også dette paradoksale: den er både en mulighet og et problem.

Men det var enkelte som mestret konkurranser i høyden bedre enn andre. Det kunne observeres gode prestasjoner fra utøvere som var født og oppvokst i høyden. Løpere fra Kenyas høysletter kom etterhvert til å dominere langdistanseløpene i friidrett. En forklaring på dette var at de hadde tilpasset seg et liv i høyden. Kroppen produserte flere røde blodlegemer, som er en forutsetning for oksygentransporten. Dette ga positive effekt på konkurranser i høyden, men det ga også fordeler under løp i lavlandet. Dette motiverte til to ting: for det første å legge trening og forberedelser for ikke-kenyanere til høyere liggende strøk. Og for det andre å skaffe tilveie tilstrekkelig og pålitelig kunnskap om effekten av høydetrening. Vitenskapen kunne gi denne type kunnskap om idretten og dens utøvere var villige til å være forsøkspersoner i ulike typer forskningsprosjekter. En rekke slike forskningsprosjekter kom da også i gang, med strukturelle konsekvenser for både idretten og vitenskapen.

Anleggsmessig har dette resultert i to strukturelle endringer. For det første ble det etter hvert bygget flere anlegg i høyden, dels som konkurranseanlegg for å sette rekorder og dels som treningsanlegg for å kunne trene i høyden. F. eks. så førte jakten på nye skøytebaner til at flere skøytebaner lagt til høyere liggende strøk, f. eks. det norske skøyteanlegget Savalen. Selv langrennsløyper ble anlagt høyt oppe i fjellene, f. eks. i Alpene. Disse ble imidlertid ikke bygget for å sette rekorder, men for å prestere bedre i lavlandet. Slike løypeanlegg blir brukt av både norske og andre lands landslag i forberedelsene til de store mesterskapene. Men slike opphold er kostbare og tapper idretten for ressurser som kunne vært brukt annerledes. Her lå det et incitament til å finne på andre løsninger. Gjennom den medisinsk- fysiologiske forskning som var initiert for å mestre forholdene på de store havdypene i forbindelse med oljeletingen på den norske sokkelen, åpnet det seg en mulighet for å bruke samme teknologien for forberedelser til de store høydene. I trykktanker kunne man simulere det trykk som dykkerne ville oppleve på 2-300 meters dyp. Her kunne dykkere forberede seg på de strabaser som et arbeid under havoverflaten ville representere. Langvarige opphold her, hvor de sov, spiste, arbeidet og hvilte, førte til at dykkerne tilpasset seg det store trykket. Omvendt kunne en tenke seg at langvarige opphold i trykktanker med lavt trykk ville resultere i tilsvarende tilpassningsreaksjoner i idrettsutøveres organismer²⁹. Veien var ikke lang fra trykktanker med høyt trykk til trykktanker med lavt trykk beregnet på idrettsutøvere. Man skapte altså en *virtuell* høyde for at utøverne skulle prestere bedre. Det mest pregnante uttrykket er byggingen av de såkalte "Høydehus". Det er i realiteten en trykktank for lavt trykk som er gitt en utforming som et stort, men vanlig, hus. Her kan utøvere oppholde seg i lengre tid og spise, sove og trene under treningsfaglig og medisinsk oppsyn. En

²⁹ Jf neste avsnitt hvor den strukturelle koblingen mellom idretten og individet skal drøftes.

kan her oppnå den samme effekten som ved reelle høydeopphold, men under mer kontrollerbare og manipulerbare forhold. Det kan testes ut effekten av ulike høyder på ulike utøvere bare ved å skru på en bryter. Reelle høydeforskjellers negative innvirkning på idrettsprestasjonene er blitt nøytralisert og konvertert til en positiv innvirkning på utøveres prestasjonsutvikling. Ytre kompleksitet ble møtt med en indre kompleksitet for å formulere det systemteoretisk.

Denne type idrettsanlegg er slik sett ytterligere et uttrykk for sosio-materialiserte forventninger om å prestere stadig bedre og idrettssystemets forsøk på å meste de økologiske omgivelsene. Det uttrykker forventninger om at utøvere og trenere med de rette ambisjoner benytter seg av dette anlegget i sitt treningsarbeid på vei mot de store mesterskapene. Grensene for den menneskelige yteevne er ytterligere forskjøvet gjennom etableringen av denne type idrettsanlegg. Og dette har vunnet aksept i samfunnet, selv om anlegget debatteres i lys av helseproblemer og dopingspørsmålet.

Oppsummering

I idrettens økologiske omgivelser vil det være forhold som både er en forutsetning for og et problem for den idrettslige kommunikasjonen. Jeg har vist at stedets egnethet, naturen som trussel, været innflytelse og høyden over havet, er forhold i omgivelsene slik idrettssystemet observerer og mestrer dette. Topografi, flora og fauna, klima og lufttrykk truer på ulikt vis idrettens kode om å vinne og prestere stadig bedre. Idrettssystemet iverksetter ulike operasjoner for å nøytralisere effekten av disse faktorene, ja endog omgjøre de til en fordel. Men da er idrettssystemet avhengig av aksept i samfunnet og samfunnets mange delsystemer.

IV. Samfunnets idrett og idrettens anlegg

Verken idretten eller idrettsanlegget kan sees isolert fra det samfunnet de befinner seg i til enhver tid. Spørsmålet er hvor dyptpløyende og omfattende én skal betrakte dette forholdet. Den sosiologiske systemteorien som legges til grunn i dette skriftet åpner opp for mange komplekse og mangfoldige betraktninger. I denne sammenheng er det tre betraktninger som anses som spesielt viktige. For det første fokuserer denne teorien på forskjellen mellom systemet og omverden og hvordan systemet selv benytter denne forskjellen i sin egen autopoiese, bl. a. gjennom å *differensiere* ut delsystemer som skal hanskkes med omverdenens kompleksitet. Idrettens 'eksistens', inkludert dens idrettsanlegg, må sees i lys av idrettens egen og samfunnets differensieringsprosess. Over tid vil samfunnets differensieringsprosess kunne observeres som *evolusjon*, som ut fra bestemte mekanismer setter rammer og betingelser for hvilke delsystemer som får vedvare og hvilke som går til grunne. Evolusjonsaspektet er den andre betraktningen som kort skal anvendes i denne analysen. Den tredje betraktningen går på hvordan den sosiologiske systemteorien gjør det mulig å se at de tallrike forbindelser mellom idrettssystemet og dets omverden som er innrettet mot det å vinne og prestere stadig bedre, dvs. på den formen som systemteorien vil betegne som *strukturelle koblinger*. På hver sin måte muliggjør disse forbindelsene den operative lukketheten, selvorganiseringen, de stadig tilbakevendene selvreferansene og fremmedreferansene som er nødvendig for at idretten skal kunne forfølge sin kode.

I dette kapitlet skal jeg kort antyde hvordan forholdet mellom idretten og samfunnet framtrer gjennom denne betraktningmåten og hva vi da kan observere av konsekvenser for idrettsanleggenes utforming.

Differensiering, evolusjon og funksjon

Som antydte tidligere oppstår sosiale systemer når 'noe' aktualiseres mens 'noe annet' kun forblir muligheter. Dette 'system/omverden' skillet er utgangspunktet for alle operasjoner som systemet videre benytter for å opprettholde og vedlikeholde seg selv. Det sosiale systemet som vi kaller 'samfunnet' oppsto en gang gjennom at et slikt skille ble trukket og vedlikeholdt. Fra da av er samfunnet opprettholdt gjennom kommunikasjon og de nødvendige operasjoner og strukturer som kommunikasjonen krevde for å kunne vedvare over tid. Som svar på den kompleksitet som samfunnet kunne observere i både i *sin* omverden og innverden, ble det skilt ut, dvs. *utdifferensiert*, delsystemer som skulle hanskkes med spesielle problemer (se Luhmann 1997 kap 4). Idrett var blant de delsystemer som tidlig ble utdifferensiert (se Tangen 1997). I samfunnets delsystemer framtrer 'samfunnet', som en enhet av forskjellen mellom delsystemet og delsystemets omverden. Med andre ord, denne systemdifferensiering genererer altså en systemintern omverden som er unik for hvert delsystem. Hvert delsystem har *sin* omverden som det opererer i forhold til. Likefullt er det slik at hvert delsystem rekonstruerer det omfattende systemet som det tilhører gjennom en egen systemspesifikk forskjell mellom system og omverden. Gjennom systemdifferensiering mangfoldiggjør systemet selv stadig nye forskjeller mellom systemet og omverden i systemet.

Forløpet av denne systemdifferensiering over tid er et resultat av evolusjonen. Luhmann har omskrevet det tradisjonelle evolusjonsbegrepet både innenfor historiefaget som sosiologifaget. Han hevder at de tre mekanismene *variasjon*, *seleksjon* og *stabilisering* virker sammen i evolusjonen. Gjennom å skape variasjon, som grunnlag for å selektare brukbare løsninger og så differensiere ut delsystemer for å stabilisere løsningene, utvikles samfunnene over tid³⁰. Sagt på en annen måte: ulike varianter av kommunikasjon må finne resonans og vinne aksept for å kunne utvikle seg til et delsystem. Når et symbolsk generalisert medium foreligger er det et uttrykk for at en kommunikasjonsform er selektert og gjenkjent av samfunnet. En slik aksept gir videre muligheten for at den aktuelle kommunikasjonsformen kan bli utdifferensiert som system i det aktuelle samfunnet. Systemdifferensiering er en altså nøkkelprosess i sosiale systemers utvikling.

Luhmann hevder at samfunnssystemer kan karakteriseres ut fra deres primære differensieringsform. Dermed er det ikke sagt at samfunn velger kun en dominant differensieringsform. Men den primære differensieringsformen fungerer likevel som et kriterium for hvorledes samfunnet "aksepterer" eller "forkaster" hendelser og handlinger og dermed også hvilke delsystemer som skal differensieres ut og hvilke som ikke skal det. Luhmann skiller mellom tre evolusjonære stadier i den primære samfunnsmessige differensieringsform av det vestlige samfunnet. Samfunnets evolusjon sees som en omstilling til fra en *segmenter*, via en *stratifikatorisk* til en *funksjonell* differensieringsform. Jeg skal her kun drøfte idretten innen den funksjonelle differensieringsformen, dvs. i moderne tid.

³⁰ Luhmann (1981) s 184ff.

Utdifferensiering av delsystemer inngår i samfunnet stabiliseringsprosess. Delsystemene har den funksjon av de stabiliserer samfunnet. I framveksten av det moderne samfunnet er det differensiert ut delsystemer som skal ta hånd om bestemte sider ved dette samfunnets omverdenskompleksitet, enten i form av et familiesystem, religionssystem, et økonomisystem, et politikksystem, et idrettssystem e.l. Disse betegnes som *funksjonssystemer* fordi de skal hansktes med omverdenskompleksiteten som et problem. Utdifferensieringen av denne type systemer dreier seg altså om hvordan et meningsinnhold, f. eks. idrett, får varighet gjennom at det føyer seg inn i en kontekst av problemløsninger eller at det representerer nye variant av problemløsning i denne sammenheng, dvs. at dette meningsinnholdet fyller en funksjon³¹. Hvert system tar seg av hvert sitt problem og fyller slik sett en bestemt funksjon i det moderne samfunnet. Produksjonen og reproduksjonen av idrettens anlegg må derfor også sees i lys av dette. Det blir derfor viktig å avdekke idrettens funksjon i det moderne samfunnet.

Slik jeg forstår Luhmann, må en analyse av et delsystems funksjon i et gitt samfunn dels spesifisere på hvilken måte delsystemets *problemløsningsbidrag* er relevant for samfunnet og om delsystemets ytelser også kan bidra til å *katalysere* andre funksjoners system/omverden perspektiver innenfor en samfunnsintern omverden³². Sagt på en annen måte: for å kunne avdekke hvilken funksjon idrettssystemet kan ha hatt i moderne tid må det vises både hvordan idrettssystemets ytelser har blitt anvendt i konvertert form av andre delsystemer i deres autopoiesis og også hva slags problem idretten løser i det funksjonelt differensiert samfunn. Først da kan vi si at idretten hadde en funksjon i moderne tid. I det følgende skal jeg dels skissere idrettens samfunnmessige funksjon og idrettens forhold til andre delsystemer og dels hvordan dette får konsekvenser for hvordan idrettsanleggene produseres og reproduseres.

For at idrett skal kunne differensieres ut som sosialt system, må denne formen for kommunikasjon representere en relevant problemløsning for samfunnet. Systemdifferensieringen sikrer at den kommunikative suksess som de symbolske generaliserte mediene representerer, i dette tilfelle 'å vinne' (Tangen 1997, 2000), blir beholdt gjennom at de knyttes til reproduksjonen av problemløsningene under endrede omverdensbetingelser. Det dreier seg altså her om hvordan et meningsinnhold får *varighet* gjennom at det føyer seg inn i en kontekst av problemløsninger eller hvorledes det representerer nye varianter av problemløsninger i denne sammenheng. Kun på denne måten er funksjonsbegrepet brukt, dvs. idrettens funksjon er at den er et svar på et gitt samfunnmessig problem. Jeg har annetsteds hevdet at i arkaisk tid løste idretten det samfunnmessige problem med å skille mellom gode og dårlige fysiske ferdigheter med henblikk på å skape gode krigere. Idretten sikret befolkningens *fysiske fostring*. I antikken løste idretten problemet med å skape en felles *identitet* og *tilhørighet* mellom de greske bystatene og senere i det hellenske riket. I det romerske imperiet fungerte idrett som en form for *sosial kontroll*, det som Lukian har kalt for 'brød og sirkus' politikk. I middelalderen var det på ny aktuelt for idretten å løse problemet med *fysisk fostring* i samfunn hvor fysisk makt og kontroll var nødvendige operasjoner (Tangen 1997). Disse funksjonene hadde konsekvenser for hvordan idrettsanleggene ble utformet. Det skal jeg ikke komme inn på her. Det sentrale spørsmålet er nå: hvilket samfunnmessig problem kan idretten sies å være et svar på i det moderne samfunnet og hvordan har dette materialisert seg i idrettsanleggene?

I Luhmanns analyse er det særlig tre trekk jeg vil trekke fram som kan hevdes å være samfunnmessige forutsetninger for idrettens funksjon i moderne tid. Det ene er samfunnets overgangen til en *funksjonell* differensieringsform. Flere og flere handlingsområder ble differensiert ut som selvstendige operasjonsområder. Fra slutten av det 16. århundre til midten av det 19. århundre, ble flere og flere ikke-substituerbare funksjoner ivaretatt av delsystemer. Strukturelt sett differensierte samfunnet seg i delsystemer som ikke lenger kunne integreres i en felles grunnsymbolikk. De enkelte delsystemene som økonomi, politikk, rettsvesen, religion, vitenskap, kunst, idrett o.l. opererte i økende grad ut fra egne funksjonsspesifikke perspektiver og binære koder (Kneer og Nassehi 1993). Luhmann hevder at det nye samfunnet for å bli et funksjonelt differensiert system nærmest 'eksperimenterer' med mulige løsninger for å stabilisere de evolusjonære risikoene og usannsynlighetene ved denne systemtypen (Luhmann 1994). Delsystemene synes dessuten å være preget av *hypertrofi* (abnorm vekst), en formtypus for det moderne samfunn (Luhmann 1994). Alle funksjonelle delsystemer i moderne tid synes å ha innebygget et forøkningsprinsipp (Steigerungs-aspekt)³³. De er nærmest tvunget til å vokse, men er ikke selv i stand til å kontrollere denne veksten. I observasjonen av dette, ble termen "framskritt" anvendt og brukt i samfunnets og det enkelte delsystems refleksjonsprosess. For det enkelte delsystem og for samfunnet ble den kompleksitetsøkningen som fant sted i moderne tid betraktet som "framskritt". Termen "framskritt" ble i økende grad tatt i bruk språklig rundt 1800, når det moderne samfunnet ble synlig og induserte selvobserverende prosesser. Et tredje karakteristisk forhold ifølge Luhmann, er at det har funnet sted en økende *intransparans* eller ugjennomtrengelighet. Dette har dels skjedd gjennom en større

³¹ Luhmann (1981) s 186f.

³² Luhmann (1981) s 210.

³³ Selv har jeg karakterisert dette som 'idrettens patologiske trekk' (Tangen 1989). Berkaak (199?) betegner dette som idrettens megalomane tilbøyelighet.

distanse mellom det psykiske og det sosiale system og dels i hvordan de utdifferensierte funksjonelle delsystemene betrakter hverandre. Som nevnt, hvert funksjonssystem følger sin egen kode og følger denne i en stadig økende stigningstakt. Den utpregede funksjonelle differensiering i samfunnet gjør at det må overlates til den enkelte å avgjøre i hvilket øyeblikk og med hvilken interesse vedkommende vil delta i de ulike funksjonssystemene. Den enkelte må avgjøre når vedkommende skal gifte seg, hvor mange barn han eller hun vil ha, hvilken utdanning og yrke som skal tas og besettes: hvilke av konsumønskene som skal innfris, hvilket religiøst innhold livet skal gis, hva slags politikk en skal slutte seg til, om og hva slag idrettslig utfoldelse vedkommende skal involvere seg i osv. (Luhmann 1995).

På denne bakgrunn kan det sentrale spørsmålet reformuleres: Hvilken ikke-substituerbar funksjon er det idretten fyller i et risikofylt, hypertrofisk, ugjennomsiktig (intransparant) samfunn? Hva består problemet i som idretten kunne løse? For det moderne samfunnet og dets delsystemer fra 1800-tallet og framover, har "framskrittet" vært den siden av den binære koden som skulle realiseres gjennom den samfunnsmessige autopoiese. Den andre siden er "tilbakeskrittet", som utløser refleksjon over kontingens. Men på bakgrunn av den økte kontingens og alle funksjonssystemenes etterlevelse av egne funksjonelle primat og binære koder og hvor det enkelte delsystem oppfatter at dets funksjon er viktigere enn de andre delsystemene, dannes det en uoversiktlig og ugjennomtrengelighet i å se fellessystemets kode og lededifferanse. Det moderne samfunn må ha hatt og har problemer med både orientering og styring (Luhmann 1994). Jeg ser det slik at samfunnet hadde et problem med å få alle de funksjonelle delsystemene til å forholde seg til lededifferansen "framskritt/tilbakeskritt". Samfunnet trengte et delsystem til å vise de andre delsystemene hvilke prinsipper eller operasjoner som måtte foretas for å realisere denne lededifferansen i et uoversiktlig og delvis ugjennomsiktig system/omverdenforhold. Men det var også et behov for å få prøvet ut eller 'testet' ut nytten og konsekvensene av relevante framskrittsoperasjoner uten for stor risiko for samfunnet i sin helhet. Mao. samfunnet trengte et delsystem som kunne fungere som et "speil"; både ved å vise fram verdien "framskrittet" og som "test" av relevante operasjoner for å realisere denne verdien med minst mulig samfunnsmessig risiko (funksjonell ekvivalens). Den moderne idretten kunne løse begge disse problemene, dvs. fylle funksjonen. Og som jeg har forsøkt å vise i avhandlingen fra 1997, var idretten det eneste moderne delsystem som kunne fylle denne funksjonen. I andre delsystemer synes det mer uklart hva som er "framskritt" operasjonalisert til kvantifisering, kalkulering, vertikaliserings, standardisering og disiplinering. F. eks. uttrykker pengemediet kvantitet, gjøres til gjenstand for kalkulering og rangeres ut fra om det er "mer" eller "mindre" osv. Men valutakursene viser hvorledes verdiene på de ulike myntenhetene variere innbyrdes selv om de i prinsippet skulle være bestemt ut fra en fast gullverdi. Dessuten er konsekvensene av pengemarkedspolitik, feilinvesteringer og aksjespekulasjoner mer katastrofale for samfunnssystemet enn feil trening og dårlig taktikk. Det samme kan vises for andre delsystemer. I en slik uoverskuelig og delvis også ugjennomtrengelig situasjon er det kun idrettssystemet som kan holde oppe for betraktning hva som er samfunnets lededifferanse og hvilke prinsipper eller operasjoner som skal anvendes for å realisere denne differansen med minst mulig samfunnsmessig risiko.

I vitenskapen er det f. eks. av etiske grunner vanskelig å teste ut grensene for menneskelig yteevne. I idretten skjer dette hele tiden. Deler av idretten, det vi vanligvis kaller for toppidrett, er nærmest et 'naturlig eksperiment' for testing av menneskets yteevne. Idrettens tilleggskode forbedring/tilbakegang, sammen med operasjonene kvantifisering, kalkulering, vertikaliserings, standardisering og disiplinering (Tangen 1989) sørger for at prestasjonene forbedres og rekordene brytes kontinuerlig. Det som var grenser for menneskelig yteevne i går, er middelmådige prestasjoner i dag. Da R. Bannister 6. mai 1954 løp på under 4 minutter på en engelsk mil, mente mange at når var grensen nådd. I dag, nesten 50 år etter, er de fleste nasjonale rekorder under denne rekorden. Pr september 2001 skal 855 løpere verden over ha løpt under 4 minutter. Alt dette, både koden og de nødvendige operasjoner, er lett observerbare for både individer og andre delsystemer. De anses som nøkkelfaktorer for gode resultater og suksess. De nedfeller seg og gjenspeiles i de idrettsanleggene som bygges, det være seg OL-stadion i München, Vikingskipet, Toronto Sky-dome, Stade de France osv. Med andre ord, idrettens funksjon som speil og testområde for lededifferansen framskrittet får konsekvenser for utformingen av anlegget. Som jeg skal vise under gjør idrettssystemet seg nytte av nyvinninger innenfor teknologien for stadig å prestere bedre ved også å 'forbedre' anleggene. Både for å realisere sin tilleggskode og dermed å fylle sin samfunnsmessige funksjon produserer idretten enda mer sofistikerte anlegg. Det sleipe naturgresset på fotballbanene blir erstattet med syntetisk gress slik at ballen blir lettere å kontrollere og sentre videre. De tidligere gruslagte løpebanene på friidrettsstadioner ble byttet ut med kunststoffdekker. Vannkvaliteten blir analysert for å finne fram til hvilken vanntyper gir best glid på skøytebanene slik at verdensrekorder kan settes. Gjennom å produsere slike anlegg fyller idretten sin funksjon. Siden toppidretten har vært den hegemoniske idretten har det vært en overveldende tendens til å produsere nettopp denne type idrettsanlegg.

Men denne type idrettsanlegg er kostbare både å bygge og å drive. For å skaffe både ressurser og aksept for slik bygging må idrettssystemet inngå relasjoner til andre delsystemer i samfunnet.

Idretten og andre delsystemer

Hvis det er slik at sosiale systemer per definisjon er operasjonelt lukket, hvordan skal vi da kunne beskrive forholdet mellom idretten og de andre delsystemene i samfunnet? Tilsynelatende ser det jo ut som om disse systemene influerer ganske sterkt på hverandre. Ofte blir termer som kommersialisering, politisering, teknologisering osv. brukt for å begrepssette det man ser på som en effekt fra et system på et annet, i dette tilfelle på hvordan henholdsvis økonomien, politikken og vitenskapen preger idrettssystemet. Svaret på dette gis gjennom begrepene 'symbolsk generalisert medium' og 'strukturell kobling' (Luhmann 1984).

Ethvert symbolsk generalisert medium har en generalisert gyldighet i samfunnet, men dens binære kode er kun operasjonsdyktig innenfor systemet (Baraldi et al 1997). Idrettens symbolsk generaliserte medium 'seier' vil gjenkjennes og gjøre den idrettslige kommunikasjonen sannsynlig i hele samfunnet, men koden 'vinne/tape' kun være operasjonell innenfor idrettssystemet. Det betyr ikke at et symbolsk generalisert medium ikke kan relateres til et annet symbolsk medium. Det må imidlertid foreligge betingelser i det aktuelle systemet for hvorledes det andre systemets medium skal knyttes til dets eget medium. Det må skje en slags *konvertering*, som for eksempel når økonomiske investeringer gjør det mulig å realisere toppidrettsatsing eller grunnforskning. For Olympiatoppen vil sponsorinntekter på 50 millioner kun 'verdsettes' som middel til å få norske idrettsutøvere blant de beste i verden i bestemte idretter. Dvs. å vinne viktige konkurranser som olympiske leker eller World Cup. Men det foreligger ingen transitive eller hierarkiske betingelser i denne konverteringen. Penger kan ikke direkte bli omdannet til seier eller sannhet. Pengene skal ikke kunne bestemme hvilket lag som vinner eller utfallet av et eksperiment. Denne konverteringen skjer innenfor det som betegnes som strukturell kobling mellom delsystemene.

Som før nevnt innebærer dette følgende: Autopoietiske systemer bestemmer de selv sin omverdenskontakt. De beskytter seg selv fra uttallige påvirkninger i omverdenen, men inngår i noen forbindelser med omverdenen, dvs. i form av strukturelle koblinger. Gjennom vedvarende og gjensidig 'irritasjon' av hverandres 'bildeskjermer' økes indifferensen i forhold til omverdenen for øvrig. Systemene observerer hverandres ytelser. Disse ytelsene er å betrakte som irritasjoner som influerer på det enkelte systems videre seleksjoner. F. eks. vil et fotballag på et mindre tettsted, men med ambisjoner, mangle ressurser for å kunne satse 100% på opprykk. Bl. a. bør stadion opprustes for å gi bedre spilleforhold og ta i mot flere tilskuere. Laget ser at den lokale banken disponerer midler som fotballaget kan gjøre seg nytte av i form av sponsorstøtte. Banken på sin side ser at assosiering med fotballaget vil bedre den lokale aksept og forankring. Fotballaget inngår en avtale med banken. Laget får en kontantstøtte og et billig lån for opprusting av stadion. Gjenytelsen er å montere reklameplakat på stadion, få trykket bankens logo på kampdraktene og inkludere få med bankens logo i annonser i lokalavisa. Denne type handlinger ville ikke blitt valgt hvis ikke de enkelte systemenes ytelser var relevante for hverandre. Strukturell kobling er altså en mekanisme som øker den *gjensidige* innflytelsen mellom bestemte systemer samtidig som dermed andre forbindelser utelukkes (Jönhill 1997). Den strukturelle koblingen *muliggjør* og intensiverer utvalgte forbindelser med omgivelsene samtidig som andre relasjoner begrenses og utelukkes. Slike strukturelle koblinger er *betinget* av den gitte samfunnsmessige differensieringsform tillater samtidig som de ikke kan oppheve delsystemenes autopoiese (Luhmann 1997 s 601). Over tid, med vedvarende og tildels intense irritasjoner av hverandre, vil delsystemenes strukturer påvirkes. Det kalles *strukturell drift* som f. eks. når idretten i økende grad 'profesjonaliseres' som følge av idrettens kobling til det økonomiske delsystemet. Systemenes autopoiese impliserer at systemene selv kobler seg *til* eller *av* andre delsystemer. Dette kan nærmest beskrives som 'valg' som systemene selv foretar under gitte omverdensbetingelser. Som vi skal se på de neste sidene blir delsystemene nærmest 'tvunget' til å inngå et visst antall koblinger med forskjellige segmenter i omverdenen for i det hele tatt kunne realisere sin autonomi og selvorganisering (Luhmann 1997).

Slike koblinger etableres når de respektive systemenes anser hverandres *ytelser* (leistung) å være relevante for dem selv. I det følgende skal jeg kort beskrive noen sentrale strukturelle koblinger som idretten har etablert til andre funksjonssystemer og peke på hvilke konsekvenser det har for produksjonen av idrettsanlegg med utgangspunkt i slike ytelser³⁴. Siden det moderne samfunn er et globalt system³⁵ og idretten utgjør et funksjonelt delsystem i dette, sier det seg selv at i denne sammenheng vil det ikke være mulig å gå inn på alle de varianter og nyanser av koblinger som kan observeres mellom idretten og andre delsystemer i det moderne verdenssamfunnet. Dessuten vil f. eks. det strukturelle forholdet mellom idretten og det økonomiske systemet og idretten og det politiske systemet være ganske forskjellig om vi ser på norske forhold i forhold til amerikanske. Kun det mest iøynefallende og mest relevant for norske forhold vil derfor bli omtalt. Det skal imidlertid understrekes at det teoretiske poenget anses å være gyldig for alle strukturelle koblinger mellom idretten og andre delsystemer, selv om kun noen få eksempler betraktes nærmere i dette skriftet.

³⁴ I Tangen (1997) har jeg en omfattende empirisk beskrivelse av koblingen mellom idrettssystemet og andre sentrale funksjonssystemer.

³⁵ Luhmann (1997) og Stichweh (1998a) ville sagt "Welt System".

Idrett og politikk

Koblingen mellom idretten og det politiske delsystemet kan observeres langt tilbake i historien, helt tilbake til arkaisk tid (se Tangen 1997). Den gang var det ikke utdifferensiert delsystemer av tilsvarende art vi finner i moderne tid. I disse segmentære samfunnene ble problemer knyttet til religion, politikk og økonomi taklet i delsystemer som slekt, stamme, landsbyer osv. Ikke desto mindre ble idrettssystemets ytelser relevant for å opprettholde makt og kontroll. *Fysisk kraft* og styrke, gjerne i form av idrettslige prestasjoner, ble lenge sett på som en forutsetning for og et symbol på den politiske makt de enkeltpersoner, slekter eller grupperinger hadde i ulike perioder. Vi kan se dette i de arkaiske samfunns hittedikt som f. eks. Gilgamesj, Iliaden og Odysseen, i beskrivelsene av de egyptiske faraoers og deres hoffs idrettsbravader, i de greske tyrannenes forsøk på å knytte olympiske vinneres navn til tyrannenes egen bystat, i hvordan de romerske magistratene finansierte ulike leker for å bli valgt inn i senatet, i sagaenes beskrivelser av vikingers og kongers idrettslige ferdigheter og i riddernes opplæring og utdanning til sine roller som maktutøvere. Ved framveksten av nasjonalstatene var soldatenes fysiske standard av avgjørende betydning for nasjonalstatenes 'vekst eller fall'. Gymnastikk og turn, skiløping og skytterbevegelser, er eksempler på idrettsformer som ble differensiert under koblingen mellom idretten og det politiske delsystemet. Dette kunne også ta form av 'kroppspøving' som er et eksempel på hvordan idretten og utdanningssystemet er koblet. Men koblingen mellom idretten og det politiske systemet tok også form av en *felleskaps-* eller *tilhørighetsfølelse*. Idrett ble f. eks. viktig i å skape gresk identitet gjennom bestemte øvelser utført i full nakenhet. Rivalisering mellom middelalderens landsbyer kunne ta form av folkefotball, hvor den landsbyen som vant kunne hovre over den andre fram til neste kamp. Mange århundrer etterpå var idretten viktig i nasjons- og imperiebygging i moderne tid, kanskje først og fremst knyttet til det som over tid ble sett på som nasjonale idretter som cricket i England, fotball i Skottland, turning i Tyskland, baseball i USA, skiløping i Norge osv. Baron de Coubertins begrunnelse for gjenopplivingen av de olympiske leker var fundert på idrettens betydning for nasjonalismen. Det politiske systemet så tidlig hvilke sosiale og følelsesmessige krefter som kunne utløses gjennom idrettstrening og konkurranser og bifalt i det store og hele idrettsutfoldelse på grunn av dette. Vi bør også legge til hvilken prestisje en del nasjoner la i det å framstå som en stor idrettsnasjon i den perioden hvor den kalde krigen var på det kaldeste. Mye av idrettens betydning i den senere moderne tid kan forklares i lys av en annen variant av denne koblingen. I noen grad har koblingen mellom idretten og det politiske systemet tatt form av *helsefremmende arbeid*. Dette dreier seg om det som noen betegner som idrettens nytteverdi, dvs. at idrettens innslag av kroppslig utfoldelse også har konsekvenser for menneskets fysiske og psykiske helse. I alle samfunn, og for det politiske systemet spesielt, er befolkningens helsetilstand et høyst relevant problem. Det var og er viktig å ha kontroll over befolkningens helsetilstand for det politiske systemet. De greske filosofene diskuterte idrettens betydning for helsen. Denne ble delvis ført videre i renessansen. Men det er først i moderne tid at denne formen har blitt sett på som spesielt vesentlig. Dette har sammenheng med en antatt reduksjon i befolkningens fysiske aktivitetsnivå og en sterk økning i velstandssykdommer. Gjennom å øke befolkningens fysiske utfoldelse gjennom deltakelse i idrett har man trodd at helsetilstanden i befolkningen skulle bedres og helse- og sosialbudsjettene reduseres (Tangen 1981).

I denne koblingen har kroppslige ferdigheter og prestasjoner og spenningen knyttet til hvem som ville vinne vært relevante ytelser fra idretten. Hvilke ytelser har så det politiske systemet kunnet stille til disposisjon for idretten i denne koblingen? Det politiske systemets har stilt *aksept* og *midler* til disposisjon. I tider med stor aksept kunne idretten gjøre regning med visse ressurser fra de politiske myndigheter til sin virksomhet. Det motsatte var tilfelle når det politiske systemet ikke fant idrettens ytelser relevante for maktutøvelse og -opprettholdelse. Dette hadde selvfølgelig konsekvenser for i hvilken grad egnede steder eller områder i større eller mindre grad ble bearbeidet i form av bestemte anlegg for å realisere den aktuelle idrettsformen. I arkaisk tid ble den idrettslige utfoldelsen i første rekke utført av det herskende skikt og de deler av befolkningen som inngikk i opprettholdelsen av denne form for makt. Det som ble bygget av idrettsanlegg foregikk i nærheten av maktens bygninger og palasser, med midler fra de herskende selv. Den første store idrettsanleggsbyggingen fant sted i det antikke samfunn, dvs. hos grekerne og romerne. Bygging av stadioner og gymnas ble sett på som viktig i det greske samfunn. Det var de bemidlede som finansierte dette. Så også i det romerske imperiet. Konger og keisere, senatorer og magistrater, arrangerte både gladiator kamper og kappkjøringer og finansierte byggingen av amfiteaterene og sirkusarenaene, slik de også finansierte gladiator skolene og treningsbanene for kappkjøringslagene. De som viste størst velvilje og ga mest midler kunne regne med gjenvalg og større politiske embeter. Middelalderen representerte på sett og vis motsatsen av antikken hvis en ser på innslag av store og permanente anlegg. Både kirken og myndigheter for øvrig hadde et ambivalent forhold til idrettslig utfoldelse i denne perioden. For store deler av kirken var kroppslig utfoldelse forbundet med synd og evig fortapelse. Myndighetene ønsket gode soldater og ønsket at befolkningen deltok i forsvarsrelevante øvelser. Men andre aktiviteter var mer populære. Ikke sjeldent kunne imidlertid slike utfoldelser resultere i opprør og konspirasjon mot myndighetene. Den store aksepten og ressurstilgangen ble ikke idretten til del i middelalderen. Ikke desto mindre kunne middelalderens temporære idrettsanlegg representere store utgifter, ikke minst på slutten av perioden. Dette ble finansiert av fyrster og konger.

I moderne tid, med framveksten av nye politiske former og institusjoner, endret forholdet mellom idretten og det politiske systemet seg noe. Fortsatt var akseptering og bevilgninger sentrale ytelser fra det politiske system, men nå i første rekke knyttet til den statlige forvaltning. Det oppsto imidlertid ulike former og grader av koblinger mellom idretten og staten. Ofte var det sterke koblinger, som sikret idretten stor aksept og betydelige ressurser med store konsekvenser for idrettsanleggene. Men det var i første rekke etter 2. verdenskrig at dette skjøt fart verden over (Chalip, Johnson & Stachura 1996). Det vil imidlertid føre for langt å beskrive dette mangfoldet her. Kun noen relevante momenter skal anføres, først og fremst ut fra den norske situasjonen. I Goksøyrs m. fl. (1996) glimrende analyse blir koblingen mellom idretten og staten beskrevet i termer som *korporativisme*, *velferdsstat* og *folkehjem*. Staten tok sikte på å ivareta interessefellesskapet for hele folket i samarbeid med private interesser og frivillige organisasjoner. Statens idrettskontor, og etter hvert STUI, var et resultat av denne korporative tendensen. Men den var også en konsekvens av byggingen av etterkrigstidens velferdsstat. En utviklet velferdsstat innebar et utvidet offentlig ansvar for enkeltmenneskets helse og velbefinnende. Idrettslig utfoldelse var en viktig faktor for å realisere dette. Statens idrettskontor og STUI representerte "troen på planlegging, orden og styring og tildels en form for fagkunnskap koblet med velferdsstatens universalitets-prinsipper" (Goksøyr m. fl. 1996 s 26). Kontoret ble statens talerør og i stor grad politikkutformere på idrettens område. Neste trinn i samfunnsformingen var oppbyggingen av en felles kultur. Med et statlig idrettskontor fikk staten et redskap til å inkludere idretten i den styrte, kunnskapsbaserte 'kultivering' til det nye folkehjemmet. Dette skjedde i første rekke gjennom en materiell infrastruktur, dvs. idrettsanlegg, som ble gjort mulig gjennom tippemidler, senere spillemidler, som kontoret administrerte og fordelte. Denne funksjonen er senere overtatt av Kulturdepartementets idrettsavdeling. Gjennom denne strukturelle koblingen har antallet idrettsanlegg fra 1947 til 1995 steget fra i underkant av 5 000 til nærmere 35 000. Dette ga selvfølgelig utbredelsen av idrett i den norske befolkning en betydelig skyvekraft. Men denne koblingen innebar også at bestemte idretten fikk voksemuligheter de ville vært foruten uten denne politiske interessen. 1950-årene var hoppbakkenes tid. I -60 årene var det tid for å bygge svømmehaller. Fotballanleggene, som har vært den største anleggs-kategorien i hele perioden, hadde en særlig økning i 1970 og 1980 årene. De store kostnadskrevende idrettshallene kom for fullt fra 1975 og framover. Det som også er viktig å registrere er en økende tendens til spesialisering av idrettsanleggene. Det gjelder også i de såkalte flerbruksanleggene. Til tross for at flerbruksanlegg på sett og vis signaliserte en allsidig bruk, er de likefullt spesialanlegg. At en fotballbane er omkretset av løpebaner og hoppgroper gjør den ikke til et flerbruksanlegg. Fortsatt er det spesialidrettene som får tilfredsstilt sine anleggsbehov. Goksøyr m. fl. (1996) viser at utviklingen ikke var i 'tråd med gammel STUI-ånd'. Den organiserte idretten spesialinteresser fikk i økende grad gjennomslag i idrettsanleggsbyggingen. Det leser vi ut av alle 'håndbøkene' og "Forskriftene" som STUI, og senere Kulturdepartementet utga i samarbeid med ulike sær-idrettsforbund, som f. eks. "Skianlegg hopp" og "Klatreveghåndboken".

Flere studier viser det samme. Jeg skal trekke fram 3 eksempler. Det ene eksemplet er knyttet til beslutningsprosessen knyttet til lokaliseringen av isanleggene for de olympiske leker på Lillehammer (Felde 1991). Den internasjonale olympiske komité tildeler arrangementet til byer, ikke stater. Like fullt kan det observeres at enkelte stater tillegger arrangementet stor nasjonal prestisje og betydning og involverer seg betydelig i planlegging, finansiering og gjennomføring. En vellykket gjennomføring antas å medføre økt status i verdenssamfunnet og økt internasjonal handel og turisme, i tillegg til regionale økonomiske ringvirkninger. Ikke overraskende var det politiske systemet i form av stat og kommune sentrale parter i beslutningsprosessen bak isanleggene. Studien til Felde viser imidlertid at idretten var en vel så sentral og legitim aktør i denne prosessen. Idretten tok i bruk ulike midler for å nå fram, bl. a. gjennom å etablere et vinteridrettsforum som skulle samle idrettsinteressene og få idretten til å framstå samlet overfor de andre aktørene. Felde skriver: "*Gjennom prosessen opparbeida dei seg større medverknad og makt gjennom legale rettigheter, godkjenningsansvar, kunnskap og teknisk innsikt, kontroll over interesser og bevisst bruk av media og taktisk opptreden. ... På den måten la dei sterke premisser for kvar anlegga skulle ligge.*" (op. cit. 1991 s 176). Jeg vil føye til: de hadde også sterk kontroll over hvordan selve utformingen skulle bli gjennom forankring i de internasjonale vinteridrettsforbunds regler og standarder. Det andre eksemplet baserer seg på hvordan idretten og politikken relaterer seg til hverandre når det er snakk om å bygge idrettshaller. Thomassen (1994) har analysert prosessen frem mot realisering av idrettshall i tre kommuner. Han mener å finne idrettsorganisasjoner på lokalt nivå har liten makt og kun marginal påvirkningskraft med henblikk på funksjonalitet og lokalisering. Han konkluderer med at "*Idrettens rolle ved utbygging av denne type anlegg må av den grunn kunne sies å være relativt perifer.*" (op. cit. S 166). Dette kan tolkes som om at idrettens behov ivaretas på annen måte, f. eks. spillemidler tildeles kun gjennom at visse anleggene skal tilfredstille visse idrettslige standarder hva gjelder mål på baner osv. I enda større grad synes idrettssystemets interesser å være fraværende når det er snakk om nærmiljøanlegg. I studien til Corneliusen (1998) dokumenteres det liten interesse fra idrettssystemet i planprosessen. Det kan ha sammenheng med at nærmiljøanleggene ikke oppfattes som idrettsanlegg i tradisjonell forstand. Til tross for de statlige myndigheters klare preferanser og mål synes ikke disse å slå igjennom i iverksettelsesprosessen. Det lokale spillerom var stort og synes å ha størst betydning for den lokale iverksetting. "*Lokal bevisstgjøring, klare ansvarsforhold politisk og administrativt, formell og uformell kommunikasjon, samt samhandling mellom*

sektorene i kommunen og mellom kommunen og frivillige organisasjoner, ser ut til å være av størst betydning for iverksetting lokalt.” (op. cit. s 138).

Disse eksemplene indikerer at lokalisering og utforming av idrettsanlegg må sees i lys av hvilken nytte de respektive systemene har av hverandres ytelser. Den norske varianten har forsøkt å styre en samfunnsutvikling gjennom anleggsbygging. Dette har skjedd direkte gjennom politiske vedtak og dels gjennom hvorledes politikken gjorde seg nytte av arkitektur og teknologi. Norsk idrett har derigjennom fått muligheter og også brukt denne muligheten til å produsere idrettsprestasjoner av internasjonal standard.

Idrett, byggekunst og teknologi

Verken byggekunst eller teknologi kan sies å være egne autopoietiske delsystemer. Bygging av ulike byggverk og bruk av tilgjengelig teknologi vært virksomheter som har inngått i ulike delsystemer gjennom historien. Ikke desto mindre har disse virksomhetene spilt en rolle for utformingen av idrettens anlegg. Der hvor idretten har vært mer enn spontan og temporær utfoldelse og i større grad blitt betraktet som et viktig og betydningsfullt bidrag i den samfunnsmessige kommunikasjonen har koblingen mellom idretten og byggekunst og teknologi blitt aktualisert. Vi kan vel med en viss rett hevde at fra det tidspunkt i vår historie da idrettsaktivitetene ble skilt ut fra religiøse handlinger og gitt en egen materiell form som 'stadion' eller 'palaestra' eller 'gymnas' i de greske samfunn fra ca 500 f. Kr. har både byggekunst og teknologi vært strukturelt koblet til idrettssystemet. Hvilke idéer og visjoner 'arkitekter' og anleggsbyggerne hadde for sin utforming av f. eks. det olympiske stadion i Olympia (Ebert 1980), det gigantiske gymnas i Pergamun (Finley & Pleket 1976), kappkjøringsarenaen Circus Maximus i Roma (Carcopino 1968), de 5 turnerplassene Richard I anla for riddernes turneringer (Clephan 1919), samt alle fektheusene, ballhusene og tennisbanene på 1500 tallet osv. vet vi ikke noe om i dag. Vi vet kun noe om størrelsen, tilskuerkapasiteten, hvor ofte de ble brukt, byggekostnadene osv. på disse anleggene. Vi vet heller ikke noe om hvilke vurderinger som lå til grunn for valg av teknologi, f. eks. i form av byggemateriale, hva slags utstyr som ble brukt i byggingen og ulike tekniske innretninger som vannforsyning og badefasiliteter på stadionanleggene, solavskjerming på amfiteaterene, tribuneplasser av marmor som erstatning for de tretribuner som stadig ble påtømt i de romerske kappkjøringsarenaene osv. Det ser imidlertid ut som at det ypperste av byggekunnskap og de siste teknologiske nyvinninger som fantes på det aktuelle tidspunkt ble brukt under utformingen av datidens idrettsanlegg slik det også blir det i vår tid.

Først i moderne tid kan det hevdes at byggekunst og teknologi inngår i et eget delsystem, nemlig *entreprenør*-systemet, dvs. det delsystem som står for planlegging, konstruksjon, tegning, oppføring og klargjøring av ulike byggverk, infrastrukturer, kommunikasjonsmidler osv. Dette delsystemet er selvfølgelig strukturelt koblet opp mot andre delsystemer som kunstsystemet, især arkitekturen, og vitenskapen, i form av teknologiske nyvinninger og løsninger, som det selv transformerer til design, bygg og konstruksjon. Det finnes imidlertid lite forskning på dette delsystemet i relasjon til idrettssystemet. Så her er det kun mulig å antyde hvilke former dette kan ha antatt og hvilke konsekvenser det kan ha hatt for utformingen av idrettsanlegg.

Den strukturelle koblingen mellom idretten og arkitekturen er først og fremst definert av idrettsanleggets *funksjon* i den aktuelle idrettsform og den *estetikk* som denne funksjon gjorde mulig og tillot. Gjennom at spilleflaten i fotball fikk en rektangulær form i to plan (bredde og lengde i et innbyrdes forhold), og etterhvert fikk standardiserte dimensjoner, ble de estetiske muligheter begrenset. Det ble f. eks. umulig for én arkitekt å foreslå at banen skulle utformes som et timeglass, og en annen så for seg at spilleflaten skulle være superelliptisk. Det fantes av estetiske muligheter for arkitektene var knyttet til den delen av anlegget som skulle huse tilskuere, dvs. tribuner og andre fasiliteter, samt de nære omgivelser så som parkanlegg osv. Og disse ble og blir benyttet, delvis begrenset av finansieringsmuligheter og tekniske løsninger. I andre idretter, som f. eks. baseball, ble anleggene i større grad estetisk definert. Her kan det se ut som om estetikken i større grad fikk mulighet til å prege spilleflaten også. F. eks. er Fenway Park i Boston og Polo Grounds i New York forskjellige i størrelse og form. De stiller dermed forskjellige krav til selve spillet (Raitz 1995), selv om det fortsatt spilles baseball på begge anleggene. Jeg har imidlertid ikke funnet eksempler på at estetikk har 'overkjørt' funksjon i utformingen av idrettsanlegget. Men både idrettene og estetikken er i endring. Studier av ulike anlegg bygget i ulike perioder vil sikkert vise hvorledes idrettslige tilleggskoder og estetiske idealer gjensidig har influert hverandre. Spesialstudier vil kunne bekrefte eller avkrefte dette. Her skal det kun resonneres rundt problematikken. I norsk sammenheng er det nok anleggets funksjon i den aktuelle idrett som har fått overtaket på estetikken.

Gjennom det før nevnte Statens idrettskontor kom diskusjonen om anlegg og estetikk til å bli en sentral diskusjon. Ved dette kontoret, og under kulturminister Åse Kleveland nærmere femti år senere, ble det en del av politikken hvordan idrettsanlegget så ut (Goksøyr m. fl. 1996). Det estetiske ved anlegget skulle bedres dels gjennom utsmykning, dels ved selve arkitekturen og dels i forholdet mellom idrettsanlegget og de nære omgivelser ut fra ideen om 'idrettsparken'. Hofmo ønsket et nærmere samarbeid mellom kunstnere og

kunsthåndverkere, og proklamerte at disse måtte føle det som sin store kulturelle oppgave ”å gjøre de områder hvor menneskene ferdes vakre.” (siteret fra Goksøy m. fl. 1996 s 109). Gjennom samarbeidet med Frode Rinnan, en sentral person innen den funksjonalistiske arkitekturretningen, ble nye ideer og konsepter for utforming av idrettsanlegg utformet. Det vakre skulle gjøres tilgjengelig for folket. Lys og luft skulle slippes til i enkle, funksjonelle former. Disse stilidealene ble overført til idrettsanlegg som den nye Holmekollbakken, Bislet, Jordal Amfi og Frognerbadet. Men hadde så eksplisitte arkitektoniske idealer noen konsekvenser for selve idrettsutførelsen? La oss se nærmere på et eksempel, nemlig Holmenkollbakken. Formen denne hoppbakken fikk var nøye gjennomtenkt og ut fra en helt spesiell idé. Bakken og tribunen skulle framstå som en fiolin i et plan, hvor hoppernes tilløp og hopp skulle utgjøre strengene (Eide 1998). En ting er om publikum og hoppere opplevde anlegget på denne måten. Det er et empirisk spørsmål. En annen ting er om selve hoppingen ble utført annerledes. Jeg vil mene at hopping i Holmenkollbakken er det samme som i andre bakker, som estetisk sett verken ligner på noen fiolin eller er særlig vakre. Det synes også å gjelde andre anlegg hvor estetikken får innflytelse på utformingen. Sagt på en annen måte: arkitektens ytelser overfor idrettssystemet har så langt kun resultert i endringer i anleggets estetikk og ikke i funksjon. Det er idretten, i dette tilfelle hoppidretten, som gjennom nasjonale og internasjonale forbund, som bestemmer normer og krav for utformingen, dvs. funksjonaliteten. Dette aksepteres av de politiske myndigheter³⁶ og innarbeides i arkitektens skisser. Siden estetikk ofte representerer tilleggsutgifter, på toppen av økte kostnader som følge av større og mer komplekse bygg, vil selve utformingen av anlegget ofte prioritere anleggets funksjonalitet. Dette har i perioden etter Hofmo og Rinnan resultert i anlegg som uttrykk for en ’vulgærfunksjonalisme’ og en egen ’idrettsetetikk’ med reklame som anleggets fremste visuelle uttrykk (Eide 1998). Det som blir et interessant spørsmål i denne sammenheng er om anleggets estetikk, om det er vakkert eller stygt får noen konsekvenser for om folk flest bruker anlegget eller ikke. På samme måte som om en bils utseende vil kunne influere på hvorvidt den blir kjøpt eller ikke, vil jeg anta at et idrettsanleggs estetiske kvaliteter vil ha konsekvenser for hvorvidt befolkningen bruker det eller ikke. Det skal jeg komme tilbake til i neste kapittel når forholdet mellom idrettsanlegget og individet skal diskuteres.

Med en gang et idrettsanlegg er tenkt å få en mer permanent karakter, blir spørsmål om materialvalg, konstruksjonsprinsipper og tilgjengelig teknologi viktig. Kunnskap om dette var i de tidligste periodene av idrettens historie hos ’byggmesterene’. Denne kunnskapen kom til uttrykk i imponerende bygg som før nevnt i form av panhellenske stadioner og de greske og hellenske gymnas, de romerske circus og amfiteatere, turneringsplassene for ridderturneringer osv. Etter hvert ble denne teknologikunnskapen samlet og anvendt i entreprenørsystemet. Dette systemet hentet sin kunnskap fra vitenskapssystemets tekniske og matematiske disipliner. I stor grad ble ulike nyvinninger innen disse sistnevnte feltene brukt i byggingen av idrettsanlegg. For idretten var *forbedring* av idrettsprestasjonene viktig i vurderingen for bruken av ny teknologi, mens det for entreprenørsystemet i første rekke var *anvendelsen* av innovasjoner på ny områder som var det sentrale. Nye konstruksjonsprinsipper, nye byggematerialer, nye oppfinnelser osv. kom i økende grad til anvendelse i den store anleggsveksten en kunne observere på midten av 1800-tallet. I 1851 kom Hippodromen i London, Det ble reist offentlige badeanlegg med svømmehaller og diverse sportshaller. Madison Square Garden og Albert Hall ble bygget i 1867 og 1870 ved hjelp av de siste kunnskaper og nyvinninger innen byggekunsten. Mer og mer av idretten flyttet innendørs fra 1880 årene takket være at glødelampen ble oppfunnet. Dene teknologien kom til anvendelse utendørs fra ca 1900. Kunstig kjøling åpnet for bygging av innendørs ishall. Den første, Claciarium, ble bygget i London i 1876. Limtreteknologien gjorde det mulig å bygge Vikingeskipet til de olympiske vinterleker på Lillehammer i 1994 osv. Mye kreativ tenkning og forskning har kommet til anvendelse i å bygge stadig større og mer komplekse idrettsanlegg. Det vil føre for langt å gå inn på dette i detalj. Et par momenter til skal imidlertid nevnes.

Det kan observeres endringer i den tekniske *utførelsen* av enkelte idretter endret som følge av koblingen mellom idrettssystemet og teknologien. F. eks. hadde høydehopp i friidrett blitt utført som sittestil fram til 1895 for så å bli avløst av stiler som gjort det mulig å hoppe høyere så som rullestil. Disse stilene kunne forenes med å lande i groper med sagflis. Etthvert ble biter eller matter av skumgummi plassert der hvor sagmuggen tidligere var plassert. Det åpnet for større anvendelse av dykkstilen, og ikke minst for Fosbury-floppen som kom under de olympiske leker i 1968. Kunstdekke i løpebanen har hatt konsekvenser for både korte og lange løp og bidratt til rekordutviklingen. Tilsvarende prestasjonsmessige konsekvenser av anvendelse av ny teknologi kan observeres i andre idretter uten at jeg skal komme inn på dette her. Men teknologiske nyvinninger har også resultert i nye *idrettsøvelser*. Ifølge Eyler (1961) ble 65% av vår tids øvelsesutvalg funnet opp i det 19. og 20. århundre. Mange av disse kom til som følge av nye oppfinnelser. Oppfinnelser som gevær, pistol, sykkel, bensinmotor, osv. resulterte nye idretter. Vi kan se konkurranser i rifleskyting fra 1498, rulleskøyting i 1863, sykkelritt i 1868, pistolskyting på blink i 1871, billøp i 1895, motorsykkelrace i 1902, motorbåttrace i 1904, vannskikonkurranser i 1939 osv. og dermed også nye anlegg som skytterbaner, velodromer, bilbaner o.l. Også her er det umulig å gi en fyldestgjørende beskrivelse og dokumentasjon. Poenget var heller ikke å gjøre det, kun å illustrere noen viktige

³⁶ Se “Skianlegg hopp”, utgitt av Kulturdepartementet og Norges skiforbund.

konsekvenser av koblingen mellom idrettssystemet og teknologien. Det ligger imidlertid mange interessante problemstillinger som kan tas opp i spesialstudier av dette.

Idrett og økonomi

Det finnes en rekke typiske koblinger mellom idretten og det økonomiske delsystemet. Men alle er etablert for å sikre de respektive systemenes unike autopoiiese. For idretten dreier kommunikasjonen seg om å vinne og i moderne tid også å forbedre prestasjonene. Dette gjør den spesielt oppmerksom på hvilke delsystemer i dets omgivelser har ytelser som vil kunne realisere dette. Det økonomiske delsystemet har slike ytelser i form av eiendom eller penger. Kun hvis det økonomiske delsystemets ytelser kan bidra til at idretten realiserer seieren og prestasjonsforbedringene, er det aktuelt å koble seg om mot dette delsystemet på den ene eller annen måte. I denne sammenheng skal jeg i hovedsak berøre de former som har hatt direkte eller indirekte konsekvenser for anleggets utforming.

Til alle tider har idretten vært mer eller mindre koblet opp mot det økonomiske delsystemet gjennom gaver og *velgjørenhet*. Som vi har sett har denne velgjørenheten rot i maktinteresser innenfor det politiske delsystemet. Den ga makthaverne legitimitet og herredømme. Patrokolos sin formue og etterlatenskaper ble fordelt på de aristokratiske deltakerne i begravelseslekene som ble holdt til hans ære. Greske aristokrater ga rundhåndet ut av sin rikdom for at det skulle kunne bygges idrettsanlegg hvor deres likemenn kunne konkurrere. De finansierte arrangement som de panhellenske leker og dele ut prispenger til vinnerne. Innføringen av slike prispenger indikerer en annen variant av denne strukturelle koblingen. Idrett ble et middel til å skaffe seg et utkomme, ja til og med *rikdom*. Middelalderens riddersønner som ikke var førstefødte kunne skaffe seg økonomisk uavhengighet og makt gjennom å ta til fange andre riddere gjennom ulike ridderturneringer og avkreve løsepenger. Fra 1650 og framover ble 'gambling' og 'stake money' karakteristisk for denne koblingsvarianten mellom idretten og det økonomiske systemet. Etter industrialiseringen med dets økende urbanisering og og behov for utspredelse og fritidssysler åpnet opp for å kreve inngangspenger for å være tilstede på det voksende antall idrettsarrangementer som ble avholdt. Idrett som et område for *profitt* var nå i sin spede begynnelse. Økt profitt ga muligheten for å bygge ut anleggene for regulere tilstrømmingen og sikre den idrettslige virksomheten samtidig som det ga eierne inntekter.. Dette sammen med gjenfødingen av de olympiske leker og disse lekenes tidlige assosiering med verdensutstillingene, framveksten av moderne kommunikasjonsmidler og massemedier og befolkningens økte fritid og konsumsjon av fritidsrelaterte produkter hvor idrett inngikk som et sentralt produkt, åpnet for stadig nye variasjoner av den strukturelle koblingen mellom idretten og det økonomiske delsystemet.

Koblingen mellom idretten og det økonomiske systemet i moderne tid har i første rekke tatt form av *sponsing*. I økende grad i moderne tid mottar idretten penger og andre goder fra næringsliv og finansverden mot å la disse bli assosiert med idrettsutøvere og idoler gjennom reklame og profilering i massemedia (se neste avsnitt). Denne koblingen har resultert i en *profesjonalisering* av idretten og en mulighet for *legitimering* av akkumulering av kapital i det økonomiske systemet. På mange måter er dette fortsatt en form for velgjørenhet som gir bestemte grupperinger legitimitet, ikke i første rekke en legitimering av politisk makt som det var tidligere, men en legitimering for akkumulering av kapital. Finansmennene Røkke & Gjeldsten er et norsk eksempel på hvordan økonomisystemet både rettferdiggjør og forsterker akkumulering av kapital gjennom å sponse idretten. Dels investeres det i et fantastisk fotballstadion til bruk for den lokale fotballklubben i Molde. Dernest legges det et finansielt grunnlag for innkjøp av spillere til klubben. Nye Molde stadion er et imponerende anlegg. Det ivaretar fotballens ønske om best mulig fasiliteter, inkludert en flott grassmatte. Det blir et møtested for politikere, forretningsforbindelser og andre viktige personer. Det finnes egne æreslosjer, restaurant og VIP-plasser som kun disse kan benytte, et sted hvor det politiske og økonomiske delsystemet kan kobles. Massemediene har fått utmerkede arbeidsplasser og spesialforpleining for å formidle opplevelsene fra kampene. Og supporterne og vanlige folk er også tilgodesett med gode 'ståplasser' og skikkelige sitteplasser. Dette stadion illustrerer hvordan det økonomiske systemet sponser idretten i første rekke med henblikk på en legitimering av kapitalakkumulasjon. Det hele motiveres dels av troen på å skape samhold og innsats innad i organisasjonen gjennom å bli assosiert med toppidrettsutøvere og idrettsidoler, dels å skape 'good will' for bedriftsledere, bedriften eller konsernet både blant politikere, massemedier og i allmennheten, dvs. i den samfunnsmessige diskursen og dels ut fra ønsket om å selge flere produkter.

At idretten gjør seg nytte av pengene for å vinne og prestere bedre endrer ikke på det faktum at pengene fortsatt er et betalingsmiddel innen det økonomiske delsystemet. Men idretten kondisjonerer pengene f. eks. til idrettsresultater og idrettsanlegg og ikke til tradisjonell profitt som en ser i det økonomiske systemet. Denne endringen fra tidligere tiders gaver og velgjørenhet må sees på bakgrunn av at den moderne idretten gjorde seg bruk av en tilleggskode. Deler av idretten opererte etter hvert ut fra en tilleggskode 'framgang/tilbakegang'. Dette kan sees på som en utdifferensiering av et delsystem i idretten som kan kalles 'toppidrettssystemet' til forskjell fra 'breddeidrettssystemet'. I de aller fleste land kan det observeres to slike delsystemer i

idrettssystemet. I toppidrettssystemet akselererte utviklingen i retning av stadig prestasjonsforbedring. For å skape stadig bedre idrettsprestasjoner i dette delsystemet måtte mer og mer tid gå med til trening, planlegging, systematisering, tilrettelegging, kunnskapsinnhenting, osv. For utøverne medførte dette at den tid de brukte på idrettslig utfoldelse, kom i konflikt med den tid de i utgangspunktet måtte bruke på inntektsbringende virksomhet. Det medførte et problem som måtte løses. Hvordan få mer tid til idrett? Det var også slik at det ble utdifferensiert flere og flere deltakergrupper i de ulike idrettssystemene, så som trenere, ledere, støtteapparat, organisatorer, publikum osv. for å ivareta ulike funksjoner for å sikre at idrettsprestasjonene hadde den kvalitet de skulle ha ut fra den binære koden og dens tilleggskode. Det lå to løsninger tilgjengelig for idrettssystemene som svar på disse problemene. Utøvere og andre deltakere kunne motta penger som kompensasjon for den tiden som egentlig skulle gått til inntektsbringende virksomhet. Når så det åpnet seg en mulighet for dette gjennom en strukturell kobling til det økonomiske delsystemet, var det dermed åpnet opp for den andre løsningen, nemlig å ta utdanning som kvalifiserte for jobb innenfor idrettssystemet som trenere, ledere, støtteapparat osv. Begge deler fant i økende grad sted. Både utøvere og andre deltakere fikk etter hvert idrett som yrke, og for å kunne drive med dette yrket måtte de gjennom en lang «utdanning» eller «oppptrening» i dette yrket. Denne utdanningen ble delvis gitt innfor delsystemet «idrett» og delvis i andre delsystemer i samfunnet, nemlig som «kroppsøvingslærer», «idrettstrener» «fysiolog», «idrettsmedisiner» osv. Sagt på en annen måte, vi kan observere at det ble stadig flere som brukte mer og mer tid til idrettslig utfoldelse, mange gjorde det til et yrke. Det ble stadig flere som tilbød sin idrettslige kunnskap om trening og prestasjonsforbedring til interesserte mot betaling. Og i økende grad ble deltakelse i enkelte idrettssystemer forbeholdt de som hadde vært igjennom lange og krevende forberedelser.

Men også breddeidretten opplever en viss profesjonalisering gjennom tilsetting av trenere og daglige ledere for å foreta de nødvendige oppgaver, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Krav om å sikre at barn og unges behov og interesse for idrettslig utfoldelse tilfredstilles i tråd med idrettsfaglig kunnskap, lokale ambisjoner om å bringe utøvere og lag opp på elitenivå, samt økte krav til økonomisk og juridisk forvaltning av lagenes og forbundenes virksomhet, har skapt et ressursproblem. Gjennom økt tilførsel av sponsormidler fra lokale, regionale og nasjonale sponsorer gis det mulighet for profesjonaliseringen også av breddeidretten. Sagt på en annen måte: økt indre og ytre kompleksitet blir møtt med å øke den indre kompleksitet i form av profesjonalisering.

Røkke og Gjeldstens interesse for idrett kommer også til uttrykk i en annen variant av koblingen mellom idretten og det økonomiske systemet, nemlig i form av *eierskap*. Dette er en variant som er mer vanlig i utlandet enn i Norge. De har kjøpt opp en engelsk fotballklubb som de da ivaretar og utvikler i tråd med økonomisk forståelse om investeringer og gevinst. Spillere og trenere kjøpes og selges alt etter hva slags prestasjoner de leverer. Anlegg og fasiliteter vedlikeholdes og forbedres for å imøtekomme fotballens, publikums og massemedienes ønsker og interesser. I hovedsak har det ingen konsekvenser for fotballens koder om å vinne kamper og prestere stadig bedre. Disse kodene og de nødvendige idrettslige operasjoner endres ikke. Derimot kan det ha konsekvenser for hvilke spillere som til enhver tid er tilgjengelig for treneren og den spillestil vedkommende ønsker å legge til grunn. Drillo's jobb som manager nettopp i denne klubben er illustrerende for konsekvensen av denne type koblinger. Internasjonalt har det lenge vært vanlig at klubber og anlegg har vært eid og drevet av finansfolk eller bedrifter. De så tidlig betydningen av at arbeidsfolkene dels trengte å være i god fysisk form for å kunne holde ut de harde produksjonsvilkårene i bedriftene, og dels ha atspredelse og underholdning på fritiden gjennom å få på fotballkamper. Mange av vår tids klubber har sprunget ut av at bedriftsledere startet og finansierte egne fotballklubber for sine arbeidere. Internasjonalt har store deler av idretten siden siste halvdel av 1800-tallet vært drevet og finansiert på denne måten, dvs. med henblikk på profitt. Rundt 1890 kunne det være mellom 10 000 og 15 000 som betalte inngangspenger ved regulære galoppløp i England. Ca 1880 ble finalen i FA-cupen sett av ca 6 000 tilskuere. I 1899 var det 73 000. I fotball kunne mellom 20 og 30 000 tilskuere betale for å se på en ligakamp eller en viktig cupkvalifisering på slutten av 1800-tallet. I England under Viktoria-tiden ble betaling for å se på idrettsaktiviteter en økonomisk suksess. I sykling, rugby, tennis, golf, friidrett, boksing og andre idretter begynte diverse entreprenører å lukke inne arenaene, bygge nye stadion og ta inngangspenger. Den økende publikumstilstrømmingen ga også overskudd til å kjøpe inn spillere fra andre klubber. For fotball og all annen idrett hvor denne form for strukturell kobling er gjeldene er profesjonalisering innad i idretten det strukturelle 'svaret' på denne omverdenskontakten. For det økonomiske systemet er det snakk om å bedre inntjeningen gjennom å investere på nye områder. Idretten har blitt et viktig investeringsområde i det økonomiske delsystemet. Det er ingen tvil om at utformingen og produksjon av idrettsanlegg internasjonalt er blitt sterkt influert av eierskapsaspektet ved denne strukturelle koblingen. Det har manifestert seg som omfattende, komplekse og tildels kostbare anlegg i mange idretter. Men det har også hatt sine sider. For kun å nevne et eksempel så må byggeboomen av baseballbaner i USA sees på bakgrunn av økende investeringslyst på slutten av 1800 tallet og som nådde sin 'golden age' de første 50 årene i det nye århundre (Neilson 1995). Disse ballparkene ble etter hvert sentrale landemerker i de større byene i USA. En del av disse var offentlig finansiert. Disse fikk med tid og stunder problemer. Noen av disse ble kjøpt opp og sammen med mange av de privatfinansierte ble relokalisert for å komme nærmere mer interesserte og pengesterke tilskuere. Klubber og

anlegg ble altså flyttet ut fra profittmotivet hos eierne og ikke på grunn av svake eller sterke idrettslige prestasjoner.

Idrett som fritidssysselet åpnet for en annen form for kobling mot det økonomiske delsystemet, nemlig det som kan kalles *utstyrsmarkedet*, hvor fritids- og idrettsprodukter kunne omsettes. Her tenker jeg både på privat utstyr som joggesko, treningsklær, mosjonsapparater osv., og på utstyr for innredning og vedlikehold av treningslokaler og idrettsanlegg så som ribbevegg, trampoliner, spinningssykler, vektapparater, prepareringsmaskiner, snøkanoner osv. Selv om det hevdes at vestlige verdens befolkning har blitt mindre fysisk og idrettslig aktive, er det likefullt en stor andel som er deltakere i idrett eller annen form for fysisk aktivitet. De representerer et stort antall forbrukere. Selv i USA, som oppfattes som et langt mer inaktivt folk enn europeere, er aktiv idrettsdeltakelse i en eller annen form langt mer omfattende enn passiv idrettsinteresse i form av å være tilskuer eller TV-seer. Utgifter til utstyr, tjenester og anlegg økte utover i det 20. århundre ettersom idrettsinteressen skjøt fart. I 1964 brukte amerikanerne 10 ganger mer på sin aktive idrettsdeltakelse enn de gjorde som tilskuere. Salg av idrettsprodukter økte fra 475 millioner dollar i 1945 til 4 milliarder i 1970. Den stadig økende idrettsdeltakelsen resulterte i at salg av idrettsprodukter som tilsvarte 5% av bruttonasjonalprodukt. Idrettsutstyr ble et sikkert produkt å produsere og selge. F. eks. produserte utstyrsprodusenten Adidas i 1980 280 000 par idrettsko daglig. Omtrent 15 000 mennesker var ansatt verden rundt. Firmaet produserte i 40 land, og eksporterte til omtrent hele verden. Omtrent 1 milliard dollar var omsetningen i 1980. Produktspekteret besto også av bager, baller, racketter, ski, bindinger osv. For et multinasjonalt selskap som dette var det helt avgjørende å nå stadig nye markeder. Det gjorde da også sine framstøt for å bli den første offisielle sponsor i de olympiske lekene i Moskva i 1980.

Idrettens kobling til det økonomiske delsystemet må også sees i forhold til en annen strukturell kobling. Idrettens strukturelle kobling til massemediene har her spilt en avgjørende rolle for hvorledes dette har utviklet seg.

Idrett og massemedier

Denne koblingen er i første rekke en moderne strukturell kobling. Også tidligere ble idrettshelter blitt hyllet og glorifisert, som når det ble reist statuer av de olympiske vinnerne utenfor det olympiske stadion eller når bilder av kusker og gladiatører ble hengt opp på gateveggene i det gamle Roma. Men framveksten av de nye massemedier som aviser, radio og fjernsyn åpnet for en helt annen kobling. For massemedienes store interesse for idrettens prestasjoner er knyttet til dette systemets definisjon av hva som er 'nyheter' og 'underholdning' dvs. *godt stoff*.

For det moderne verdenssamfunnet er de moderne massemediene en forutsetning. Verdenssamfunnet hadde ikke vært mulig uten massemediene³⁷. Massemediene selekterer hva som skal presenteres ut fra om det er nytt, men også ut fra forventningen om at mottakerne, dvs. leserne, lytterne og seerne, er tilstrekkelig interesserte i hva som formidles. Arbeidsoppgavene i organisasjonen differensieres i lay-out, desk, programredaksjon, sendestab osv. Men mediene er avhengig tilgjengelig og relevant "råstoff", noe som kan brukes i mediens selvproduksjon. En ser raskt hvorfor idrettsstoff er blitt et så sentralt stoffområde. Hver gang det finner sted en konkurranse skjer det noe nytt. Toppidrettens grensesprengende prestasjoner og usikkerhet om utfallet av konkurransene passer som 'hånd i hanske' som materiale for mediens selvproduksjon. Nye vinnere, nye resultater, kanskje nye rekorder, nye steder, nye arrangementer osv. som observeres og formidles videre av en egen avdeling, en sportsredaksjon. Dessuten, interessen for idrett og massemedienes formidling er stor i befolkningen. Oppmerksomheten er sikret og blir ivaretatt. Men dette er ikke det viktigste i denne sammenheng. Massemedienes funksjon er ifølge Luhmann å gjøre *fiksjon til realitet*³⁸. Massemediene presenterer kun utsnitt og fordreining, men som om det var hele sannheten. Gjennom det utvalg som mediene gjør blant mulige idrettsprestasjoner og arrangement, blant mulige utøvere og idretter, i sin produksjon av idrettsstoff i redaksjonene, framstår et bestemt bilde av idretten. Det er et fiktivt bilde, men det framstår som en realitet i de mange innslag i 'nyheter og reportasjer' og 'underholdning'.

Om vi skiller ut idrett som egen stoffgruppe, er idrettsstoffet den nest største stoffgruppen i norske massemedier. Kun 'nyheter' er større. Deler av idretten får stor *oppmerksomhet* gjennom denne koblingen som gjør den mer interessant for de forannevnte sponsorer. Innholdet i idrettsstoffet dreier seg hovedsakelig om mannlige toppidrettsutøvere. Amerikanske aviser så tidlig sine muligheter i å selge sine aviser ved hjelp av sportsnyheter. Selv om den første sportsnyheten hadde vært å lese i en avis i 1733, ble det ikke trykket noe særlig idrettsstoff før i 1850-årene. Først rundt 1890 ble det egne sportssider. Radiosendinger fra idrettsstevner bidro sterkt til den økende interessen. Allerede fra sin spede begynnelse utgjorde resultater fra idrettsarrangementer en stor andel av

³⁷ Luhmann (1981) s 309.

³⁸ Luhmann (1981) s 320.

radiostasjonenes sendinger. I 1920 var det bare 200 radiomottakere i USA. Dette var økt til 16 millioner i 1931. Koblingen mellom idrettssystemet og massemediene kan nærmest beskrives som en symbiose, eller som en form for ko-evolusjon. Idrettssystemet gjorde seg nytte av de store pengene som mediene var villige til å tilby for rettighetene i sin interne differensieringsprosess, samtidig som massemediene brukte idrettens popularitet til å bygge opp sin kompleksitet. Dette er spesielt tydelig når TV-mediet gjør sin inntreden. I USA ble det i 1946 solgt 5000 TV-apparater. Dette økte til over 7 000 000 i 1950. I 1960 hadde mer enn 95% av befolkningen minst et TV-apparat. Nesten 100% hadde et slikt apparat i 1971. Idrettens popularitet økte presset på de forskjellige TV-selskapene og bidro til sterk konkurranse om senderrettighetene. Prisene og omsetningen gikk i været, mest til de lagene som hadde størst interesse blant seerne. Dette førte også til at lagenes verdi økte, fra 3 millioner på slutten av 1950-tallet til 15 millioner i 1968. Koblingen mellom idretten og massemediene har fra begynnelsen av 1900-tallet har koblingen etter hvert tatt form av diskusjonen om *senderrettigheter* av de store kampene og arrangementene som f. eks. Super Bowl og de olympiske leker. Etter hvert som mediene utviklet seg ble idretten godt stoff som ga stor inntjening for massemediene. For senderrettighetene olympiske lekene i Squaw Valley 1960 betalte CBS \$50 000 og \$394 00 for sommerlekene i Roma samme år. Til sammenlikning har NBC sagt seg villige til å betale \$705 000 000, altså 705 millioner dollar, for lekene i Sidney i år 2000. At massemediene ser markedsverdien av idrettsytelsene, kommer også til uttrykk i mediemogulenes kamp om markeder og senderrettigheter, oppkjøp av hele fotballserier osv. Idretten på sin side har måttet legge forholdene til rette slik at massemediene fikk best mulig arbeidsforhold (jf. Medierommene på Molde Stadion). De fleste toppidrettsanlegg har derfor fasiliteter og teknologi bereknet på massemedienes tilstedeværelse under større arrangementer. Koblingen har også hatt konsekvenser for hvorledes alpine og nordiske løypetraseer for ski utformes og anlegges, hvordan seieren i golf og tennis skal kåres osv. Dette er eksempler på hva vi tidligere omtalte som strukturell drift.

Medienes presentasjon kan få konsekvenser for hva samfunnet oppfatter som 'idrett' og hvilke 'idrettsanlegg' som er nødvendig for å drive idrett. For å si det på en annen måte: når massemediene presenterer idrettsidolene på deres 'hjemmebane', dvs på de store, kostbare og avanserte stadioner og arenaer, vil det kunne etablere en forståelse i samfunnet om at det er slik idrettsanlegg skal og bør være. Denne formen for strukturell kobling har også den konsekvens at idrettsformer som er mindre interessante for mediene sliter med å få oppmerksomhet og ressurser både til aktivitet og til anlegg. Dessuten observerer befolkningen denne formen for idrett og må reflektere over om de skal delta eller ikke. Dette vil få konsekvenser for bruken av idrettsanlegg.

I det hele tatt vil idrettens forsøk på å mestre den omverden som samfunnet og dets delsystemer representerer, innebære konsekvenser for hvilke seleksjoner idrettssystemet gjør når det skal bygge sine anlegg. Totaliteten av disse prosessene, sammen med idrettens forsøk på å mestre de økologiske omgivelser vil resultere i en sosial konstruksjon bestående av materialiserte forventninger om forventninger, som er observerbar for potensielle brukere, dvs. individer.

Oppsummering

Idretten har i historiens løp hatt mer eller mindre aksept i samfunnet og har i større eller mindre grad betydd noe for andre delsystemer i deres utvikling. Dette har fått konsekvenser for hvorledes idrettsanleggene har blitt utformet og realisert. Jeg har forsøkt å vise hvorledes det politiske systemet har formulert betingelser og rammer for anleggsbygging, hvordan teknologi og byggekunst har materialisert seg i idrettsanleggene, hvordan det økonomiske delsystemets ønske om investering og profitt gjorde det mulig å realisere ulike former for anlegg og utstyr og hvordan massemedienes interesse for 'godt stoff' har blitt tatt med i betraktningen og planleggingen av store arrangement og deres idrettsanlegg. Koblingen mellom samfunnet, dets delsystemer og idrettssystemet har forfordelt visse anleggstyper på bekostning av andre, noe som i sin tur har hatt konsekvenser for befolkningens bruk og ikke bruk av de samme anleggene.

V. Den sosiale konstruksjonen

Fra et systemteoretisk perspektiv kan det hevdes at et idrettsanleggs funksjon er å opprettholde og regulere den idrettslige kommunikasjonen. Et vesentlig aspekt ved et systems kommunikasjon dreier seg om 'omverdenen'. Idretten, alle andre sosiale systemer, består nettopp som en forskjell fra 'omverdenen' og må kontinuerlig og uopphørlig forholde seg til denne. Systemteoretisk formulert må idretten møte omverdenens kompleksitet med å bygge opp sin egen kompleksitet. Utfallet av disse prosessene vil også manifestere seg i anlegget slik jeg har forsøkt å antyde på sidene foran. Uten overdrivelse kan det derfor slås fast at et idrettsanleggs form og funksjon er et resultat av svært så komplekse og kompliserte prosesser. Resultatet er en sosial konstruksjon som på norsk er blitt betegnet som 'idrettsanlegg'. På sidene foran har jeg argumentert for hvordan denne sosiale konstruksjonen skal analyseres og begrepssettes sosiologisk. Jeg skal her utdype og presisere dette resonnementet ved å argumentere for at 'idrettsanlegg' er en sosial struktur bestående av sosio-materialiserte forventninger om forventninger; det jeg vil betegne som *tause forventninger*. La meg utdype hva som ligger i dette.

Tause forventninger

Først vil jeg ha leserne med på et tankeeksperiment. Tenk dere følgende situasjon: Dere befinner dere på et tradisjonelt stadion med oppmerking for friidrettsøvelser og for fotballspill. Hadde jeg vært sportsjournalist, hadde jeg spurt: "Hva føler dere nå?". Noen vil kanskje føle en sterk lyst til å løpe om kapp, kaste med diskosen, skåre et mål osv. Men mange føler et ubehag: et sterkt ønske om å komme seg vekk. "Jeg har ikke noe her å gjøre!". Uansett behag eller ubehag, vi reagerer alle mer eller mindre intuitivt på de tause forventninger som ligger i anlegget i form av oppmerking, utforming og utstyr. Jeg påstår at vår respons er en *funksjon* av vår observasjon av anleggets tause forventninger og hvordan våre egne erfaringer og opplevelser i tilsvarende anlegg er nedfelt som en type kompetanse, dvs. taus kunnskap, i våre kropper.

Hver type idrett former sitt anlegg i henhold til de nødvendige refleksive forventninger som gjelder for denne typen idrett spesielt. En golfbane observeres av Ego som en materialisert forventning fra Alter om at Ego skal spille golf der og ikke drive kappløping. Mao. bestemmelsen av hvem som er dyktigst skal skje gjennom å slå en ball rundt en bane med færrest slag og ikke gjennom å tilbakelegge strekningen fortest til fots. For å formulere det mer presist systemteoretisk: det symbolsk generaliserte *mediet* 'å vinne' er gitt den spesifikk *form* vi kaller 'golfspill'; en form som er medium på neste nivå og som tar form av et anlegg. Altså: et idrettsanlegg er en form av en form³⁹. Fra min sosiologiske synsvinkel er altså et idrettsanlegg refleksive forventninger som sikrer idrett som en form for kommunikasjon. Vi observerer forventningene og vet hva som skal til for å innfri dem. Som form gjør den oss i stand til å observere forventninger om bestemte ferdigheter, regler, etikette, og lignende; forventninger som regulerer hvilke *ytelser* den aktuelle idrettsform forutsetter for at kommunikasjonen skal kunne vedvare. Deltakerne slipper møysommelig å konstruere krocketspillet på nytt for hver gang. De slipper å si alt som skal til for å spille krocket. Forventningsstrukturer som idrettsanlegg både letter og sannsynliggjør at bestemte former for kommunikasjon kommer i gang og vedvarer. En golfbane 'krever' at utøverne er villig til, og i stand til å slå den lille, hvite ballen stort sett rett fram i retning av hullet og helst ikke bruker flere enn ca. 108 slag på å 'hulle ut' 18 hull⁴⁰. Spillere som 'hakker' seg fram med langt flere slag får mange (om ikke alltid like høflige) oppfordringer om å bestille time hos Pro'en, dvs. en profesjonell instruktør. Et helsestudio 'krever' at brukerne bruker de forskjellige apparatene i tråd med den øvelsen den er konstruert for. Et benkpressapparat skal brukes til benkpress, ikke til 'Sit ups'. De forskjellige idrettsanleggene vil med nødvendighet variere med henblikk på omfang og styrke i hvilke ytelser som forventes. Det ligger få og lite krevende forventninger i 'enkle' anlegg og mange og kompliserte forventninger i de mest avanserte anleggene. Ei lysløype vinterstid forventer ikke større og mer krevende ytelser av aktørene enn at de bruker ski og staver for å komme seg rundt. Utforløypa i Kitzbühl inneholder et sett av forventninger om helt andre og komplekse ytelser. Begge anleggene fyller sin funksjon i kommunikasjonen. Dette må ikke forstås dit hen at noen tror jeg hevder at det er materialiteten eller formen som kommuniserer. Nei det er tvert om omvendt, nemlig at for å sikre at denne form for kommunikasjon vedvarer og gjentas over tid, må det etableres strukturer. Individet tillegger løypas form og trasé mening. Løypa blir konstruert kommunikativt som informasjon, som individet kan slutte seg til eller la være. Et idrettsanlegg er altså en struktur av refleksive forventninger som er gitt en materiell form.

³⁹ Se Luhmann 1991, 1997 for en drøfting av 'medium' og 'form' som begreper som er tenkt å erstatte begreper som substans, materie o.l innen sosiologien.

⁴⁰ En standard golfbane er normert til 72 slag. Med de tilleggs slag som maksimalt handicap (grønt kort) gir, vanligvis rundt 36 slag, kommer en opp i 108 slag.

Alle som observerer disse sosiale strukturene vil umiddelbart og intuitivt være klar over hvilke ytelser som forventes i disse og tilsvarende idrettsanlegg. Dette til tross for store forskjeller i strukturell kompleksitet. Det er imidlertid ikke gitt at de som *kan* levere de etterspurte ytelsene faktisk *gjør* det. Det er ingen *kausal* relasjon mellom sosiale *strukturer* og individuelle *handlinger*. Byggingen av en hoppbakke vil ikke forårsake at alle som observerer bakken vil hoppe på ski. Individuer observerer slike sosio-materielle forventningsstrukturer og vurderer ut fra tidligere erfaringer og opplevelser om det skal gi sin tilslutning eller avvisning. *Hvordan* dette skjer er temaet for et senere avsnitt. Her skal bare understrekes at selv om to fotballbaner oppleves som 'fotballbane', vil de tause forventninger som kan observeres være ganske forskjellig. Det vil igjen få konsekvenser for hvem som bruker banene og hvem som ikke gjør det. For både å kunne tydeliggjøre det unike og likevel generelle ved idrettsanlegg og for å få fram hvordan idrettssystemets egen autopoiese og interaksjon med omgivelsene nedfeller seg i form av materialiserte forventninger vil jeg ta utgangspunkt i to eksempler, nemlig 'Nye Molde Stadion' og 'Kåsinjordet'. Deretter vil jeg skissere noen antakelser om hvordan ulike forhold og betingelser for idretten, anlegget og omgivelsene vil få forskjellige konsekvenser for anleggets form og funksjon og dermed også for individenes observasjon og opplevelse av ulike idrettsanlegg.

En fotballbane er ikke en fotballbane

Det er ikke tvil om hva som skal foregå på Nye Molde Stadions 105 x 68 meter spilleflate. Det er kun *football* som skal kunne finne sted her. Det er ikke merket opp verken for verken friidrett eller andre idretter, slik det kan være på andre fotballstadion, som f. eks. Bislett. Det er svært *rigid* i sine forventningsstrukturer. Kun de ypperste idrettsprestasjoner blir inkludert. De som får lov til å spille er i første rekke *eliteseriespillere*, enten alet opp i Molde og omegn, eller kjøpt inn med midler fra pengesterke 'onkler'. Det er altså spillere som forventes å levere topp ytelser med henblikk på å vinne eliteserien. Kun de 16 som er i best form blir tatt ut på laget til det aktuelle kampene. Både anlegget som kampen følger regler og *standarder* fastsatt av det internasjonale fotballforbundet. Spillere, trenere og støtteapparat har over lang tid skaffet seg den nødvendige *spesialkunnskap* og –forståelse som skal til for å møte og muligens overvinne det besøkende motstanderlaget som er av samme kaliber som vertene.

Nye Molde Stadion eller populært kalt '*Røkkeløkka*' sies være landets mest moderne fotballanlegg. Det avspeiler hvordan den moderne fotballen er koblet opp mot andre delsystemer som økonomi, politikk, arkitektur, vitenskap, teknologi og massemedier. Anlegget har en prislapp på 160 mill. kroner, hvorav det *offentliges* utgjør en mindre, men likevel betydelig del. Kommunen har bidratt med 10 mill. kroner, og det er bevilget 2,7 mill. i spillemidler. Den totale prosjektpriis inkludert 2.800 kvm næringslokaler er 212 mill. kroner, hovedsakelig finansiert av de rike *næringslivsonklene* Gjelsten & Røkke. Den *arkitektoniske* utformingen understreker det monumentale og moderne. Arkitektens materialvalg har gitt anlegget et vakkert og særpregt utseende. I fasadene finner vi granittstein og glass. Granitten er hentet fra Portugal og er i to forskjellige farger, en lys og en mørk. Fasaden mot stadion består av aluminiumskassetter. Gressmatta er av samme type som blant annet Lerkendal og Ullevaal har, med 4% kunstgress, varmekabler, og er altså beregnet på spill om vinteren. Totalt opparbeidet areal 42.000 m², noe som tilsvarer 6 vanlige fotballbaner. Spilleflaten er 105 x 68 meter. Den er dekket av naturgress, sådd sommeren 1995 på Nordre Gjølstad Gård, Kongsvinger, men ispedd 4 % kunstgress. Undervarme er vannbåren i gressarealet slik at banen også kan brukes på vinteren. *Teknologien* er sterkt inne her. *Massemediene* har fått gode arbeidsvilkår. Arealet for for TV/radio i 5. etasje er ca 310 m². TV-studioet er til TV-selskapenes disposisjon ved arrangement på stadion. Så vel TV-studioet som tilliggende kommentatorbokser for radio/TV har panoramavinduer mot arenaen Presselobbyen er møblert for 25- 30 personer. Tilknyttet lokalene er arbeidsrom for pressen, bestående av 6 - 8 plassenheter og 4 mørkerom for fremkalling av filmer. *Publikumskapasiteten* er 11 000. Men ikke alle kan ferdes hvor som helst på Molde Stadion. Æreslosjen er 88 m² og er møblert for 25-30 personer. På tribunen til æreslosjen er det 52 sitteplasser. Molde Business Club (MBC) har 14 VIP-losjer, alle utleid for 1998-sesongen. 'Tornektrattet', dvs. supporterklubben har sine egne ståplasser. Resten av plassene kan kjøpes av 'allmuen'. De fleste vil kunne observere de tause forventningene som er materialisert i dette anlegget og foreta de nødvendige refleksjoner om tilslutning eller avvisning.

Kåsinjordet står i skarp kontrast til '*Røkkeløkka*'. Det er et område som er regulert i kommuneplanen som ei 'fotballøkke'. Det kommer da også tydelig fram gjennom at det har to mål og store ballnett bak målene for å skjerme boligbebyggelsen rett bak. Alle som observerer dette anlegget vil observere at de tause forventningene er mer fleksible og mindre bydende enn hva som kommer til uttrykk i '*Røkkeløkka*'. De fleste vil se mulighetene framfor begrensningene. Det kan spilles fotball, men også andre aktiviteter kan benytte området, og definere det til sitt 'anlegg'. Området rommer et potensial for ulike sosiale anleggskonstruksjoner hvorav 'fotballbane' er en, om enn den mest nærliggende. Det er et *plastisk* anlegg, det kan formes etter behov. Når det spilles fotball her, og det gjøres det ofte, er lagene ikke så opptatt av hvor grensene går. Ballen er ute når den ut fra øyemål er 'bak mål' eller den farer ut i kattet på den ene siden, eller ut på veien på den andre. Kun nødtørftige regler brukes, det råder 'fair play', ingen dommer er nødvendig. Verken mål, spilleflate eller ball er heller etter reglene. Her

inkluderes spillerne ut fra interesse og ikke prestasjoner. De som ønsker å være med får være med, enten de er 5 år eller 70. Fra tid til annen velges det lag, og da skjer det som vanlig på grunnlag av 'spillernes' ferdigheter. Men ingen står igjen og ikke får spille. Det fordres ikke annen kunnskap og forståelse enn at ballen skal sparkes mot mål ved hjelp av bena. Breisås Vel har betalt målene og kommunen sørger for klipping av gresset et par ganger om sommeren. Noen ganger er gresset så langt at ballen ruller dårlig. De økologiske omgivelsene blir et problem for spillet. En og annen gang er det noen foreldre langs sidelinja. Det er mer for å sjekke hvordan barna har det, framfor genuin tilskuerinteresse. Dette er de eneste systemene som denne fotballformen er koblet opp i mot.

Som potensielle 'brukere' vil vi alle intuitivt oppfatte at disse anleggene tillater og oppfordrer til deltakelse på svært forskjellige måter. De fleste av oss vil vite hvordan vi skal etterleve de forskjellige forventningene. Det har vi fått med oss gjennom sosialiseringen. Det er derfor klart for de fleste hvem som kan spille på Kåsinjordet og hvem som kan løpe ut på Røkkeløkka. Like fullt er vi nærmest ubevisste om og ureflekterte over på hvilken måte og i hvilken grad slike forventninger 'styrer' våre liv og vår idrettslige aktivitet. Dette skriftet har så langt forsøkt å begrepssette dette sosiologisk i form av en skisse eller modell. La meg ytterligere forsøke å få fram hvordan forskjellen mellom ulike idrettsformer og deres respektive omverden, som f. eks. Kåsinjordet og Røkkeløkka, materialiserer seg som sosiale konstruksjoner av tause forventninger og hvordan vi forholder oss til disse.

Noen implikasjoner av skissen

Som antydnet foran vil idrettssystemet i sin autopoiese måtte tematisere 'rommet' og foreta nødvendige seleksjoner for at kommunikasjonen kan fortsette. Gjennom en bestemt form for kommunikasjon trekkes det grenser og markeres en innside. Kommunikasjonsdeltakerne vil altså se dette i form av merking. Merkingen indikerer hvilke ytelser som anses relevante i kommunikasjonen og hvilke som ikke vil det. All merking vil derfor vise til hvilke handlinger som forventes å finne sted og dermed også hvilke som ikke er aktuelle. Hver idrettsform vil ha sine respektive merkinger, forståelig for de som allerede vet hva merkingen betyr, men også observerbar for de som ennå ikke har deltatt i den aktuelle idrettsformen. De sistnevnte vet at slik merking betyr noe, men har ennå ikke lært seg *betydningen* av merkingen. Disse vil, om de slutter seg til denne form for kommunikasjon, i den innledende fase, måtte lære seg hva de ulike merkene betyr av typen "Her kan eller skal dette gjøres, men ikke det eller det!" osv. Merkingen symboliserer altså hvilke kommunikasjonshandlinger som er aktuelle, dvs. henviser til det aktuelle systemets mening. F. eks. vil utslagsstedene på en golfbane være merket med staker av ulike farger. Her har tidligere spillere slått ut sine baller og her skal nye spillere slå ut sine. Nye golfspillere vil lære at hvite staker på utslagsstedene betyr at her skal de aller beste spillerne slå ut. Gule staker indikerer at her kan mannlige spillere slå ut i motsetning til røde staker som er merkingen for 'dametee'. Men hvite, gule og røde staker andre steder på banen kan bety helt andre ting. Forsvinner f. eks. ballen utenfor noen hvite staker langs fairway er ballen utenfor banen ("out of bounds"). Skjer dette må spilleren slå et nytt slag for å komme inn i spillet igjen. Forsvinner ballen ut i et område merket med gule staker, vet spilleren at nå er ballet gått i et 'vannhinder'. Det impliserer at visse handlinger er lovlige og andre er ulovlige. Merkingen regulerer altså hvilke ytelser som er gyldige og hvilke som ikke er det.

Graden av merking og de begrensninger eller rammer dette setter for hvilke ytelser som kan tilsluttes, henger sammen med hvor komplekst det aktuelle idrettssystemet er. *Kompleksitet* i denne sammenheng betyr at ikke alle elementene kan forbindes med hverandre samtidig. Visse seleksjoner er nødvendige for å aktualisere relasjoner mellom elementer⁴¹. Nedsikrevne regler kobles til seriefotball gjennom standardisert oppmerking. Jo flere elementer, jo flere mulige relasjoner, jo mer kontingens. Kontingens kan reduseres gjennom merking. Jo mer komplekst idrettssystemet er, jo mer merking kan observeres; og omvendt. En uhøytidelig kamp på Kåsinjordet har få elementer og få relasjoner. Måten det skal spilles på, hvilke regler som skal brukes, hvor banen slutter, hvems som skal få være med osv. bestemmes der og da gjennom kommunikasjonen. Anlegget trenger ikke fysisk merking i nevneverdig grad. En kamp på Røkkeløkka har langt flere elementer og relasjoner og dermed større kompleksitet og kontingens. Større grad av merking er nødvendig. Graden av systemkompleksitet er også ett uttrykk for hvor kompleks den aktuelle omverden for dette systemet er. Den moderne toppidrett med dens tilleggskode om stadig forbedringer og utdifferensiering av delsystemer som støtteapparat og sponsorkontakter osv., manifesterer hvor kompleks idrettssystemet oppfatter at omverdenen er. Det følger av dette at jo mer kompleks det aktuelle idrettssystemet er jo mer kompleks vil idrettsanlegget være, dvs. langt flere tause forventninger vil være materialisert i anlegget. Det så vi av sammenlikningen av 'Røkkeløkka' og 'Kåsinjordet' over.

⁴¹ Se Luhmann (1984) s 42ff, Baraldi et al (1997) s 93f.

Et aspekt av forventningskompleksiteten går på hvordan ulike *roller* er utdifferensiert i idrettssystemet. Den moderne toppidretten har differensiert ut en rekke primære, sekundære og tertiære roller. I fotball finner vi primærroller som keeper, forsvarere, midtbanespillere, spisser og innbyttere. For å produsere best mulige prestasjoner er det differensiert ut sekundærroller som trenere, kampanalytikere, medisinsk personell og annet støtteapparat. For å sikre at spillet er i tråd med reglene er det differensiert ut egne roller som 1 hoveddommer, 2 linjedommere og en 4. dommer som tar seg av innbytte av spillere. Ofte er det andre funksjonærer og sikkerhetsfolk. Dette er også sekundærroller. Tertiærrollene er publikum og supportere, mediafolk og teknikere osv. Tilsvarende kan vi se at i mindre komplekse systemer har langt færre utdifferensierte roller. Av dette følger at det vil være langt flere observerbare *rolleforventninger* i et komplekst idrettsanlegg enn i et mindre komplekst anlegg. På 'Røkkeløkka' vil det være tydelige markering av hvor publikum skal befinne seg og hvor spillerne har sine plasser. På 'Kåsinjordet' vil skillet mellom 'spillere' og 'tilskuere' være uklart og dermed lite materialisert i anlegget. Og jo mer komplekst et idrettssystem og dets idrettsanlegg er, jo mer spesifikk inkludering og ekskludering kan vi observere. Ikke alle får spille på 'Røkkeløkka'; kun de med de nødvendige eliteseriespillferdighetene. På 'Kåsinjordet' kan det se ut som om det inkluderes 'spillere' mer ut fra interesse enn ferdigheter. En minimumsferdighet kreves imidlertid, nemlig at de er villige, og i stand til, å spille ballen i retning av et av de to målene. For å få denne formen av fotball i gang må kravene til ferdighet reduseres. Det er ikke tilfelle på Røkkeløkka. Der inkluderes de med de beste ferdighetene som klubben disponerer. Om en flokk gutter prøver å få spille på Røkkeløkka, vil det ikke gå mange minutter før banemannskap er på plass og får de kastet ut. De fleste unge fotballspillere har en eller annen gang erfart at 'gressbanen' eller 'hovedbanen' er forbeholdt A-laget enten de spiller i eliteserien eller i 8. divisjon.

Tilsynelatende vil de materialiserte forventninger i noen anlegg i sterk grad begrense handlingsrommet for deltakerne, f. eks. en tennisbane. Her er forventningene så entydige og strenge at det er ikke å tenke på å bruke dette anlegget til noe annet. I andre tilfelle vil forventningene legge få føringer på hva som kan foregå. Ei fotballøkke er et nærliggende eksempel. Men 'ei løkke' er ikke å betrakte som ett anlegg, men egentlig flere. Flere aktiviteter, slik som fotball, slå ball, kappløping, sekkeløp og lignende kan finne sted. Deltakerne står fritt til å 'utforme' anlegget etter den valgte aktiviteten. Sagt på en annen måte: området, eller 'løkka' i dette tilfellet, er multifunksjonelt, dvs. det kan omdannes til det anlegget som den aktuelle kommunikasjonsformen til enhver tid finner nødvendig å realisere. Når barna ønsker å slå ball blir 'løkka' til en 'slå-ball-bane'. I neste øyeblikk kan det omdannes til 'fotballbane', f. eks. hvis noen eldre barn eller ungdommer kommer og sier at 'Her skal vi spille fotball. Pell dere vekk!'

Oppsummering

Ethvert idrettsanlegg er å betrakte som et sett av tause forventninger, hvis hovedfunksjon er å opprettholde og regulere den kommunikasjonsformen som kalles 'idrett'. Men omfanget og kompleksiteten av hvilke og hva slags tause forventninger som materialisert i anlegget, vil variere veldig, i tråd med hvilken idrettsform som har produsert anlegget.

Slike forventninger vil være forholdsvis enkelt å observere for individet, ikke minst de som er materialisert i anlegget. Det enkelte individ vil måtte forholde seg til det aktuelle anlegget og selv si 'ja' eller 'nei' til de forventninger som ligger i anlegget. Enten det sier 'ja' eller 'nei' innebærer det bestemte konsekvenser. Dessuten, det vil være mange og omfattende komplekse prosesser om ligger bak de erfaringer og opplevelser som ligger til grunn for beslutningene. La oss nå se nærmere på forholdet mellom idrettsanlegget og individet.

VI. Idrettsanlegget og dets brukere

Som leseren allerede har forstått vil forholdet mellom idrettsanlegg og brukere bestemmes dels av hvordan anlegget konstrueres og formes systemet i interaksjon med omgivelsene og dels av hvordan individer observerer og reflekterer over denne sosiale konstruksjonen for å realisere sin egen autopoiese. Dette forholdet må altså sees fra to sider, dels fra idretten og idrettsanlegget og dels fra individet. Hvordan skal så dette forstås og formuleres systemteoretisk?

Sentralt i den sosiologiske systemteorien er påstanden om at mennesket befinner seg i det sosiale systemets omgivelser. Det sosiale systemet og mennesket er riktignok forutsetninger for hverandres eksistens. Ingen av disse systemene ville kunne eksistert uten det andre. De har gjennomgått en vekselvis ko-evolusjon gjennom det som tidligere er betegnet som strukturell kobling. Det er den strukturelle koblingen mellom individet og idrettssystemet som er temaet for dette kapitlet. Men hva menes med 'individet'? Det lar seg også vanskelig hevde fra et systemteoretisk perspektiv at individet er et enhetlig system (Luhmann 1996). Det er snarere en rekke systemer så som et organisk, immunologisk, nevralt og psykisk system som i dagliglivets observasjon av dette subsumeres under betegnelsen 'individ'. Disse systemene representerer hver for seg og samlet et problem for det sosiale systemet vi her diskuterer. Hovedproblemet er å sikre at individet leverer de nødvendige ytelser slik at systemet kan produsere og reprodusere seg selv, dvs. at idrett produseres og reproduseres.

Dette er problematisk å forstå. Men vi har alle opplevd dette, uten å ha satt disse begrepene på det. La oss ta utgangspunkt i hvordan barn velger lag når de skal spille fotball på løkka. To stykker, vanligvis de to beste til å spille fotball, skal i tur og orden velge ut de spillerne de vil ha på sitt lag. Da velger de ikke ut fra utseende, hårfarge, familiens rikdom og lignende, men ut fra de fotballferdigheter den enkelte har. De som vanligvis spiller fotball best er de som velges først. De som står igjen og kanskje ikke får være med er de som er dårligst i fotballspillet. Selv på dette nivået slår fotballspillet kode og operasjoner inn og regulerer hva som er gyldige tilslutningshandlinger og hvilke som ikke er det. Sagt på en annen måte: dette fotballsystemet har klare preferanser på hvilke ytelser som er nødvendige for systemets autopoiese, dvs. å skåre mål. Det er ikke individene som enhet og helhet som inkluderes i systemet, kun deres fotballferdigheter. Denne enkle, men grunnleggende utvelgelsen går igjen i svak eller sterk form, i alt fotballspill, det være seg uformell five-a-side, i organisert form blant landets fotballklubber, slik den også benyttes for å velge ut landslag og når spillere skal kjøpes fra eller selges til utlandet. Det er deres fotballferdigheter som er relevante ytelser. Ikke deres utdanning, sosiale status, utdanningen til deres fedre osv. Dette avspeiler at det er et problem for idrettssystemet å sikre at de nødvendige ytelsene blir stilt til disposisjon. Noen ytelser inkluderes, andre ekskluderes. Dette får konsekvenser for 'hvem' som får spille og 'hvem' som ikke får det.

Inklusjon og eksklusjon av individet

Systemteoretisk formulert dreier inklusjon og eksklusjon seg om hvordan samfunnet forholder seg til individet som kompleksitet gjennom å gi anvisninger for hvordan individer som 'personer' skal kunne delta i ulike former for kommunikasjon⁴². Begrepet 'person' er innen denne teorien definert ut fra det kommunikative aspektet. 'Person' er en sosial struktur, som samfunnet tillater, som en adressat for kommunikasjonen og for videreføring av kommunikasjonen. Personen og dennes kjennetegn, som er sosialt observerbar, oppstår i den doble kontingensens ustabile sirkularitet. Ego og Alter betrakter hverandre vekselvis noe som fører til en stabilisering av personlighetstrekk som i kommunikasjonen kan observeres både av individet selv og den andre. Måten man blir betraktet på bestemmer personlighetstypen som kan gjøres gjeldene i kommunikasjonen. En 'idrettsutøver' er en personbetegnelse sprunget ut av idrettskommunikasjonen. Idrettsutøveren er i denne sammenheng å betrakte som adressat for idrettslig kommunikasjon hvor seier er innholdet, som viderefører kommunikasjonen gjennom idrettslige tilslutningshandlinger, dvs. ytelser om å kaste spyd, løpe om kapp, hoppe langt osv. utføres som svar på andre kast, andre løp, andre hopp osv. og som meddelelse til andre idrettsutøvere om å produsere ytterligere handlinger. For at idrettssystemets autopoiese skal kunne opprettholdes må individer hele tiden levere de nødvendige ytelser. De som levere relevante ytelser inkluderes i denne form for kommunikasjon som personer. De som ikke gjør det ekskluderes fra kommunikasjonen.

Denne inklusjons og eksklusjonsmekanismen vil anta forskjellige former avhengig av hvilken samfunnsstruktur som definerer formen 'person'. I segmentære samfunn besto inklusjon av tilhørighet til et segment, dvs. stamme eller landsby. I stratifiserte samfunn skjedde inkluderingen ut fra hvilke strata eller skikt man tilhørte. Det funksjonelt differensierte samfunn, dvs. vårt moderne samfunn, forholder det seg annerledes. Flere og flere

⁴² Se Luhmann 1996 s 237ff, 1997 s618 ff, Baraldi m fl. 1997 s 78ff

handlingsområder ble differensiert ut som selvstendige operasjonsområder. Fra slutten av det 16. århundre til midten av det 19. århundre, ble flere og flere ikke-substituerbare funksjoner ivarett av delsystemer. Strukturelt sett differensierte samfunnet seg i delsystemer som ikke lenger kunne integreres i en felles grunnsymbolikk. De enkelte delsystemene som økonomi, politikk, rettsvesen, religion, vitenskap, kunst, idrett o.l. opererte i økende grad ut fra egne funksjonsspesifikke perspektiver og binære koder (Kneer og Nassehi 1993). Samfunnets delsystemer ble altså differensiert ut for å ta hånd om bestemte problemer. De skulle løse bestemte funksjoner. Inklusjonsreguleringen ble nå overtatt av det enkelte funksjonssystem. Den nødvendige autopoiesen må sikres gjennom å inkludere relevante ytelser og ekskludere andre. Alle individer representerer derfor en potensiell 'leverandør' av nødvendige ytelser for det enkelte delsystem. Individene kan derfor delta i alle funksjonssystemer, alt etter som i hvilket funksjonsområde og under hvilken kode deres kommunikasjon bringes inn i⁴³. Individet kan i prinsippet koble seg vekselvis til ulike funksjonssystemer fra det ene øyeblikket til det neste. Denne prinsipielle mulighet til å delta i alle samfunnets kommunikasjonsformer har semantisk kommet til uttrykk i de såkalte menneskerettighetene om *frihet* og *likhet*. Det står individene i prinsippet fritt hvilket funksjonsområde og under hvilken kode det vil la sin kommunikasjon bakes inn i. Alle kan drive med handel, alle kan stifte familie, alle kan drive idrett osv. Samtidig så kan ikke alle helt og fullt delta i alle former for kommunikasjon samtidig. I det funksjonelt differensierte samfunn er det overlatt til det enkelte delsystem å stå for inkluderingen og ekskluderingen.

Idrettssystemet har over tid foretatt en rekke distinksjoner som organisasjonene har vedlikeholdt og som har manifestert seg i anlegget som forventninger om forventninger. Det vil i første rekke være *generelle* distinksjoner som gjelder for idrettssystemet allment, og det vil være *spesielle* som er særpregete for den aktuelle idrettsform, f. eks. fotball. Her skal jeg kommentere noen helt generelle distinksjoner som fungerer som inklusjonskriterier. De mer spesielle komme jeg tilbake til i et senere avsnitt. Generelle distinksjoner ble tidligere i dette skriftet omtalt i forbindelse med utvikling av roller og rollestrukturer. Det mest allmenne skillet kommer til uttrykk i den binære koden 'vinne/tape'. I all idrett vil det stå om det å vinne. I andre systemer vil kommunikasjonen dreie som om noe annet, f. eks. 'turgåing'. Kun de individer som er i stand til og er villige til å levere ytelser som er relevante for det å vinne, vil inkluderes. I alle idrettsanlegg vil derfor det symbolske mediet 'seier' få en form knyttet til den idrettsform det er snakk om. I fotball vil seieren gå til det laget som får inn flest baller i det definerte målet og i tråd med reglene. I golf vil den spiller som har brukt færrest slag på de aktuelle 18 hull kåres til vinneren. Alle ytelser vil relateres til det symbolsk generaliserte mediets binære struktur, dvs. kode. Den binære koden er derfor å betrakte som det første inklusjonskriteriet. Kun ytelser som kan relateres til vinne/tape vil bli inkludert i kommunikasjonen. Alle andre ytelser vil bli avvist som irrelevante. Dette kriteriet vil kunne observeres i alle idrettsanlegg gjennom den form for materialisering som har funnet sted. Hvordan dette kriteriet vil materialisere seg i det enkelte anlegg vil variere. Men det er observerbart i alle idrettsanlegg fra antikken og til vår tid. Men i moderne tid har deler av idretten fått en tilleggskode som også materialiserer seg i anlegget og fungerer inkluderende og ekskluderende. I eliteserien i fotball vil det være snakk om å levere ytelser på svært høyt nivå, dvs. i tråd med tilleggs-koden 'forbedring/tilbagegang'.

En annet allment skille er det som ligger i betegnelsen *motstander*. Dette skille ligger innbakt i selv idrettsfenomenet, hvor Ego og Alter betrakter hverandre som motstandere, dvs. den én skal måles mot en annen for å bli utpekt som dyktigst. Det andre inklusjonskriteriet er altså å inkludere de som aksepterer å være 'motstander'. De aksepterer da også å la seg ordne i tråd med anleggets oppmerking. Når og hvordan dette skillet nedfelte seg som sosio-materiell forventningsstruktur i alle observerbare idrettsformer skal ikke undersøkes her. La meg kun bare peke på noen få historiske eksempler. 'Face-to-face' idretter som f. eks. bryting og boksing krevde ikke annen materialisering enn tilnærmet flatt underlag. Rommet kunne defineres sirkulært gjennom at andre tilskuere stilte seg rundt kombatantene. Kappløp i ulike former, innebærer en parallell ordning, og krever en avklaring av hvor løperne skal løpe i forhold til hverandre. Tildeling av inndelte baner som i antikkens idrettsarenaer er et eksempel på det. Ordning ut fra 'i-tur-og-orden-' som i tennis ble løst gjennom oppdelingen av en tennisbane i to halvdel på 1500-tallet. De to lagene i en fotballkamp fikk hver sin banehalvdel osv. M.a.o. individene ble inkludert som motstandere og måtte innordne seg den enkelte idretts utforming av dette skillet.

Et annet skille som ble trukket tidlig er skillet mellom *deltaker* og *tilskuer*. Dette er et skille som ble trukket tidlig i idrettssystemets dannelse, og er slik sett vanskelig å dokumentere tilstrekkelig nøyaktig og presist. Det er likevel nok av eksempler på at dette skillet ble trukket tidlig og kom til uttrykk til ulike tider og på ulike måter i idrettens historie⁴⁴. I *Iliaden* beskrives det levende hvordan tilskuerne sto i ring rundt de som deltok i brytekampen. Men skillet må ha vært flyktig. F. eks. blir Odyssevs utfordret til å komme fra tilskuerplass og vise akaierne hvor god han var i idrett i de idrettslekene som ble arrangert til ære for ham. Og det finnes

⁴³ Luhmann (1991) s 625.

⁴⁴ Se Tangen (1997).

beretninger fra 1600-tallets folkefotball, Hurling, som indikerer at skillet mellom deltakere og tilskuere var relativt spinkelt. Spillet kunne starte med 20-30 spillere, ulikt fordelt på de to lagene. Ettersom spillet bølget fram og tilbake mellom to landsbyer kunne eventuelle tilskuere lett la seg rive med. Dette ble etter hvert et problem og krevde en løsning. Måten fotballspillet løste dette er et eksempel. Den økte interesse for fotball i den britiske befolkning resulterte i etableringen av mange klubber. Mange ønsket å bivåne kampene. Mengden av tilskuere ble etter hvert så stor at spillet ofte foregikk i en smal korridor mellom publikum. Det ble nødvendig å holde tilskuerne unna slik at de ikke interfererte med spillet. Det ble strukket tauverk som skulle skille spillere fra publikum. Dette skjedde rundt 1880. Gjennom å ta inngangspenger forsøkte man å redusere tilstrømmingen. Men det reduserte ikke mye. Men inngangspengene kunne brukes til å bygge tribuner, først på vestsiden av banen, dernest rundt hele banen (Bale 1993). Dette impliserer da den andre siden av inklusjonsmekanismen, nemlig eksklusjonen. De som ikke hadde ferdighetene, ikke var interessert eller hadde midler til å betale inngangspenger, ble ekskludert fra denne formen for kommunikasjon.

Det ble tidlig differensiert mellom forskjellige former for deltakelse i idretten⁴⁵. Fra og med den greske idretten i antikken ble det tydeligere og tydeligere det skilt mellom de som kastet, hoppet, løp, slo, dvs. selve *utøverne* og de som trente, dømte, arrangerte, finansierte og lignende aktivitetene, dvs. *funksjonærene* (i mangel av et bedre begrep). I de mange gymnasiene i antikken var det ansatt trenere som hadde ansvaret for opptreningen av potensielle olympiske deltakere. I de mange idrettskonkurransene som ble arrangert ble bestemte personer tildelt oppgaven som dommer. Dette var ofte etter modell av de olympiske leker. Disse dommerne skulle påse at utøverne var godt trent samt å sikre at de etablerte reglene skulle følges. Dommerne hadde egne seter på arenaene. De mange lekene og anleggene som ble bygd for disse, samt alle gymnasiene, ble finansiert av rike borgere. Disse kunne gjøre regning med egne sitteplasser i anlegget. I den moderne idrett er dette langt mer uttalt og manifestert i anlegget. Trener, støtteapparat, innbytter og lignende er anvist plass i små skur langs sidelinjen utenfor selve spilleflaten. Hvis treneren oppfører seg utilbørlig, f. eks. ved at vedkommende beveger seg vekk fra det angitte område for å gi ordre om taktikk osv. kan vedkommende bli utvist, og sendt opp på tribunen. Dommerne fikk først tilgang til selve fotballbanen rundt 1870. Før det hadde dommerne sittet på tribunen. At dommerne ble en 'person' sprang ut av det forholdet at arbeidere begynte å spille fotball. Det ble hevdet at disse ikke hadde samme begrep om fair play og sportmanship som de engelske gentlemen. De sistnevnte hadde lenge hevdet at de skulle kunne avgjøre rett og gal utførelse selv. Nå brukes det en banedommer og to linjedommere i fotball. De to sistnevnte skal holde oppsyn med hver sin banehalvdel. Men de må holde seg utenfor banehalvdelene. Sponsorene som har bistått finansieringen av laget og deler av anlegget kan gjøre krav på de beste plassene for sine ansatte. I norsk sammenheng inkluderer dette også staten som finansierer deler av anlegget. Kongefamilien og den norske statsminister har som 'person' sine plasser på tribunen.

I den moderne idretten har et fjerde skille blitt trukket i økende grad, nemlig mellom *ferdighet* og *prestasjon*. I all idrett vil alle avkreves ferdigheter som å løpe, hoppe, kaste, klatre osv. De som ikke mestrer disse ferdighetene vil i utgangspunktet bli ekskludert fra idretten. Men i økende grad er slike ferdigheter blitt vurdert ut fra om de er bedre eller dårligere enn tidligere. Etter hvert var det mange gode idrettsutøvere. For å sikre at en ble bedre måtte en forbedre seg. Idretten fikk en tilleggskode om forbedring/ tilbakegang. I tråd med denne avkreves det ferdigheter som forventes å overgå tidligere ferdigheter. Det skal løpes fortere, det skal hoppes høyere og kastes lengre; det skal kort sagt utføres prestasjoner. Dessuten, for ikke å risikere at det blir for mange uavgjorte kamper, for ofte dødt løp mellom konkurrenter eller fullt hus i skyting, må en øke skåringsmulighetene eller øke vanskelighetsgraden. Alt dette har, som alle kan observere, materialisert seg i idrettsanlegg som stadig bedre dekke i friidretts-anleggens løpebane, porselensspor i hoppbakken, større fotballmål på stadion, basketkurven høyere opp på veggen og mindre blinker å skyte på. Forventninger om stadig bedre og grensesprengende prestasjoner har materialisert seg i form av sterkt teknologiserte spesialanlegg hvor kun de ypperste prestasjoner har sjanse til å bli inkludert. Potensielle deltakere er i stand til å observere hvilke prestasjoner som ønskes levert. De som ikke er i stand til eller er villige til å levere slike ytelser vil ekskluderes. Over tid vil dette resultere at færre og færre vil inkluderes i denne delen av idretten. Det er idretten blind for.

Sagt på en annen måte: den moderne idretten har utformet anlegg som materialiserer forventninger om en idrettsprestasjon som var kvantifiserbar, som kunne beregnes og planlegges, som kunne rangeres i forhold til andre prestasjoner og som skulle utføres på en standardisert måte av disiplinerte utøvere. Dette er inklusjonskriterier som det sosiale systemet idrett selv har produsert og som bestemmer hvem som får muligheten til å delta i den idrettslige kommunikasjonen. Delsystemene observerer personer ut fra deres biografi og konstruerer personen i tid ut fra vedkommendes *karriere*, enten som utøver, dommer, trener eller tilskuer. F. eks. vil alle barn kunne begynne med idrett. Etter hvert som tiden går skjerpes kravene til ferdigheter og innsatsvilje. For å sikre opprettholdelsen av de forskjellige aldersbestemte lagene og etter hvert på juniorlag og a-lag inkluderes, dvs. vinne flest mulig kamper, vil kun de personer med de nødvendige ferdighetene og

⁴⁵ Den etablerte idrettsosjologien betegner dette skillet mellom *primary and secondary involvement* (Se Loy, McPherson & Kenyon 1978).

innstillingene bli inkludert. Vi så foran at kun spillere med en eliteseriekarriere får spille på Røkkeløkka, mens på Kåsinjordet ble potensielle spillere mer vurdert ut fra om de var interessert og var villige til å sparke til ballen. Observasjoner av Røkkeløkka viser med all tydelighet hvorledes systemets krav om bestemte ytelser reguleres gjennom anleggets materialisering. Egne spillerinnganger, garderobes, korridorer ut til spilleflaten, overvåkingskameraer, vaktmesterkontorer osv. osv. sørger for at kun de med den nødvendige fotballkarriere vil bli inkludert. I de idrettsanlegg hvor denne form for idrett finner sted vil tilsvarende materialisering av inklusjonskriteriene kunne observeres. Eksemplet med Kåsinjordet viser at potensielle deltakeres karriere ble vurdert annerledes. Dette vil også kunne observeres i andre deler av idretten, eks. barneidretten. Her vil vi kunne finne tilpassede baner, mål og annet utstyr ut fra ut fra erkjennelsen av at de ennå ikke har den idrettslige karriere som gjør de i stand til å mestre voksenidrettens anlegg og utstyr. Men som vi alle vet, vil systemet over tid stille opp økte krav og forventninger og observere barn og unges karriereutvikling med henblikk på inkludering. De unge som har hatt tilfredsstillende prestasjonsutvikling vil få spille på junior- eller A-lag og få bruke den gressbanen som er forbeholdt de beste lagene. De unge eller voksne som fortsatt presterer på barnenivå vil ikke inkluderes i junior- eller A-lagspill og heller ikke få bruke disse anleggene. De ekskluderes

På vegne av delsystemene er det *organisasjoner* som skal stå for inklusjons- og eksklusjonsoperasjonene. Organisasjoner inkluderer og ekskluderer ytelser ut fra 'medlemskap'. Kun de som er medlem i de respektive organisasjonene vil få delta i de ulike formene for kommunikasjon. Kun når du er medlem i en fagforening kan du delta i denne type arbeid. Kun som medlem av statskirken vil du kunne konfirmeres. Kun som medlem i en klubb kan du delta på idrettsstevner eller organisert trening. Gjennom å betale medlemsavgift til en idrettsklubb vil man umiddelbart også bli medlem av Norges idrettsforbund som er en mer omfattende organisasjon. I det ligger det tre viktige konsekvenser for anleggsbruk. For det første er det slik at klubber og lag er de største og viktigste leietakerne av norske idrettsanlegg. Resten av disponibel leietid tas ut av andre organisasjoner. I det ligger det at hvis ikke du er medlem av et idrettslag så har du reduserte muligheter til å få tilgang til disse anleggene. I de fleste tilfellene vil tildeling av medlemskap avhenge om det betales en viss kontingent. I mange tilfelle vil den være relativt liten og i prinsippet være mulig for de fleste. I andre tilfelle vil medlemskontingenten være så stor at kun de mest bemidlede ser seg i stand til å betale denne. Da blir en rekke personer ekskludert. For det andre kan organisasjoner også regulere anleggsbruken gjennom det som betegnes som 'avgift'. Potensielle bruker må betale for å komme inn og få bruke anlegget. Dette kan være i form av en billett til svømmehallen, et årskort i slalåmbakken, en green-fee på golfbanen. I noen tilfeller vil det tilbys spillerett i form av å gi organisasjonen et lån eller kjøpe aksje i klubben for å kunne spille når det passer deg. Alle disse formene regulerer hvilke ytelser som skal inkluderes og hvem som skal ekskluderes. Den tredje konsekvensen av at organisasjoner står for inklusjons- og eksklusjonsoperasjonene på vegne av systemet går på at det er idrettsorganisasjonene som forvalter og ivaretar det regelverk som den enkelte idrett har utviklet historisk. Disse gjør sine krav gjeldene når et anlegg skal planlegges og bygges. Dette opprettholder da tendensen til standardisering av anlegg i tråd med de internasjonale regelverk for den aktuelle idretten. M.a.o. anlegget som materialiserte forventninger om forventninger bestemmes av organisasjonene og fungerer derfor inkluderende og ekskluderende på hvem som skal få delta i kommunikasjonen. Det er ikke opp til deltakerne å bestemme hvilke forventninger som skal legges til grunn for spillet eller anlegget i den aktuelle situasjonen.

Til tross for at idrettssystemet selv bestemmer *hvilke* personer som skal inkluderes og ekskluderes, og har materialisert dette i idrettsanleggene, kan ikke idrettssystemet bestemme *om* individene sier ja til å slutte seg til denne kommunikasjonsformen med disse forventningene. Under de nye betingelsene som det moderne samfunnets funksjonelle differensieringsform har skapt er det de 'fristilte' individene selv som bestemmer tilslutning eller avvisning.

Tilslutning eller avvisning

Hvis vi nå skifter fokus og betrakter 'individet' som referansesystem kommer andre spørsmål i forgrunnen. Hvorfor sier individet ja eller nei til å delta i idrett? Hvilke forhold ligger til grunn for disse svarene? Hvilken rolle spiller idrettsanleggene for de respektive valgene? Dette er spørsmål som er vanskelige og omfattende. Jeg gjør ikke krav på å gi noen uttømmende svar på disse. Kun noen få momenter som jeg selv finner spesielt interessante vil bli brakt inn. Det første momentet som må berøres er bruken av begrepet 'individ'. Det er hevdet tidligere i dette skriftet at 'individet' ikke kan betraktes som et enhetlig system. Noe forenklet kan vi si at det her er snakk om et organisk og et psykisk system som er strukturelt koblet til hverandre, men som er operasjonelt lukket for hverandre på grunn av sin autopoietiske organisasjon. Disse systemene kan også betegnes som *kropp* og *bevissthet*. Måten disse systemene observerer og erfarer idrett over tid vil få konsekvenser for hvilke svar som gis på den oppfordringene som ligger som ligger i idrettsanleggenes tause forventninger. Det er temaet for de kommende avsnitt.

Det psykiske systemet, eller bevisstheten, produserer tanker ved hjelp av tanker på grunnlag av mening. Individet, i betydningen det psykiske, vil kontinuerlig måtte observere seg selv og omverden for å kunne produsere og reprodusere seg selv. Individet, eller rettere, det psykiske systemet, bevirker og erfarer sosialisering på seg selv, enten den går i konform eller avvikende retning. Ikke desto mindre spiller omverdenen en vesentlig rolle gjennom at det psykiske systemet blir oppmerksom på at det blir betraktet av omverden. Gjennom en betraktning av seg selv (selvreferanse) og en visshet om at det blir betraktet av omverden (fremmedreferanse), ofte formulert som krav, skapes det en differens. Denne differensen, blir bearbeidet som en *forventning* som kan innfris eller avvises. Individet, eller mer presist, bevisstheten, må reflektere over betraktninger av seg selv, "Hva kan jeg?" og betraktninger av krav fra omverden av typen "Hva bør jeg?" for å skape en helhet i "Hvem er jeg?". Sagt på en annen måte, en kan være konform ved å etterkomme forventningene, eller avvikende ved å la være. På grunnlag av gjentagne slike refleksjoner, utvikles individets identitet. Fra individets ståsted er sosialisering *selvsosialisering*. Forventningene har sin viktigste egenskap i det at de kan føre til skuffelse som systemet kan bruke i genesen av "jag-bevissthet". Med det menes at forventninger tillater en dobbeltest. Når de oppfylles, indikerer de at forventninger er reelle. Men oppfylles de ikke, dvs. at systemet opplever skuffelse, kan "jag-styrke" produseres gjennom å holde fast ved forventningen. Med utgangspunkt i forventninger, enten de innfris eller ikke, kan systemet teste verden, dvs teste seg selv⁴⁶. Det gis altså et svar på spørsmålet "Hvem er jeg?". Det er altså bevisstheten, gjennom selvrefleksjon og fremmedrefleksjon, som produserer individets *identitet*, dvs. det enkelte menneskes individualitet. Det er altså ikke snakk om direkte å overføre individualitet fra samfunn til menneske. Det er snakk om å produsere og reprodusere tanker og refleksjoner på grunnlag av irritasjon fra omverdenen, som i den grad det resulterer i strukturendringer, innebærer det som kalles sosialisering. For å eksemplifisere: Et individ kan slutte seg til idrett i 12 års alderen. Vedkommende oppdager til sin store overraskelse at han er god til å kaste ball, bedre enn sine jevnaldrende. Etter som årene går kastes det spyd og diskos. Det blir omtale i avisene og mye oppmerksomhet i lokalmiljøet. Vedkommende etablerer en identitet som 'spydkaster'. For å bli enda bedre aksepteres det stadig mer slit og trening. "No pain - no gain" viser sin berettigelse. Under en større konkurranse for ungdom blir han tilbudt dopingmidler første gang. Da må han ta stilling til det eksistensielle spørsmålet "To dope or not to dope?" med de konsekvenser valget vil få for identiteten.

Samfunnet er en del av det psykiske systemets omverden og må gjøres forståelig av og for systemet selv. Den funksjonelle differensiering i samfunnet har ført til en dramatisk forandring i individenes selvforståelse og handlingshorisont (Luhmann 1997). Den nye ordningen for inklusjon av individene innebærer at det er overlatt til det enkelte individ å avgjøre i hvilket øyeblikk og med hvilken interesse vedkommende vil delta i de ulike funksjonssystemene. Den enkelte må avgjøre når vedkommende skal gifte seg, hvor mange barn han eller hun vil ha, hvilken utdanning og yrke som skal tas og besettes: hvilke av konsumønskene som skal innfris, hvilket religiøst innhold livet skal gis, hva slags politikk en skal slutte seg til, om og hva slag idrettslig utfoldelse vedkommende skal involvere seg i osv. (Luhmann 1995). Men dette representerer et problem for samfunnet. Det må derfor produseres og stilles opp samfunnsmessige forventningsstrukturer for å få individene til å stille sine ytelser til rådighet for samfunnet og dets funksjonssystemer. Samfunnet må sikre at individer produseres ytelser som kan gjøres relevante for samfunnet og alle dets delsystemer, dvs. det må skapes en *samfunnsadekvat* omverden av personer som vil levere sine ytelser i kommunikasjonsprosessen. Å få det til representerer et samfunnsmessig problem. Det delsystem eller det systemelement som er utdifferensiert for å løse dette problemet, fungerer derfor som problemløser. Delsystemet eller elementet kan i denne forstand sies å fylle en *funksjon*. For å sikre det økonomiske, politiske, religiøse, vitenskaplige og for den saks skyld det idrettslige delsystemets autopoiese, må det skapes en samfunnsadekvat omverden av personer som er villige til å bruke penger, opponere og regjere, tro og tilbe, forske og merittere, prestere og konkurrere, for å formulere meg noe upresist. For å sikre dette, må samfunnet produsere forventningsstrukturer som det enkelte individ må betrakte og reflektere over og enten slutte seg til eller avvise. Sosialisering fra et samfunns ståsted innebærer altså å produsere forventningsstrukturer for konform og avvikende atferd. Disse tar form av et *skjema*, en slags mekanisme i den strukturelle koblingen mellom individ og samfunn, som skal vekke tanker og sette igang egne operasjoner i begge systemene. Eller som Luhmann skriver: "*Diese Begriffe bezeichnen Sinnkombinationen, die der Gesellschaft und den psychischen Systemen dazu dienen, eine Gedächtnis zu bilden, das fast alle eigenen Operationen vergessen, aber einiges in schematisierter Form doch behalten und wiederverwenden kann*" (Luhmann 1997 s 110.). Kommunikasjonen forutsetter at bevisstheten forstår hva som er ment. På den annen side er det ikke fastlagt hvordan bevisstheten skal hankses med skjemaet. Og det er heller ikke gitt hvilke tilslutningskommunikasjoner som følger ved anvendelsen av skjemaet (Luhmann 1997). Vi aner at produksjonen av forventningsstrukturer i form av skjema med relevans for den idrettslige kommunikasjonen et omfattende og komplekst spørsmål. Det skal derfor kun bare antydes noe mulige momenter i denne sammenheng. Jeg vil hevde at *idrettsanlegget* og *idrettsidolet* er to sentrale forventningsstrukturer eller skjema samfunnet produserer for å få

⁴⁶ Luhmann (1994) s 176.

befolkningen til å delta i idrett. Disse to skjemaene er lett observerbare, både *direkte* gjennom de mange idrettskonkurranser som arrangeres og *indirekte* gjennom massemedienes sportssider og sportsendinger. De er å betrakte som tidligere antydning, irritasjoner på individets billedskjerm, og de inngår i det som kalles sosialisering-prosessen og må analyseres i sammenheng med den. Det meste av dette skriftet omhandler anlegget som skjema for handling. Jeg skal derfor her kun ta opp idrettsidolets eksplisitt.

Idrettsidolens symbolske makt

Idoler fungerer som skjema for atferd (Tangen 1998). De skal i økende grad tydeliggjøre hvilke ytelser som ønskes for å reprodusere det enkelte delsystem og derigjennom også samfunnet. For å sikre individuelle ytelser til det politiske systemet er det produsert idoler, som f. eks. "Gerhardsen" og "Gro", for det økonomiske systemet "Gjeldsten" og "Røkke", for kunstsystemet "Pavarotti" og "Munch" osv. Uten individuelle ytelser, i tråd med idolskjemaenes forventninger, vil ikke delsystemene kunne løse samfunnsproblemene, dvs. ikke fylle sin funksjon. Idrettsidoler som "Dæhlie" og "Cantona" synes altså å være samfunnsmessig viktig fordi idrettsystemet har en funksjon. Idolet, eller mer presist i vårt tilfelle idrettshelten, er et slikt samfunnsprodusert skjema, et skjema for atferd betinget av koden "merittering/ikke merittering". Den som ikke har gjort en meritt eller prestasjon av et eller annet slag blir heller ikke betraktet som helt. Heltens funksjon er ut fra dette å være et skjema, en gjenstand for beundring og som modell for etterlevelse gjennom at individene må reflektere over skjemaet som en del av sin selvsofisiering. Det abstrakte skjemaet "helt", må imidlertid ikke forveksles den person som bærer navnet som knyttes til skjemaet. Personen "Dæhlie" er noe ganske annet enn det samfunnsproduserte idolskjemaet "Dæhlie". Det enkelte individ skaper seg en individualitet, gjennom å følge eller forkaste disse skjemaene. Individet etablerer identitet og samfunnet får de nødvendige ytelsene når individer forsøker å etterleve helte- eller idolskjemaene. En rekke undersøkelser har vist hvordan idoler motiverer for tilslutning til ulike systemer⁴⁷. Jeg kan ikke komme nærmere inn på disse her.

Det som må nevnes i motsetning til andre samfunnsmessige skjema, et logisk paradoks. Som samfunnsmessig produsert skjema, oppfordrer idrettsidolets til konformitet gjennom ekstremt avvik og derigjennom identitet. Sagt på en annen måte, gjennom å oppfordre til å følge den grensesprengende og unike atferd som idolet representerer gis individene en mulighet for individualitet. Ved å overskride hva vanlige mennesker er i stand til å prestere, avviker idrettsutøverne fra det store flertallet og får identitet. Banalt sagt, "de blir til noe" gjennom å springe stadig hurtigere, hoppe stadig høyere og bli stadig sterkere. Ved å avvike fra det normale gjennom å sprengte grensene opptrer utøverne konformt i forhold til idrettsidolets anvisninger. Jeg hevder at idrettsidolets funksjon er å være et skjema som uttrykker forventninger om at individer opptrer konformt gjennom å produsere avvikende, men tydeligvis nødvendige ytelser for samfunnet. Men hvorfor er idolens unike, nasjonale, grensesprengende og forpliktende ytelser nødvendige for samfunnet? Svaret på det må sees i lys av bestemte samfunnsmessige forutsetninger og idrettssystemets funksjon i det moderne samfunnet. Men det kan ikke drøftes videre her. Her skal kun understrekes at avstanden mellom befolkningens egne ferdigheter og idolens prestasjoner blir stadig større. Da Kupper'n ble olympisk mester på skøyter i 1960 trente han 2 dager i uken pluss en lang søndagstur. I dag trener utøver mellom 1000 og 1200 timer, ganske nær det timetall som oppfattes som et normalt årsverk. Det er noe det enkelte individ må forholde seg til. Skal jeg drive idrett på denne måten eller skal jeg la være? Denne problematikken forsterkes ytterligere gjennom at idrettsidolene observeres i bestemte settinger, dvs. forventningsstrukturer.

For hvor finner vi så disse idolene? Hvor kan de observeres? Selvfølgelig på 'hjemmebane', dvs i det teknologiserte spesialanlegget idrettsanlegget som er bygget for toppidretten. Det er denne type anlegg som de fleste oppfatter som et idrettsanlegg. Det er anlegg som er bygget for at utøverne skal kunne hoppe stadig høyere, kaste stadig lengre og løpe stadig fortere. Og fordi dette anlegget er en materialisering av denne formen for idrett, er det denne type idrett som anlegget skal motivere for og som individene skal slutte seg til eller avvise. Den enkelte må relatere sine observasjoner av anlegget som forventningsstruktur til spørsmål som "Hva bør jeg?", "Hva kan jeg?" med konsekvenser for "Hvem er jeg?". Dette har dramatiske konsekvenser for deltakelse og bruk når mediene også i stor grad formidler fra denne formen for idrett på denne typen anlegg. I og med mediens store interesse for idrett er det langt lettere for individene å observere både idolene og anleggene og reflektere over disse i relasjon til eget ønske om aktivitet. Massemedienes betydning i sosialiseringprosessen må derfor ikke undervurderes. Den kan derfor ikke sees bort i fra i et prosjekt som dette. Men plassen tillater ikke mer enn noen få momenter. For det moderne verdenssamfunnet er de moderne massemediene en forutsetning. Verdenssamfunnet hadde ikke vært mulig uten massemediene (Luhmann 1981, 1996). Massemedienes funksjon er ifølge Luhmann gjøre *fiksjon til realitet*. Massemediene presenterer kun utsnitt og fordreining, men som om det var hele sannheten. Gjennom å ta i bruk bare deler av idrettssystemets ytelser i

⁴⁷ Se Tangen (1998) for en gjennomgang av forskningen på området.

sin egen reproduksjon, forsterker mediene idrettens funksjon. Gjennom det utvalg som mediene gjør blant mulige idrettsprestasjoner og arrangement, blant mulige utøvere og idretter, blant ulike anleggstyper osv. i sin produksjon av idrettsstoff i redaksjonene, framstår toppidretten som prototypen på både hva idrett er og på hva "framskrittet" skal sees som, grunnlagt på prinsipper som kalkulering, kvantifisering, rangering, standardisering og disiplinering. Det er et fiktivt bilde av idretten, men det framstår som en realitet. Massemediene deltar i den samfunnsmessige kommunikasjonen om idrett gjennom å gi idretten to observerbare og forståelige *former*: det gjøres gjennom produksjon av "idrettsidole" og plassere dette i "anlegget". Disse skjemaene kan individet betrakte og tenke på og samfunnet kan kommunisere om det. Massemedienes formidling av idolene og anlegget blir observert som en bilde på hvordan idrett skal utføres og hvor den skal foregå.

Nå er ikke massemediene de eneste sosiale systemene som er relevante å diskutere i forhold til individenes selvsosialisering generelt og deres tilslutning eller avvisning i bruk av idrettsanlegg spesielt. *Familien* og *vennegjengen* er også viktige systemer å diskutere i hvordan et individs sosialiseringshistoriske forløp formes. Det vil føre for langt å gå grundig inn på forholdet mellom individet og familien og individet og vennegjengen og de konsekvenser dette har for idrettsdeltakelse og anleggsbruk. Det skal tas opp igjen i en annen sammenheng. Jeg vil bare understreke det som flere undersøkelser dokumenterer at familie og venner er viktige systemer i denne sammenhengen og antyde hvorfor familien er av avgjørende betydning for anleggsbruk.

Familiens betydning

Også 'familien' kan sees på som et sosialt system⁴⁸. Det betyr at det sosiale systemet 'familie' består kun av kommunikasjon og ikke av mennesker; heller ikke av forbindelser mellom mennesker, slik tidligere systemdefinisjoner av familien vektla. Spørsmålet blir da hva slags kommunikasjon som er særegen for familiesystemet og som ikke finnes i andre sosiale systemer.

Familien hører til de eldste institusjoner i samfunnet⁴⁹. Som sosialt system er den differensiert ut av samfunnet og ikke omvendt at samfunnet består av familier⁵⁰. Og nettopp derfor har familiens samfunnsmessige betydning endret seg. I de segmentære samfunn tjente familien som grunnform for differensiering. I de stratifiserte samfunn ble familien innelukket i skiktdifferensieringen. I begge disse samfunnsformene ble menneskers tilhørighet til delsystemer ordnet ut fra segmentering i familier. De var født inn i roller og aktiviteter. Ikke så i det moderne samfunnet. I det moderne samfunnet fyller familien en spesiell funksjon som ikke noe annet funksjonssystem ivaretar. Familien er det eneste system i den funksjonelt differensierte samfunn hvor mennesket blir behandlet som hele personer. Personer er en observatørs konstruksjon; i dette tilfelle familien. I andre systemer, som f. eks. økonomi, politikk, idrett osv. blir mennesket sett på f. eks. som 'forbruker', 'velger', 'utøver' osv. Familiesystemets funksjon består i å inkludere hele personen som kommunikasjonsdeltaker. Det betyr at alt som angår en deltaker, alle handlinger, erfaringer og opplevelser, er potensielt relevant for kommunikasjonen i en familie; det være seg hva som har skjedd på skolen, om en har sovet godt, hvordan gitarøvingen har gått, "hvor kommer denne sigarettneipen fra?" osv. Den relevante kommunikasjonen er intime, personlige kommunikasjoner.

Denne funksjonen har sprunget ut av problemet som oppsto når de ulike funksjonssystemer ble utdifferensiert i moderne tid. Disse skulle som nevnt ivareta bestemte former for kommunikasjon. For å ivareta dette, dvs. å opprettholde det enkelte delsystemets autopoiese, måtte det sikres at individer leverte bestemte ytelser. Individet måtte motiveres og sosialiseres til å levere slike spesifikke ytelser som å forbruke, velge og drive idrett. Hvert system regulerer dermed selv hvem som skal inkluderes som deltaker og hvem som skal ekskluderes. Det skaper et problem med en generell samfunnsmessig inkludering av individet. Familien fikk da denne funksjonen, dvs. å gjøre individer i stand til å delta i den samfunnsmessige kommunikasjonen, dvs. å bli en 'person'. Her er det viktig å understreke at familiesystemet ikke står for en generell sosialisering. Snarere er det å betrakte som en spesiell familiær sosialisering hvor alle relevante sider av personen blir tematisert. Nettopp ved at kommunikasjonen er intim og personlig kan de erfaringer og opplevelser individet har i kontakt med andre delsystemer sammenliknes og tolkes. Når det spørres om hvordan det var på fotballtreningen så vil den som har vært på treningen mer fritt kunne gi uttrykk for sine opplevelser og erfaringer enn på selve treningen. I familien er man konfrontert med kjente personer. Det letter forventningspresset og læringen. En kan si at "nå gidder jeg ikke gå på fotballtreningen mer. Det er så kjedelig!". Men også omvendt, når eldre søsken går på trening, vil ofte også de yngre gjerne være med. De yngre lærer av de eldre. De observerer hva de andre observerer og hva de ikke ser osv. I dette ligger det en alternativ sosialisering enn hva de andre funksjonssystemene står for.

⁴⁸ Se Luhmann (1990) s 196ff.

⁴⁹ Luhmann 1990 s 197.

⁵⁰ Luhmann 1997 s 634f.

I vår sammenheng er det grunn til å understreke at når foreldre drar barna ut på tur, melder de på idrettskole, tar de med i svømmehallen osv. så gjøres dette av ut fra en forståelse av dette er til det beste for barnet. Foreldre ønsker at det skal få god helse, være sammen med kamerater, få utviklet alle sine evner og få et rikest mulig liv. At dette fra tid til annen også blandes med egne ambisjoner og statusjag, forandre ikke poenget. Alt ved personen, det være seg dets oppvekst, helse, utvikling, lykke, læring osv., blir tematisert og kommunisert. Men nettopp gjennom det står det i en helt spesiell situasjon overfor det psykiske systemet som deltar i denne kommunikasjonen og det får helt spesielle konsekvenser. En spesiell konsekvens er at man kan vanskelig bare trekke seg unna å og si "Jeg vil ikke!". Slike forsøk på unndragelse vil umiddelbart bli møtt med spørsmål om "hvorfør ikke?" eller påbud om at "Du skal!". Når foreldre mot barnas ønsker drar de med ut på ski får det både psykiske og biologiske konsekvenser. Barna kan enten komme til å like å gå på ski eller mislike det. De vil kunne få bedre kondisjon om de deltar eller ikke om de får slippe. De strukturelle koblingene mellom familiesystemet og det psykiske og biologiske systemet som danner individet, vil komme til å prege disse sistnevnte systemene på en helt bestemt måte. Gjennom operasjoner som observasjon, opplevelse og mestring vil det dannes mentale og kroppslige strukturer som former individets beslutning om å delta i idrett og dermed bruke bestemte anlegg eller ikke.

Jeg skal kort skissere hva som kan finne sted med den enkelte hvis når familien motiverer individet til å bevege seg i et idrettsanlegg.

Kroppsliggjøring av anleggets forventninger

Men sosialisering innebærer noe mer enn bare den delen av individet som jeg så langt implisitt har diskutert, nemlig det psykiske systemet. Gjennom at det psykiske systemet slutter seg til idretten, vil også de andre systemene i organismen bli strukturelt koblet opp mot idrettsutfoldelsen. Interpenetrasjonen, til forskjell fra andre former for strukturell kobling, inkluderer ikke bare det psykiske systemet men også *kroppen* og kroppsligheten. Som jeg påpekte tidligere innebærer interpenetrasjon at et system stiller sin egen kompleksitet til rådighet for oppbyggingen av et annet, men med den konsekvens at det mottakende systemet influerer på strukturdanningen i det penetrerende systemet. Sagt på en annen måte: når individet stiller seg til disposisjon for fotballspillingen vil fotballspillingen influere på individets kropp og bevissthet. Arbeidsfysiologien, treningslæren og bevegelseslæren er de fagene som tradisjonelt har beskjeftiget seg med dette forholdet, men ut fra andre begreper. Her har man sett hvordan muskelkraft kan utvikles, hvordan energi frigjøres, hvordan oksygen transporteres, hvordan trøtthet og restitusjon fungerer og hvordan trening påvirker ulike organer. Innenfor disse fagene har man også formulert hvordan treningen skal legges opp, hvilke treningsformer og metoder som er aktuelle for idrett generelt og bestemte øvelser spesielt (se Gjerset 1992). Dette er ikke tid og sted for å gå inn på disse momentene. Jeg vil kun poengtere at kroppens svar på de krav og utfordringer det utsettes for gjennom individets deltakelse i idrett, kan og bør forstås i lys av det vi nå vet om autopoietiske systemer. Kroppen og de andre biologiske systemene forholder seg til disse krav som kompleksitet i en omverden. Denne kompleksitet må mestres på samme måte som det psykiske systemet mestrer sin omverdens kompleksitet under denne form for strukturell kobling. Mao. hvordan kroppen som biologisk organisme, og andre biologiske systemer reager på og tilpasser seg trening. *Trening* er idrettens betegnelse på kroppens sosialisering.

Denne tilstanden har de fleste som har trent observert og erfart. Dette skjer fordi kropp og bevissthet er strukturelt koblet. Bevisstheten er i stand til å erfare og begrepssette disse kroppslige opplevelser og erfaringer. Spørsmålet er hvordan? Kroppens tilstand som en konsekvens av hvordan omverdenens kompleksitet er mestret, kan betegnes språklig som om man er i form eller ikke, eller i engelsk språkdrakt 'fit'. Å være i form er en beskrivelse av en kroppslig tilstand som også innebærer en beskrivelse av et individs identitet. Dette desto mer fordi denne kroppslige tilstanden erfares av det psykiske systemet som en omverdenskompleksitet med konsekvenser for nettopp 'identiteten'. Når vi snakker om at vi er 'i form' eller er 'godt trent' så uttrykker vi (det psykiske systemets) observasjon av hvordan kroppen har reagert på trening og på den utfordring som nå er løst, f. eks. et 10 000 meter løp i terrenget. Opplevelsen av hvordan kroppen din lykkes med innsidespark eller pasninger og samspill, har konsekvenser for om du føler deg som en fotballspiller eller ikke. Kroppsbyggere bruker termer som 'pump', 'trykk', 'smut' osv. for å formulere det psykiske systemets opplevelse av kroppen (Se Barland 1997). Dette understreker at koblingen mellom kropp og bevissthet og den sosialiseringen som følger av denne er viktig å diskutere i relasjon til om individet slutter seg til idrett eller lar være.

Den sentrale erkjennelsen i eksemplene over er at kroppen, siden den inngår sammen med bevisstheten i den romlige figurasjon som betegnes som 'individet', vil bringes til steder og situasjoner hvor den utsettes for irritasjoner⁵¹. Om bevisstheten, enten ved såkalt fri vilje eller under press fra omgivelsene, motiveres til å

⁵¹ Her er jeg inspirert av Bordieus kapittel "Kunnskap gjennom kroppen" i Bourdieu (1999)

oppsøke et idrettsanlegg, vil kroppen med nødvendighet bringes med og plasseres et *sted*. Ethvert slikt sted er mettet med sosio-materialitet og tause forventninger. Kroppen er disponert for å motta inntrykk og respondere bl. a. i form av bevegelser og fysisk aktivitet. Derigjennom vil kroppen kunne 'lære' gjennom å modifisere sine operasjoner og strukturer, i tråd med de forventninger som anlegget uttrykker. Sagt på en annen måte: når kroppen plasseres på steder og i situasjoner hvor kroppslige ytelser forventes, vil innfrielsen få kroppslige konsekvenser. Fra vi lærer å krype til vi kan både gå og løpe, foregår det en stadig modifisering av kroppslige strukturer og prosesser med utgangspunkt i nedarvede kroppslige disposisjoner og muligheter. En ting er de endringer som måtte skje av kjemisk og nevralt karakter. En annen ting er muskulære og vaskulære endringer. Summa summarum: både kroppslige disposisjoner og endringer samles i hva som i dagligspråket kalles en *praktisk sans*. "Hun har praktisk sans" sier vi og mener at vedkommende mestrer praktiske oppgaver behendig og innsiktsfullt.

Den praktiske sans i vid forstand er en inkorporering eller *kroppsliggjøring* av omverdenens materialitet og forventninger. Har du tilstrekkelig ganger utsatt deg for skiløypas kuler og staup, svinger og bakker, vil den praktiske utførelsen ha karakter av en nesten kroppslig foregripelse av løypas former og krav. Bordieu (1999) ville sagt at "*de sosiale aktørene er utstyrt med en habitus som er innskrevet i kroppen gjennom tidligere erfaringer*" (op. cit. s 144) eller "*den sosiale orden skriver seg inn i kroppen gjennom denne kontinuerlige konfrontasjonen..*" (op. cit. s 147). En skal, advarer Bordieu, vokte seg for å undervurdere det kontinuerlige og ofte umerkelige trykk fra tingenes ordinære orden. I denne sammenhengen er det nok å vise til kroppens utseende og holdning manifesterer hva den enkelte kropp har blitt utsatt for fra anlegg og utstyr. En utforkjører ser ut og beveger seg annerledes enn en turner. En idrettspassive person vil på sin side føre seg og se annerledes ut enn en body-builder. Kroppen har forholdt seg til den kompleksiteten den er blitt utsatt for gjennom å bygge opp sin egen kompleksitet.

Ved regelmessig å bli utsatt for og etterkomme tause forventninger i form av anlegg og utstyr, slik de er formidlet av bevisstheten, vil kroppen produsere og modifisere disposisjoner og ferdigheter form av *taus kunnskap*. Etter år med oppmøte og trening i en turnsal vil en turners grep om bøyene på en bøyelhest utløse denne kunnskapen og initiere de ulike kroppslige prosesser og bevegelser som skal til for å produsere både A-, B- og C-momenter. Turneren vil i svært liten grad kunne artikulere hva som faktisk foregår fra øyeblikk til øyeblikk i selve øvelsen. Hvis han forsøker på det vil hele komplekset av bevegelser og timingen av disse nærmest bryte sammen og resultere i en dårlig prestasjon. Denne tause kunnskap sikrer en praktisk forståelse av verden. Uten å være oss det særlig bevisst, reiser vi oss uten videre fra en kontorstol og går bort til bokhyllen for å hente en bok som vi trenger for å gjøre ferdig manuskriptet. Denne praktiske kunnskapen, som er kroppslig forankret, er ganske annerledes en den *artikulerbare* kunnskapen som bevisstheten benytter seg av når bøker leses og manuskriptet skrives.

Denne tause kunnskapen gjør det mulig for oss å løse mange slags oppgaver raskt og riktig. "*We can more than we can tell*" sier Polanyi. Vi er bl. a. i stand til å gjenkjenne et ansikt blant tusener andre på Karl Johans gate i Oslo, uten at vi er i stand til å fortelle hvordan og hvorfor. Vi er også i stand til å skille mellom en fotballbane og et teater. De fleste kan gjenkjenne en golfbane som sådan. Men de færreste klarer å formulere hvilke kriterier vi bruker for å foreta denne gjenkjennelsen og differensieringen. Gjennom sosialiseringprosessen har vi tilegnet oss en kunnskap som vi anvender ubevisst, men likevel korrekt. Kunnskapen er taus, men anvendelig. Vi drar veksler på slik kunnskap uopphørlig og kontinuerlig. Nærmest uten å tenke etter gir vi uttrykk for om vi liker ting eller ikke. Jeg elsker sjokolade, men kan ikke fordra ostekake. Hvorfor kan jeg ikke formulere særlig presist. Ofte blir det på formen 'jeg liker smaken' eller 'det smaker ekkelt'. Men jeg er ikke i tvil om hva jeg skal velge når den situasjonen oppstår. Valgene mine bestemmes i stor grad av min tause kunnskap slik de er formet gjennom våre 5 sanser. Hvis vi ser nærmere på svarene gitt i en spørreskjemaundersøkelse, oppdager vi raskt at svarene som gis på hvorfor folk driver med fysisk aktivitet og idrett ofte er av typen 'det er gøy', 'det gir velvære', 'det føles så godt etterpå' osv. Mao. vi henviser til *opplevelser* når vi skal begrunne hvorfor vi er positive eller negative til saker og ting. Jeg vil hevde at taus kunnskap, ofte klassifisert i form av opplevelser, gir oss et inntak til å forstå hvorfor noen bruker et idrettsanlegg og andre ikke. Sagt på en annen måte, opplevelser og erfaringer gjennom sosialiseringen og lagret som taus kunnskap betinger og regulerer våre valg uten at vi kan artikulere uttømmende for hvorfor. Våre positive eller negative opplevelser i et idrettsanlegg blir kroppsliggjort med konsekvenser for videre bruk av dette.

Taus kunnskapen er slik sett et individuelt svar på et idrettsanleggs tause forventninger. Min golfsving er min golfsving. Ingen annen har en tilsvarende løsning på de ferdigheter som golfidretten krever. Men hva er det som forbinder disse strukturene med hverandre? Det er det vi kaller '*bevegelser*'⁵². Det er '*bevegelsene*' som kobler

⁵² I forbindelse med det seminaret hvor dette innlegget ble presentert, hadde jeg lengre samtaler med Knut Dietrich og Søren Nagbøl, bl. a. om 'tause forventninger' og 'taus kunnskap'. Deres insistering på at begrepet 'bevegelse' måtte oppfattes som et nøkkelbegrep i samfunnsvitenskaplig idrettsforskning, fikk meg til å tenke igjennom på nytt hvordan dette begrepet skulle anvendes i i denne sammenheng. Det slo meg plutselig at 'bevegelsen' var det som koblet de tause forventninger og den tause kunnskapen, slik det nå blir utlagt her.

de tause forventningene med den tause kunnskapen. Det er bevegelsene som gjør den strukturelle koblingen mellom idrettssystemet og individet mulig. Det er 'bevegelsene' som irriterer vår identitet og vår kropp slik at vi kanskje etablerer en identitet som idrettsutøver og får en kropp som ser ut som det. 'Bevegelsen' er et *medium*, slik lyset er et medium mellom 'tingenes verden' og vår sansning av dem. Vi kan ikke observere og erfare et anleggs tause forventninger uten å hoppe, løpe og kaste i tråd med anleggets forventningsstrukturer. Dette poenget har også andre vidtrekkende konsekvenser for det forskningsproblem vi her diskuterer. På den ene siden vil de tause forventningene *betinge* (kondisjonalisere) mulige bevegelser til de som er aktuelle, f. eks. vil mulige bevegelser som løpe, hoppe, sparke, kaste bli kondisjonalisert til å bli 'fotballbevegelser' som 'gjennombruddsløp', 'heading', 'langpasning', 'innkast' osv. Mediet 'bevegelser' kan kun observeres som 'form' f. eks. formen 'tippeligafotball'. På den andre siden vil en persons tause kunnskap betinge hvor godt han eller hun er til å spille fotball. For å kunne imøtekomme de tause forventninger som er materialisert i et stort fotballstadion som Molde stadion vil han eller hun måtte bevege seg veldig mye, dvs. 'trene' systematisk og vedvarende. I denne prosessen vil vedkommendes kroppslige strukturer bli mer komplekse, dvs. bli bedre til å spille fotball. Når fotballspillere på denne måten blir stadig bedre til å spille fotball, og f. eks. blir profesjonelle, må fotballsystemet møte denne kompleksiteten ved å bygge opp den interne kompleksiteten ved å bygge større og bedre fotballstadioner, med større spilleflater og større mål. De tause forventninger blir enda mer komplekse og rigide. Dette skaper en dynamikk som bevirker strukturelle endringer i begge systemene, endringer som kun er mulig ved hjelp av mediet 'bevegelser'.

En mengde forskning innenfor nevrologi, psykologi og kognitiv forskning vil kunne gi kunnskap og innsikt for å forankre de overnevnte poenger sterkere. Det er det ikke anledning til å gjøre i denne skissen. Men et spørsmål må berøres: hva skjer i bevisstheten når kroppen utsettes for disse forventningene og erfarer kroppens etterlevelse av disse i form av kroppsliggjøring og taus kunnskap gjennom bestemte bevegelsesformer?

Kropp, identitet og erkjennelse

Sosiale forventninger har, som nevnt foran, sin viktigste egenskap i det at de kan føre til skuffelse som det psykiske systemet kan bruke i genesen av "jeg-bevissthet"⁵³. Med det menes at forventninger tillater en dobbelttest. Når de oppfylles, indikerer de at forventninger er reelle. Når foreldrene smiler og ler når barnet helt på egen hånd har stått på ski ned den lille, men for barnet, ganske skremmende utforbakken, bekreftes barnets tro på at foreldrene forventet at det skulle klare å stå ned bakken. Men oppfylles de ikke, dvs. at systemet opplever skuffelse, kan "jeg-styrke" produseres gjennom å holde fast ved forventningen. Barnet vil kanskje stavre seg på beina etter et fall, og komme seg opp til toppen av bakken, for igjen prøve å stå oppreist helt ned. Men før det har barnet allerede vært i igjennom en lang og komplisert prosess hvor forskjellen mellom egne forutsetninger og omverdenens krav kontinuerlig blir observert og og anvendt for videre operasjoner. Hele barnets utvikling er betinget av og vil formes av denne forskjellen. Med utgangspunkt i forventninger, enten de innfris eller ikke, kan systemet teste verden, dvs teste seg selv. Det gis altså et svar på spørsmålet "Hvem er jeg?" på bakgrunn av refleksjon over "Hva bør jeg?" og "Hva kan jeg?". Det er altså bevisstheten, gjennom selvrefleksjon og fremmedrefleksjon, som produserer individets *identitet*, dvs. det enkelte menneskes individualitet. Den enkelte kan gjennom kroppslig eller idrettslig utfoldelse, hvis utfall bestemmes av tidligere erfaringer og medfødte egenskaper, oppleve *mestring* eller ikke. Dette vil i sin tur få konsekvenser for vedkommendes identitet. Gjennom å oppleve og erfare fotballbevegelser på et fotballstadion vil de psykiske strukturer kunne endre seg i retning av at det psykiske system produserer tanker av typen "Jeg er fotballspiller!". Det er altså ikke snakk om direkte å overføre individualitet fra samfunn til menneske. Det er snakk om å produsere og reproducere tanker og refleksjoner på grunnlag av irritasjon fra omverdenen. Kroppslig suksess eller fiasko vil representere et vesentlig moment i produksjonen av den enkeltes identitet.

Men det er ikke bare identiteten som vil influeres av kroppslige opplevelser og erfaringer. Lakoff & Johnson (1999) argumenterer for at all vår refleksjon og kunnskap, altså menneskelig *erkjennelse* overhodet, er kroppslig forankret. Etter gjennomgang av nyere forskning innen *cognitive science* konkluderer de med at menneskelig tankevirksomhet er en form for dyrisk tankevirksomhet som er uomgjengelig knyttet til kroppen vår og spesielle vilkår i vår hjerne. Våre kropp, hjerner og vår interaksjon med våre omgivelser danner en for det meste ubevisst basis for vår hverdags metafysikk, dvs. vår opplevelse av hva som er virkelig. Kognitiv vitenskap har ifølge Lakoff & Johnson gitt oss en ny og viktig inngang til et gammelt filosofisk problem, nemlig problemet med hva som er virkelig og hvordan vi kan vite det hvis vi kan det. Vår oppfatning om hva som er virkelig starter med og er helt avgjørende avhengig av våre kropp, spesielt vårt sansemotoriske apparat, som gjør det mulig for oss å sanse, bevege og manipulere, og de detaljerte strukturene i hjernen, som er skapt både gjennom evolusjonen og erfaringen. Denne forskningen vil være av avgjørende betydning for hvordan vi skal kunne forstå

⁵³ Luhmann (1994) s 176.

forholdet mellom kropp og bevissthet, mellom fornuft og følelser. Igjen vil jeg understreke at vi som idrettsforskere bør fokusere mer på forholdet mellom idrett, kropp, bevegelse og anlegg.

Som leseren nå forstår har jeg nå beveget meg utenfor de problemstillinger og temaområdet som sosiologi og filosofi normalt beskjeftiger seg med. Temaet og tilnærmingen har nærmest tvunget meg i denne retningen. Nye spørsmål har dukket opp. Men svarene var ikke å finne i sosiologien eller filosofien. Kun andre forskningsfelt og fagområder har hypoteser og antakelser, teori og empiri, som kan antyde svar. Problemet er at samfunnsfagene kun i liten grad aksepterer faglige innsikter fra naturvitenskapene og vice versa. Men undersøkelsen av et tema som her er i fokus, burde inspirere til å tenke gjennom, og kanskje innarbeide, innsikter fra andre fagfelt, selv om disse kategorisk faller inn under naturvitenskapene. For både kunnskap og bevissthet synes å ha en fysisk basis. De er: "*natural phenomenons, falling under the sway of natural laws*" for å låne en formulering av Chalmers (1996, s xiii). Det må også få konsekvenser for hvordan vi analyserer og forklarer bruk og ikke bruk av idrettsanlegg. Pågående forskning i både nevrofysiologi og innen studier av barn og omsorgspersoner indikerer medfødte evner for kommunikasjon, følelser og bevegelser. Det burde være relevant å diskutere i denne sammenheng⁵⁴. Flere av disse studiene er tentative og kontroversielle. Men vi kan bruke funnene for å spekulere omkring skjulte og tause operasjoner bak både følelser, opplevelser og beslutningsprosesser. F. eks. er det både relevant og interessant for min undersøkelse, at man har funnet 'speilnevroner' i apekatter som aktiveres både når en ape ser en annen ape griper etter en matbit og når apekatten selv strekker seg etter maten. Mao. disse nevronene aktiveres både ved syn og bevegelse. Andre undersøkelser har dokumentert såkalte 'allosentriske kart' i apers hjerne som indikerer celler for 'rom' og celler for 'sted'. Disse studiene indikerer et medfødt 'speil system' av nevrologiske nettverk som aktiveres både ved observasjon og bevegelse. Relevansen for min studie er åpenbar. Det dannes intrikate og komplekse nettverk for nevrologisk aktivering som kan fungere som en bevegelseshukommelse, ikke intellektuelt eller kreativt, men følelsesmessig og bevegelsesmessig. Bråten (2000) har betegnet dette forholdet *e-motional*, for å fange koblingen mellom følelse (e=emotion) og bevegelse (motional) i kroppen.

En rekke spørsmål kan og bør stilles til denne forskningen. Det viktigste spørsmålet for min analyse er imidlertid: blir noen nevroner aktivert når vi observerer ulike former for idrettsanlegg? Er dette de samme nevroner som ble og blir aktivert når vi beveger oss i disse anleggene? Det er nærliggende å anta at tidligere erfaringer og opplevelser i forskjellige idrettsanlegg danner et e-mosjonelt hukommelsesnettverk som aktiveres og framkaller positive eller negative følelser når disse anleggene senere observeres. Som sådan fungerer nettverket som en ubevisst faktor i beslutningsprosessen. Før vi har studier som har verifisert eller falsifisert denne hypotesen vil jeg anse den som viktig for å forstå bruk og ikke bruk av ulike former for idrettsanlegg.

For vår diskusjon er det derfor grunn til å understreke koblingen mellom kroppslige opplevelser og erfaringer og vår bevisste opplevelse av disse som grunnlag for videre deltakelse eller avvisning. Ikke minst når forskere som Lakoff & Johnson hevder at kun 5% av det som kan betegnes som kognitive operasjoner kan sies å være bevisst for oss. Resten er hva de kaller kognitivt ubevisst, f. eks. i form av taus kunnskap. Våre såkalte valg om å drive idrett eller ikke er *formet* i en slik prosess⁵⁵. Sagt på en annen måte: en ting er hva kropp og bevissthet opplever og erfarer gjennom idrettslig utfoldelse av ulike slag. En annen ting er hvor godt vi er i stand til å tenke og reflektere på grunnlag av disse opplevelsene og erfaringene for å formulere motivene for våre valg. Det ligger nær å anta at observasjonen og bestemmelsen av anleggets forventningsstrukturer foregår for det meste ubevisst slik at vi i liten grad vil være i stand til å artikulere hvordan vi opplever et anlegg og om vi vil bruke det eller ikke. Det beste vi er i stand til er kanskje å krysse av for om det oppleves som 'gøy' å være på en fotballbane eller ikke, alternativt at 'det gir velvære' eller ikke å gå i turløypa. Resten av det 'isfjellet' som former våre valg vil ligge under vann og ikke være observerbart for oss. Konsekvensen er like fullt at vi bruker anlegget eller lar være, men er kanskje ikke helt bevisste om hvorfor. Men uansett har vi forholdt oss til og erfart de tause forventninger som er materialisert i anlegget.

Bruk og ikke bruk av idrettsanlegg

De tall som ble referert innledningsvis om befolkningens bruk og ikke bruk av ulike former for idrettsanlegg, kan forstås som et resultat av den komplekse prosessen jeg har skissert foran. På de foregående sidene har jeg forsøkt å antyde at idrettssystemets selvproduksjon og selvorganisering, dets forhold til de økologiske omgivelser samt samfunnet og samfunnets delsystemer, har resultert i en sosial konstruksjon – idrettsanlegget – som den enkelte kan si ja eller nei til bruk av. Denne siste seleksjonen er et resultat av individets observasjon, erfaringer og opplevelser - dvs. identitet og sosialisering.

⁵⁴ Se Bråten (2000) for en omfattende og grundig gjennomgang av disse studiene.

⁵⁵ Det blir det en utfordring å undersøke empirisk i vår sammenheng

Det må holdes fram imidlertid at utfallet at en slik kompleks prosess vil være ganske unik for koblingen mellom bestemte anlegg og bestemte individer. Sagt på en annen måte: de spesielle distinksjoner som er utviklet i den enkelte idrettsform vil prege forholdet mellom det enkelte anlegg og det enkelte individ. Likefullt vil jeg mene at det går an å skissere noen foreløpige antakelser om hvordan dette kommer til uttrykk i ulike anleggstyper og hvordan det har sammenheng med bruken av de samme anleggene.

Hvis vi nå forsøker ”å lese” de tause forventningene i forskjellige anleggstyper som ’skogsbilveier/gangvei/stor sti’, ’skiløyper’, ’innendørs svømmebasseng’, ’idrettsplasser’, ’idrettshaller’ og ’tennisbaner’, er antallet tause forventninger klart økende fra førstnevnte til sistnevnte. Det er etter min mening langt færre og mindre sterke forventninger til hva som skal foregå av idrettslig eller fysisk utfoldelse på en ’stor sti’ enn hva som observeres ved en ’tennisbane’. I sistnevnte tilfelle vil det være klart for enhver fra den vestlige del av verden at her skal kun en bestemt idrett, nemlig tennis utføres, og det er ikke mulig å omdefinere eller anvende dette anlegget til særlig mye annen idrettslig utfoldelse. Idrettshallen vil på sett og vis ha like mange og minst like sterke tause forventninger som en tennisbane. Men en idrettshall rommer flere sett av forventninger, fra håndball til klatring, fra turn til basketball, for å ta de mest vanlige. Samtidig har en idrettshall flater og områder som i det ene øyeblikket kan omdefineres til å være ’aerobic-studio’ og i det neste til å være bocciabane for helsesportslaget. Men denne fleksibiliteten og plastisiteten er en del av forventningsstrukturen som er materialisert i anlegget.

Det er min hypotese at befolkningen leser anleggene på denne måten og sammenlikner da disse forventningene med den tause kunnskapen de besitter og sier ja eller nei til å bruke det aktuelle anlegget alt etter som det er et visst samsvar mellom de tause forventningene og den tause kunnskapen. Eller sagt på en annen måte: der hvor avstanden mellom tause forventninger og den tause kunnskapen er stor må en forvente lite bruk. Der hvor det er liten avstand kan det forventes stor bruk. Denne tesen synes å bli bekreftet om vi tar utgangspunkt i de tause forventningene i de overnevnte anlegg og bruken av de. Som jeg viste innledningsvis brukes anlegget ’skogsbilveier/gangvei/stor sti’ av nærmere 50% av befolkningen. ’Skiløyper’ blir brukt av godt 26 % av befolkningen. Av mer tradisjonelle anlegg brukes ’innendørs svømmebasseng’ av 25%, ’idrettsplasser’ av 15%. ’Idrettshaller’ blir brukt av ca 12%, mens tennisbaner brukes av ca 4%. Med andre ord, det synes å være stort samsvar mellom anleggets tause forventninger og bruken av det.

Det er mulig at forskjellen i bruken skyldes bra anleggsdekning i enkelte idretter og manglende dekning i andre. Det er riktignok flere skiløyper og turstier enn det er idrettshaller. Dessuten er det i noen områder sprengfullt i enkelte haller, slik at alle som vil inn, ikke slipper til. Men ikke desto mindre aktivitet i visse idretter enn hva anleggsdekningen skulle tilsi. Det er f. eks. flere gymnastikkhaller, hoppbakker og fotballbaner enn idrettshaller. Det skulle implisere at deltakelsen i de førstnevnte er større. Det er det ikke. Det er betydelig færre som bruker de førstnevnte anleggene. Muligens skyldes dette at brukerne av disse anleggene i første rekke er barn som ikke er inkludert i de undersøkelsene som har vært viet anleggsbruk. På den annen side, de unge og voksne som er spurt, har jo også vært barn. Siden de tidlig er blitt eksponert for anlegget skulle en kanskje forvente at de ville bruke de som voksne. Særlig om de følte at de tause kunnskapen deres var i overensstemmelse med de forventningene som ligger i anlegget. Jeg tror at den manglende bruken skyldes nettopp en for stor avstand mellom disse to strukturene, den ene i et sosialt system og den andre i individet. Mer forskning er imidlertid nødvendig for å teste denne hypotesen.

Oppsummering

Bruk eller ikke bruk av idrettsanlegg er betinget av komplekse prosesser på ulike nivåer. I dette kapitlet har jeg med utgangspunkt i individnivået fokusert på hvilke strukturer og prosesser som er virksomme. Jeg har forsøkt å vise at sosialiseringprosessen med vekt på idolenes symbolske makt og familiens betydning, kroppsliggjøring av anleggets forventninger og kognitivt ubevisste prosesser må tas med i betraktning for å forstå dette saksforholdet. Noen vil nok oppleve at synspunktene og argumentene er hypotetiske, ja endog spekulative. Det er i og for seg også riktig. Men i visse faser av forskningsprosessen *bør* enhver forsker være det for å komme på sporet etter viktige innsikter og perspektiver som i neste omgang kan gi ny grunnleggende viten.

VII. Avslutning

Det ligger en rekke *faglige* implikasjoner i forlengelsen av det jeg nå har sagt. Det håper jeg leseren har fått med seg. Men siden mitt prosjekt også bør ha visse anvendte implikasjoner vil jeg trekke fram i hvert fall noen momenter som burde ha *politisk* relevans.

Tenk tilbake til de statistiske undersøkelsene jeg omtalte innledningsvis. Det at noen var aktive og brukte ulike typer idrettsanlegg ble forklart som en funksjon av sosio-kulturelle bakgrunnsvariabler. Den mest dramatiske variasjonen framkommer i variabelen *alder*. Alder blir sett på som den viktigste enkeltfaktoren som påvirker deltakelse og interesse for idrett og fysisk aktivitet (Vaage 2000). Aktivitetsnivået faller sterkt med økende alder. Kurven som beskrev denne sammenhengen ble av FAFOs forskere betegnet som "*Frafallssklia*" og er blitt hetende det siden (Dølvik m. fl. 1987). Noen ville kanskje betegne dette som "*bortvalg*", hvilket jeg vil være enig i. Dette begrepet betegner mer presist det det her er snakk om. Men uansett begrepsbruk; tendensen er klar: aktiviteten faller med økende alder. Andre undersøkelser har senere bekreftet dette mønsteret. Kurven faller dramatisk i alderen 16-20 år. Blant 15 åringene er det 90% aktive, ved 30 års alderen er dette falt til 60% for så å falle videre. Denne aldersskjevheten kommer også til uttrykk på anleggsiden. Statistikken forteller at det er barn og unge som i første rekke er brukere av idrettsanlegg for trenings- og konkurranseaktiviteter, flerbrukshaller, svømmehaller og fotballbaner, enten i skolesammenheng eller i forbindelse med organisert idrettstrening og konkurranser. For det er skolene som 'okkuperer' anleggene på dagtid og idrettslagene med sin konkurranseaktivitet på kveldstid.

Disse resultatene har fått konsekvenser for den statlige idrettspolitikken og anleggsbyggingen. I St. meld. nr. 14 (1999-2000) står det: "*Departementet vil i framtiden prioritere anlegg som i særlig grad benyttes av målgruppene barn og ungdom. Departementet ønsker å sikre barns og ungdoms muligheter for idrett og fysisk aktivitet i det lokale miljø. I tillegg til de anleggstyper som er nevnt ovenfor [idrettsanlegg for trenings- og konkurranseaktiviteter, flerbrukshaller, svømmehaller, fotballbaner; min tilføyelse], vil satsingen på å bygge ut enkle anlegg i lokalmiljøet videreutvikles.*" (s 40). Bak dette ligger en antakelse om at jo flere som er med i idretten i barne- og ungdomstiden, jo flere vil fortsette i voksen alder. Da vil brattheten i frafallskurven rettes ut med påfølgende sosiale, helsemessige og kulturelle gevinster.

Antakelsen er etter min mening feil. "*Frafallssklia*" kan faktisk tolkes helt motsatt ut fra de resonnementer som er presentert i dette innlegget. Ser én dette forholdet som et 'bortvalg' kommer en noe nærmere de reelle grunnene til at befolkningen blir mindre aktive og bruker andre typer idrettsanlegg. En må spørre: hvorfor velges noen aktiviteter og anlegg bort mens andre velges i stedet? 'Frafallet' eller 'bortvalget' må etter min mening sees som et resultat av dårlige erfaringer med og opplevelser i den organiserte idretten og de tradisjonelle anleggene. Mitt poeng er: Gjennom skolens kroppsøving og den organiserte idretten, som omtrent hele befolkningen har vært innom, har de møtt idrettsformer og idrettsanlegg som i stor grad er bygget på den idrett og det anlegg som toppidretten har vært prototypen for. Ettersom idrettens krav om bedre prestasjoner stiger med økende alder, med mer trening og topping av lagene som logiske følgeproblemer, og kroppsøvingens tilbud ikke er noe reelt alternativ til idretten, slutter idrett å være gøy eller gi det nødvendige velvære eller avkobling. Negative opplevelser erfares og vil selvfølgelig unngås. Jo flere dårligere erfaringer, jo større grunn til å si nei takk. "*Frafallssklia*" kan derfor leses som '*de dårlige erfaringers sklie*'. Befolkningen vet godt hva som forventes når de ser en fotballbane eller håndballbane. De vet hva som skal foregå der, og de vil ikke innfri forventningene om å prestere stadig bedre og innordne seg de nødvendige kravene til økt trening for å realisere dette. De takker nei og vil heller gå på tur! Det er selvfølgelig ikke noe galt i det. Men hvis poenget med de mange idrettsanleggene er å skape aversjon mot idrett og heller få folk til å gå på tur, så er det en ganske tungvinn og kostbar idrettspolitik.

Den politiske relevansen av det jeg har sagt, er at for å få til større fysisk og idrettslig aktivitet i befolkningen må alternative anlegg, med andre forventningsstrukturer, tilbys. I alt for lang tid har utviklingen og utbyggingen av anlegg vært dominert av perspektiver og retningslinjer formulert av de internasjonale sær idretter. Det skal i all rettferdighet sies at departementet delvis har erkjent dette forholdet. Departementet har utover på 1990- tallet gjennomført en betydelig dreining av bruken av spillemidler til anlegg. En har fått en mer differensiert anleggspolitik. Dette har departementet kommet til uten å bruke sosiologisk systemteori som enkelte kritikere vil påpeke. Jeg kan derfor kritiseres for "å slå inn åpne dører" med dette innlegget. Til det kan det svares: det er i hvert fall to måter å vinne kunnskap på: den ene ved 'prøving og feiling' og den andre ved 'innsikt'. En kan nå samme konklusjon på begge måter, men det vil være store forskjeller i tids- og ressursbruk på disse formene for kunnskapsinnhenting. Hvis samfunnet har råd til å investere tusentalls millioner kroner for å prøve ut effekten av ulike anleggsformer på befolkningens fysiske aktivitetsnivå over perioder på 40-50 år før nye, alternative former prøves, så er det en politisk beslutning. Men etter min mening vil det være mer samfunnsøkonomisk og mer ressursbesparende å sette seg ned og gjennomføre mer systematiske og dyperegående refleksjoner av den typen

som dette og andre prosjekter innenfor dette idrettsforskningsprogrammet er et eksempel på, enn å 'prøve og feile' slik norsk anleggspolitikk til nå har vært gjennomført.

For å belyse dette med et annet eksempel. Departementets erkjennelse av at realiserte anlegg kanskje ikke i tilstrekkelig grad harmonerte med befolkningens ønsker og behov for fysisk aktivitet og idrett førte som nevnt over til en dreining i anleggspolitikken. Departementet la opp til at *nærmiljøanlegg* skulle prioriteres. Nå viste seg at interessen for denne type anlegg i starten var ganske laber ute i kommunene har Corneliusen, slik jeg har vist, dokumentert⁵⁶. Det kan ha sammenheng med at nærmiljøanleggene ikke ble oppfattet som idrettsanlegg i tradisjonell forstand og derfor ikke var interessante for idretten og dens talsmenn og –kvinner. Disse vil jo hele tiden forholde seg til idrettens kode og vurdere bl. a. anleggsformer i forhold til hvordan disse oppfattes å ville bidra til å produsere seire og eventuelt forbedring av prestasjonene. Nå hevdes det at dette har endret seg og at idretten i langt større grad går inn for og er pådriver for utbyggingen av denne type anlegg⁵⁷. Siden 1993 er det til sammen bevilget til sammen 230 millioner til denne anleggstypen. I 2000 ble det tildelt nesten 71 millioner kroner. Jeg vil hevde at departementet, fylkeskommunene og kommunene risikerer å gå i samme fella på nytt igjen. Uten å analysere og reflektere over hva disse nærmiljøanleggene materialiserer av tause forventninger, vil disse anleggene igjen kunne være i utakt med store deler av befolkningens tause kunnskap i idrett og fysisk aktivitet. Igjen satses det på 'prøving og feiling' og ikke på 'refleksjon og innsikt'.

På denne bakgrunn vil mine refleksjoner i dette skriftet utfordre det politiske systemet på alle nivåer - det være seg i kommunene som i departementet - til å tenke gjennom hva idrettsanlegg - det være seg nærmiljøanlegg eller nasjonalanlegg - innebærer av tause forventninger og hva bruken av disse anleggene vil føre til av kroppsliggjøring og tause kunnskap. For min konklusjon så langt er følgende: *Det er den tause kunnskapen som avgjør hva folk svarer på anleggenes tause forventninger. For stor avstand mellom anleggets tause forventninger og folks tause kunnskap fører til inaktivitet og manglende anleggsbruk.*

⁵⁶ Se Corneliusen (1998)

⁵⁷ Det kan godt være at den organiserte idretten nå ser at dette er nå eneste muligheten til å skaffe anleggsmidler. Det betyr ikke at ikke nærmiljøanlegg kan utformes som modifiserte idrettsanlegg eller mini-idrettsanlegg som kan nok grunnlag for opplæring og trening av barn i ulike idretter som senere kan rekrutteres inn i idrettslag og –foreninger. Så lenge begrepet er så diffust som det er og kan gis en svært så lokal utforming, vil de lokale krefter stå ganske fritt i om dette anlegget vil bevege seg i retning av å bli et idrettsanlegg eller et lek-anlegg for å ta to ytterpunkter. Det burde være et interessant prosjekt å få kartlagt hva slags utforming de ulike nærmiljøanleggene har fått i dette perspektivet.

Referanser

BALE, J. (1985): *Sportens rationelle landskaper*. Centring, 85/2, s 100-110.

BALE, J.: (1992): *Sport and Landscape*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

BALE, J. (1993): *Sport, Space and the City*. Routledge, London

BALE, J. (1995): *Sport as Theatre? Some Ambiguities of the Segmented World of Sportscape*. In: Weiss, O. og Schultz, W. (red.): "Sport in Space and Time", WUV - Universitätsverlag, Vienna University Press, Vienna 1995, p 253-264.

BALE, J og Moen, O (ed.) (1995): *The Stadium and the City*. Keele University Press, Keele Staffordshire

BARALDI, C., Corsi, G. & Esposito, E. (ed.) (1997): *GLU. Glossar zu Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch, wissenschaft.

BOURDIEU, P.(1999): *Meditasjoner*. Pax, Oslo

BREIVIK, G og VAAGBØ, O.(1998: *Utviklingen i fysisk aktivitet i den norske befolkning 1985-1997*. Norges idrettsforbund og Norges olympiske komité, Oslo.

BRÅTEN, S. (2000): *Modellmakt og altersentriske spedbarn. Essays on Dialogue in Infant and Adult*. Sigma Forlag, Bergen.

CHALMERS, D. J. (1996): *The Conscious Mind. In Search of a Fundamental Theory*. Oxford University Press, London.

CARROL, L.: (1990): *Alice i Eventyrland*. Norsk oversettelse, Oslo.

CORNELIUSSEN, J.(1998): *Forholdet mellom statlige intensjoner og signaler knyttet til utbyggingen av nærmiljøanlegg, og den lokale iverksetting: en studie av iverksettingsprosessen i Oppegård og Drammen kommune*. Hovedfagsoppgave, Norges idrettshøgskole, Oslo.

CSERNYUS, L. (1992): *Body, Space and Aesthetics*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

DELFORGE, M. (1992): *New Approaches to Sports Facilities*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

DIECKERT, J. (1992): *Planning the Future of Sport*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

DIETRICH, K. (Ed.) (2001): "How Societies Create Movement Culture and Sport". Institut for Idræt, Copenhagen.

DUNNING, E. (1995): *Sport in Space and Time: "Civilizing Processes", Trajectories of State-formation and the Development of Modern Sport*. In: Weiss, O. og Schultz, W. (red.): "Sport in Space and Time", WUV - Universitätsverlag, Vienna University Press, Vienna 1995, p 13-31.

DØLVIK, J. E.(1990): *Idrett, fritid og sosial organisering*. FAFO, Oslo

EICHBERG, H. (1985): *De rette og krumme linjer*. Centring nr 2, s 110-130.

EICHBERG, H. (1993): *New Spatial Configurations of Sport? Experience from Danish Alternative Planning*. Int Rev. for Soc. of Sport, vol 28, no 2/3, s 245-265.

EICHBERG, H. (1995): *The Societal Construction of Space and Time as Sociology's Way Home to Philosophy: Sport as a Paradigm*. I: Weiss, O. og Schultz, W. (red.): "Sport in Space and Time", WUV - Universitätsverlag, Vienna University Press, Vienna, s31-43.

EICHBERG, H. (1996): *Bewegungsformen der Theorie. Oder. Die Wissenschaft beim Körper nehmen*. In: EICHBERG, H. og Hansen, J. (ed.) "Bewegungsräume.Kulturanthropologische Beiträge". Afra Verlag.

EICHBERG, H. og Hansen, J. (ed.) (1996): *Bewegungsräume.Kulturanthropologische Beiträge*. Afra Verlag.

GÖTKE, P. (1997): *Niklas Luhmann*. Anis, Fredriksberg.

HANSEN, J. (ed.): *"Idrættens steder"*, Idrætshistorisk årbog 1997, Odense universitetsforlag.

HANSEN, J. og NAGBØL, S. (1996): *Ollerup College of Physical Education - Living Space - Culture of Movement and Social Identity*. In: Eichberg, H. og Hansen, J. (ed.) (1996): *Bewegungsräume.Kulturanthropologische Beiträge*. Afra Verlag, p 147 - 186.

HASLØW, D. B. og HØGH, K. (1992): *A Day in the Field*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

HOLM, K. (1995): *Vestfoldundersøkelsen*. HiT, Bø i Telemark

HUIZINGA, J. (1958) *Homo Ludens*. London: Routledge & Kegan Paul, 1958.

JÖNHILL, J. I. (1997): *Samhället som system och dess ekologiske omvärld*. [The society as a System and its ecological Environment.] Lund: Lund Dissertations in Sociology 17.

KAYSER NIELSEN, N. (1996a): *Fussballfelder in Dänemark – Körper und Landschaft*. In: EICHBERG, H. og Hansen, J. (ed.) (1996): *Bewegungsräume. Kulturanthropologische Beiträge*. Afra Verlag.

KAYSER NIELSEN, N. (1996b): *Wasserlandschaften – Phänomenologie und Modernität*. In: EICHBERG, H. og Hansen, J. (ed.) (1996): *Bewegungsräume. Kulturanthropologische Beiträge*. Afra Verlag.

LANGKAAS, L. m. fl. (1997): *Idrett*. Nasjonalatlas for Norge. Oslo

LAKOFF, G. and JOHNSON, M. (1999): *Philosophy in the Flesh*. Basic Books, New York.

LUHMANN, N. (1984): *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt/Main, 1984.

LUHMANN, N. (1986): "The Autopoiesis of Social Systems". In F. Geyer & J. Zouwen (ed.) *Sociocybernetic Paradoxes*, Sage: London.

LUHMANN, N. (1990a): *Soziologische Aufklärung 5*. 2. Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen.

LUHMANN, N. (1990b): *Essays on Self-Reference*. New York: Columbia University Press,

LUHMANN, N. (1994): *Soziologische Aufklärung 4*. 2. Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen.

LUHMANN, N. (1995): *Soziologische Aufklärung 6*. 1. Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen.

LUHMANN, N. (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

LUHMANN, N. (1998): *Die Kunst der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

MORDAL, K., BJØRNSON, O. og SISJORD, M. K.: *Kampen om ballen - på løkka og i hallen*. Kulturdepartementet, Oslo 1994.

MØLLER, V. (1997): *Genius loci – om idrætsrum som hoved-steder*. In: Hansen, J. (ed.): "Idrættens steder", Idrætshistorisk årbog 1997, Odense universitetsforlag, s 125-149.

NAGBØL, S. (1983): *En kultursociologis oplevelsesanalyse af forholdet imellem magt og arkitektur*. Magisterkonference, København Universitet.

NAGBØL, S. (1990): *At bade er regionalt, nationalt og overnationalt. helgoland på Amager*. In: "Kropskultur og Idræt", Idrætshistorisk årbog 1990.

NAGBØL, S. (1991): *De levende og døde skygger. Det nye danske nationalstadion contra Brumleby*. In: Forskningsoversigt, Danmarks Højskole for Legemsøvelser.

- NAGBØL, S. (1995): *Betonparken - en tur i Parken er som at gå rundt i en stor maskine*. IN: Forskningsoversigt, Danmarks Højskole for Legemsøvelser.
- NAGBØL, S. (1997): *Idræt og arkitektur – krop, sprog og sosialisering*. In: In: Hansen, J. (ed.): "Idrættens steder", Idrættshistorisk årbog 1997, Odense universitetsforlag, s 149-179.
- OLSEN, A. Morgan: *Forskning i tilknytning til "idrettsanlegg og idrettsutøvelse"*. Notat til det foreberedende utvalget for forskningsprogrammet "Idrettens omfang, betydning og betingelser i det norske samfunnet". Norges forskningsråd, 1996.
- OLSEN, A. Morgan og Giske, R.: *Idrettshaller i fokus*. Kulturdepartementet, Oslo 1994.
- PUIG, N. og INGHAM, A.: *Introduction*. Int Rev. for Soc. of Sport, vol 28, no 2/3 1993, s 101-107.
- RAITZ, K. B. (1995a): *The Theater of Sport: A Landscape perspective*. In: Raitz, K. B. (1995), (ed.): "The Theater of Sport",. John Hopkins University Press, Baltimore/London.
- RAITZ, K. B. (1995b), (ed.): *The Theater of Sport*. John Hopkins University Press, Baltimore/London.
- RISKJÆR, S. (ed.): (1992): *Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture*. Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.
- SPENCER-BROWN, G. (1969): *Laws of Form*. G. Allen & Unwind Ltd, London.
- STATISTISK SENTRALBYRÅ (1997): *Levekårsundersøkelsen*. Oslo
- STICHWEH, R. (1998a): *On World Society*. Paper presented on the conference "System or Action", Tromsø, 10.-12. september 1998. [in print 1999]
- STICHWEH, R. (1998b): *Raum, Region und Stadt in der Systemtheorie*. Soziale Systeme. Zeitschrift für Soziologische Theori, vol. 4, no. 2, p 341-359.
- STRIJP, A. G. P. (1992): *Renewal and Reuse*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.
- TANGEN, J. O. (1985): "Defining sport: A Pragmatic-Contextual Approach". *International Journal of Physical Education*, no. 2 s 17-26
- TANGEN, J. O. (1989): *Idrett og samfunn. Noen artikler om et problemkompleks*. Bø i Telemark, Kompendium, Telemark distriktshøgskole.
- TANGEN, J. O. (1997): *Samfunnets idrett. En sosiologisk analyse av idrett som sosialt system, dets evolusjon og funksjon fra arkaisk til moderne tid* [The Sport of the Society. A Sociological Analysis of Sport as a Social System, its Evolution and Function from Arhaic to Modern Times.], Oslo, University of Oslo.

TANGEN, J. O. (2000): *Sport – A Social System*. SystemMexico, desember 2000

WERBER, N.: (1998): *Raum und Technik. Zur medientheoretischen Problematik in Luhmanns Theorie der gesellschaft*. In: Soziale Systeme. Zeitschrift für Soziologische Theori, vol. 4, no. 1, s 219-233.

WEISS, O. og SCHULTZ, W. (red.): "*Sport in Space and Time*", WUV - Universitätsverlag, Vienna University Press, Vienna 1995

WICHSTRØM, L.: *Hvem? Hva? Hvor? om ungdom og idrett. En landsdekkende surveyundersøkelse*. Kulturdepartementet, Oslo 1995.

WILSON, R. (1992): *Innovation and Reuse in Design*. In: Riskjær, S. (ed.): "Sport and Space. New Challenges to Planning and Architecture." Proceedings of A European Conference, Copenhagen, Denmark October 26-30, 1992.

ØSTERBERG, D. (1986): *Fortolkende sosiologi*. Universitetsforlaget, Oslo.

ØSTERBERG, D. og ENGELSTAD, F. (1995): *Samfunnsformasjonen. En innføring i sosiologi*. Pax, Oslo.

ØSTERBERG, D. (1997): *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse*. 5. utg. Cappelen, Oslo.

ØSTERBERG, D. (1998): *De materielle strukturer og det sosiale liv. [Material Structures and Social Life]*, paper, Asplan/Viak Conference, Stanvanger 21.8.98